सुर्खेत जिल्ला
लगाम गाउँ विकास समितिको

वस्तुस्थिति विवरण(Village Profile)
२०७२

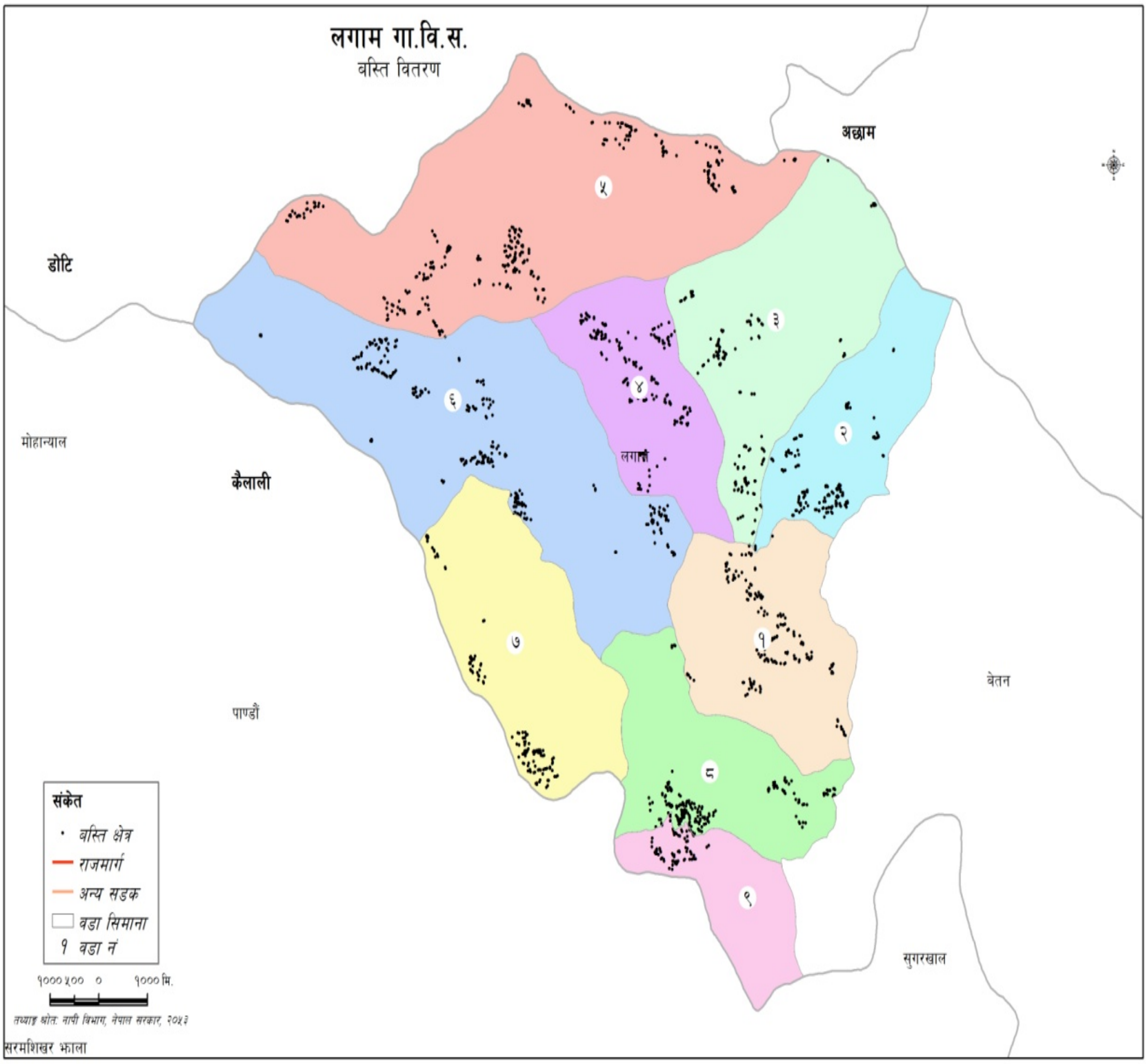

गाउँ विकास समितिको कार्यालय
लगाम, सुर्खेत

नेपाल सरकार
संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय

गाउँ विकास समितिको कार्यालय

लगाम, सुर्खेत

प्रकाशकीय

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ को दफा ४३ अनुसार प्रत्येक गाउँ विकास समितिले गाउँ विकास क्षेत्रको विकासका लागि आवधिक र वार्षिक योजना तर्जुमा गर्नु पर्नेछ । यसैगरी दफा ४४ अनुसार प्रत्येक गाउँ विकास समितिले गाउँ विकास क्षेत्रको विकासका निम्ति गाउँस्तरीय वस्तुगत तथ्याङ्क संकलन गरी गाउँको वस्तुस्थिति देखिने स्रोत नक्सा तयार गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ। गाउँ विकास योजना तथा बजेट तर्जुमा २०६७ र स्थानीय निकाय श्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०६९ र गाउँ विकास समितिको न्यूनतम शर्त तथा कार्यसम्पादन मापन कार्यविधि २०६६ (संशोधन र परिमार्जन) अनुसार गाविसले विभिन्न क्षेत्रको तथ्याङ्क संकलन गरी गाउँको वस्तुस्थिति झल्किने विवरण तयार गरी ५ बर्षमा अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ । यसका साथै गाउँ विकासको विद्यमान स्थितिको विश्लेषण गरी गाउँ विकासको प्रयासलाई दिशानिर्देश गर्न आवधिक तथा बार्षिक गाउँ विकास योजना तर्जुमा, योजनाको नतिजामूलक अनुगमन तथा गाउँ विकासका प्रयासहरूको प्रभावको लेखाजोखा गर्न गाउँ वस्तुस्थिति विश्लेषण विवरण तयार तथा अद्यावधिक गर्नु पर्ने नीतिगत व्यवस्था रहेको छ ।

गाउँ विकास विकास समितिको समग्र नेतृत्व र राजनीतिक दलको नीतिगत मार्गदर्शन र सेवा केन्द्र तथा गाउँ विकासका समग्र सरोकारवालाको सहभागितामा लगाम गाउँ विकास समितिको योजनाबद्ध विकासको पहिलो प्रयासको रुपमा गाउँ वस्तुगत विवरण (Village Profile) तयार गरिएको छ । यस वस्तुगत विवरणले लगाम गाविस क्षेत्रको विकासमा मार्गदर्शन गर्ने विश्वास लिएको छ । गाविसको घरधुरी सर्वेक्षण तथा संस्थागत तथ्याङ्क संकलन तथा विश्लेषण गरी गाउँको भौगोलिक, जनसांख्यिक, आर्थिक, सामाजिक, भौतिक तथा वातावरणीय र संस्थागत स्थिति विश्लेषणसहित गाउँ विकासको वस्तुस्थिति चित्रण गर्ने प्रमुख उद्देश्य रहेको छ ।

अन्त्यमा, लगाम गाविसको वस्तुस्थिति विवरण तयारीको कार्यमा प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्न परामर्श दातृ संस्था सपोर्ट फर डेभलेप्मेण्ट इनिसियटिभ्स् कन्सन्टेन्सीका परामर्शदाताको राय परामर्श, सहजीकरण, अथक परिश्रम र सहयोगको योगदान स्वरुप यो वस्तुस्थिति विवरण तयारी कार्य प्रभावकारी र सफलतापूर्वक सम्पन्न भएको छ । यसका साथै सुन्दर नेपाल संस्थाका अध्यक्ष, साझेदारी विकास कार्यक्रमका कार्यक्रम संयोजक र सम्बन्धित कर्मचारी, सामाजिक परिचालकहरूको योगदानको उच्च कदर गर्दै धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहान्छु । यसैगरी गाउँ वस्तुस्थिति विश्लेषण विवरण तयार पार्ने काममा प्राविधिक, व्यवस्थापकीय तथा आर्थिक सहयोग प्रदान गर्ने र योजना दस्तावेज छपाईमा सहयोग गर्ने अमेरिकी सहयोग नियोग/साझेदारी विकास परियोजनालाई विशेष धन्यवाद प्रदान गर्दछु । गाउँ वस्तुस्थिति विवरणलाई आत्मसात गर्दै सबै पक्षले कार्यान्वयन गर्ने अपेक्षा गरेको छु ।

धन्यवाद्

....
टेक बहादुर शाही
गाविस सचिव

विषय सूची

परिच्छेद १ : परिचय 1
१.१ पृष्ठभूमि 1
१.२ उद्देश्य 1
१.३ तयारी विधि तथा प्रक्रिया 2
१.३.१ गाउँ स्तरीय अभिमुखीकरण कार्यक्रम 2
१.३.२ घरधुरी सर्वेक्षण तथा संस्थागत सूचना संकलन 2
१.३.३ तथ्याङ्क प्रशोधन तथा विश्लेषण 2
१.३.४ गाउँ वस्तुस्थिति विवरणको मस्यौदा तयारी 3
१.३.५ गाउँ वस्तुस्थिति विवरण सुझाव संकलन 3
१.३.६ गाउँ वस्तुस्थिति विवरण अन्तिम प्रतिवेदन तयारी 3
१.४ सीमा 3
परिच्छेद २ : भू-जैविक र प्रशासनिक स्थिति 4
२.१ भौतिक अवस्थिति 4
२.२ ऐतिहासिक चिनारी तथा नामाकरण 4
२.३ राजनीतिक अवस्थिति 4
२.४ भू-उपयोग 4
२.५ भू-धरातल तथा भिरालोपना 4
२.६ नदीनाला तथा तालतलैया 5
२.७ पर्यटकीय, सास्कृतिक र मनोरम स्थलहरू 5
२.८ उपलब्ध सेवा तथा सुविधा 5
परिच्छेद ३ : जनसांख्यिक विवरण 6
३.१ पारिवारिक तथा जनसंख्या विवरण 6
३.२ वस्तीगत र वडागत घरधुरी विवरण 6
३.३ व्यक्तिगत घटनाको विद्यमान स्थिति 7
३.३.१ गाविसको जन्म दर्ता तथा मृत्यु दर्ता सम्बन्धी विवरण 8
३.३.२ गाविसको विवाह, सम्बन्ध विच्छेद, वसाई सराई दर्ता सम्बन्धी विवरण 8
३.४ जाती अनुसार घरधुरी 8
३.५ जाती अनुसार जनसंख्या 8
३.६ धर्म अनुसार जनसंख्या तथा घर परिवार 9
३.७ भाषा अनुसार जनसंख्या 9
३.८ उमेर अनुसार जनसंख्या 9
३.९ अपाङ्गता स्थिति विवरण 10
३.१० उमेर अनुसार वैवाहिक स्थिति विवरण 10
परिच्छेद ४ : आर्थिक स्थिति 12
४.१ पारिवारिक आम्दानी विवरण 12
४.२ आम्दानी अनुसार परिवार विवरण 12
४.३ पेशा अनुसार जनसंख्या 12
४.४ खेतीगरिएको जग्गा जमिन 13
४.५ कृषि उत्पादन 13
४.६ पशुधन तथा उत्पादन 14
४.७ खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य उपलब्धता 14
४.८ पारिवारिक खर्च विवरण 15
४.९ खर्च अनुसार परिवार विवरण 15
४.१० बैंक खाता तथा ऋणसम्बन्धी विवरण 16

४.११ वैदेशिक रोजगारीको स्थिति 16
४.१२ ऋणको विवरण 17
४.१२.१ ऋणको उद्देश्य........ 17
४.१३ उन्नत कृषि प्रविधि, सामग्री र साधनउपयोग गर्ने परिवार........ 18
४.१४ उन्नत कृषि प्रविधि, सामग्री र साधनको विवरण 19
४.१५ कृषि तथा वनमा आधारित व्यवसाय........ 19
४.१६ संस्थागत रुपले उपलब्ध प्राविधिक तथा सीपयुक्त जनशक्ति........ 19
४.१७औद्योगिक विकासको अवस्था........ 20
४.१८ आयात तथा निकासीको स्थिति........ 20
४.१९ वन, कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको विवरण........ 21
४.२० सहकारी संस्था सम्बन्धी विवरण........ 22
४.२१ गाविसको आय सम्बन्धी विवरण........ 22
४.२२ गाविसको व्यय सम्बन्धी विवरण........ 23
परिच्छेद ५ : सामाजिक स्थिति........ 25
५.१ शैक्षिक संस्था तथा शैक्षिक स्थिति 25
५.१.१ साक्षरताको स्थिति 25
५.१.२ विद्यालयमा बाल विकासको (ECD) अनुभवप्राप्त विद्यार्थी........ 26
५.१.३ तहगत रुपमा विद्यार्थीको संख्यात्मक अवस्था........ 26
५.१.४ जातिगत आधारमा प्राथमिक तहमा विद्यार्थी भर्ना विवरण........ 27
५.१.५ जातिगत आधारमा निम्न माध्यामिक तहमा विद्यार्थी भर्नाको अवस्था 28
५.१.६ जातिगत आधारमा माध्यामिक तहमा विद्यार्थी भर्ना विवरण........ 29
५.१.७ जातिगत आधारमा उच्च माध्यामिक तहमा विद्यार्थी भर्नाको अवस्था 29
५.१.८ जातिगत आधारमा प्राथमिक तहमा कक्षा छोड्ने विद्यार्थी........ 29
५.१.९ जातिगत आधारमा निम्न माध्यामिक तहमा कक्षा छोड्ने विद्यार्थी 30
५.१.१० जातिगत आधारमा माध्यामिक तहमा कक्षा छोड्ने विद्यार्थी........ 30
५.१.११ विद्यालयमा सिकाई उपलब्धी र टिकाउ दर सम्वन्धी विवरण 30
५.१.१२ विद्यालयमा छात्रबृत्ति पाउने विद्यार्थीको विवरण........ 31
५.१.१३ विद्यालय शान्ति क्षेत्र, विद्यालय सुधार योजना र बाल क्वल सम्बन्धी विवरण........ 32
५.१.१४ तह तथा जाति अनुसार शिक्षक संख्या 33
५.१.१५ नियुक्तिको आधारमा शिक्षक सम्बन्धी विवरण........ 33
५.१.१६ विद्यालयमा उपलब्ध भौतिक सुविधा सम्बन्धी विवरण........ 34
५.१.१७ उमेर समूह अनुसार जनसंख्या तथा शैक्षिक स्तर 34
५.१.१८ विद्यालय पहुँच स्थिति........ 35
५.१.१९ विद्यालय छोड्ने बालबालिकाको विवरण 36
५.१.२० प्राविधिक मानव संशाधन........ 36
५.१.२१ सीपमूलक तालिम प्राप्त मानव संशाधनको विवरण........ 37
५.२ स्वास्थ्य सेवा तथा पोषणको स्थिति........ 37
५.२.१ नजिकको स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न लाग्ने समय........ 38
५.२.२ उपचारका लागि सबैभन्दा पहिला जाने संस्था वा स्थानको विवरण 38
५.२.३ सुरक्षित मातृत्वको स्थिति 38
५.२.४ खोप लिने महिला तथा वालवालिकाको विवरण........ 39
५.२.५ खोप लिने बालबालिकाको विवरण........ 39
५.२.६ गर्भवती महिला तथा खोप सम्बन्धी विवरण 40
५.२.७ बालबालिकाको तौल लिएको अवस्था........ 40

५.२.८ प्रयोग गर्ने नूनको किसिम 41
५.२.९ प्रमख स्वास्थ्य समस्या 41
५.२.१० दीर्घरोग संक्रमण हुने तथा मृत्यु हुनेको संख्या 41
५.२.११ परिवार नियोजन र स्थानीय अभ्यास 42
५.३ खानेपानी तथा सरसफाई 42
५.३.१ खानेपानीको स्रोत 42
५.३.२ पानी ल्याउन लाग्ने समय 43
५.३.३ चर्पीको सुबिधा र प्रकार 43
५.३.४ फोहोरमैला व्यवस्थापन 44
५.३.५ चर्पीजन्य फोहोरमैला व्यवस्थापन 44
५.३.६ जोखिमयुक्त अवस्थामा हात धुने स्थिति 45
५.४ महिला, बालबालिका, लक्षित वर्ग तथा सामाजिक सशक्तिकरण 45
५.४.१ बाल श्रमिकको स्थिति 45
५.४.२ बाल श्रमिकले श्रम गरेको स्थान 46
५.४.३ बालबालिका तथा युवामा लागू पदार्थ दुव्यर्सनको स्थिति 46
५.४.४ सचेतनामूलक तालिम 46
५.४.५ पारिवारिक कार्यमा लैंङ्गिक सहभागिता स्थिति 47
५.५ युवा तथा खेलकुद सम्बन्धी विवरण 47
५.६ भाषा, कला र साहित्य सम्बन्धी विवरण 48
५.७शान्ति सुरक्षा तथा सुरक्षा निकाय 48
५.८ अपराध तथा मुद्दा मामिला सम्बन्धी विवरण 48
५.९ वसाई सराई तथा जनसांख्यिक गतिशिलता 49
५.१० धार्मिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा 49
५.११ धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थल 50
परिच्छेद ६: भौतिक विकासको अवस्था 51
६.१ विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जाको उपयोग 51
६.१.१ विभिन्न श्रोतबाट विद्युत सेवा प्राप्त गर्ने परिवार 51
६.१.२ घरमा प्रयोग हुने वत्तीको मुख्य स्रोत 51
६.१.३ खाना पकाउन प्रयोग हुने मुख्य उर्जाको स्रोत 51
६.१.४ दाउराको प्रमुख श्रोत 51
६.१.५ घरमा प्रयोग हुने चुल्होको प्रकार 52
६.१.६ घरको छानाको अवस्था 52
६.२ सूचना तथा संचार 53
६.२.१ संचार सुविधा उपलब्धता तथा उपयोग 53
६.३ सार्वजनिक संचार तथा यातायातका साधनको विवरण 53
६.५ गाविस भित्रका बजारको अवस्था 54
परिच्छेद ७ : वन तथा वातावरणीय स्थिति 56
७.१ वन क्षेत्रको अवस्था 56
७.१.१ सामुदायिक वन क्षेत्र 56
७.१.२. मध्यवर्ती क्षेत्रको विवरण .... Error! Bookmark not defined.
७.२ जलाधर तथा जलस्रोत र उपयोगको स्थिति 56
७.३ जैविक विविधता र वातावरणीय सेवा 57
७.४ जलवायु परिवर्तनको असर र अनुकुलन 57
७.५. विपद्को असर स्थिति 57

७.५.१ विपद्बाट भएको मानवीय क्षति 57
७.५.२ वस्ती अयोग्य स्थानमा वसोवास गरेका परिवार 58
७.५.३ नदी कटान तथा डुवान, पहिरो तथा भू-क्षय 58
परिच्छेद ८ : संस्थागत तथा शुसासनको स्थिति 60
८.१ सरकारी कार्यालय सम्बन्धी विवरण 60
८.२ संस्थागत विकास तथा सामाजिक परिचालन 60
८.३ विकास साझेदार तथा गैर सरकारी संस्था 60
८.४ राजनीतिक दल जातीय तथा लैंगीक समावेशीकरण 61
८.५ संस्थागत समूह सहभागिता 61
८.६ समूहको प्रकार अनुसार परिवारको आवद्धता 62
८.७ गाविसको आ.व. २०७२/७३ को लागि प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम 62
अनुसूची १ : GISनक्शा 64
अनुसूची २ : जात जातिगत समुदायको वर्गिकरण सम्बन्धी विवरण 67

तालिका सुची

तालिका नं. १: पारिवारिक तथा जनसंख्या विवरण ६
तालिका नं. २: वस्तीगत र वडागत घरधुरी विवरण ६
तालिका नं. ३: जाती अनुसार घरधुरी विवरण ८
तालिका नं.४ : जाती अनुसार जनसंख्या विवरण ८
तालिका नं. ५ : धर्म अनुसार जनसंख्या तथा घर परिवार विवरण ९
तालिका नं.६: भाषा अनुसार जनसंख्या विवरण ९
तालिका नं. ७ : उमेर अनुसार जनसंख्या विवरण १०
तालिका नं. ८ : अपाङ्गता स्थिति विवरण १०
तालिका नं. ९: उमेर अनुसार वैवाहिक स्थिति विवरण ११
तालिका नं. १० : पारिवारिक आम्दानी विवरण १२
तालिका नं. ११: आम्दानी अनुसार परिवार विवरण १२
तालिका नं. १२: पेशा अनुसार जनसंख्या विवरण १३
तालिका नं.१३: खेती गरिएको जग्गा जमिन विवरण १३
तालिका नं. १४: कृषि उत्पादन विवरण १३
तालिका नं. १५: पशुधन तथा उत्पादन विवरण १४
तालिका नं. १६ : खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य उपलब्धता विवरण १५
तालिका नं. १७ : पारिवारिक खर्च विवरण १५
तालिका नं. १८: खर्च अनुसार परिवार विवरण १६
तालिका नं. १९: बैंक खाता तथा ऋण सम्बन्धी विवरण १६
तालिका नं.२० : वैदेशिक रोजगारीको स्थिति विवरण १७
तालिका नं.२१: ऋणको विवरण १७
तालिका नं. २२ : ऋणको उद्देश्य विवरण १८
तालिका नं. २३: उन्नत कृषि प्रविधि, सामाग्री र साधन उपयोग गर्ने परिवारको विवरण १८
तालिका नं. २४ : उन्नत कृषि प्रविधि, सामाग्री र साधनको विवरण १९
तालिका नं. २५ : संस्थागत रुपले उपलब्ध प्राविधिक तथा सीपयुक्त जनशक्ति विवरण २०
तालिका नं.२६ : औद्योगिक विकासको विवरण २०
तालिका नं. २७: आयात तथा निकासीको स्थितिको विवरण २०
तालिका नं. २८ : वन, कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको विवरण २१
तालिका नं.२९: सहकारी संस्था सम्वन्धी विवरण २२
तालिका नं.३० : गाविसको आय सम्वन्धी विवरण २२
तालिका नं.३१ : गाविसको व्यय सम्बन्धी विवरण २३
तालिका नं. ३२ : शैक्षिक संस्था तथा शैक्षिक स्थिति विवरण २५
तालिका नं. ३३ : साक्षरता स्थिति विवरण २५
तालिका नं. ३४ : बाल विकासको अनुभव प्राप्त विद्यार्थी विवरण २६
तालिका नं. ३५: तहगत रुपमा विद्यार्थीको संख्यात्मक स्थिति विवरण २६
तालिका नं. ३६ : जातिगत आधारमा प्राथमिक तहमा विद्यार्थी भर्ना विवरण २७
तालिका नं. ३७ : जातिगत आधारमा निम्न माध्यमिक तहमा विद्यार्थी भर्नाको विवरण २८
तालिका नं. ३८ : जातिगत आधारमा माध्यमिक तहमा विद्यार्थी भर्ना विवरण २९
तालिका नं. ३९: जातिगत आधारमा उच्च माध्यमिक तहमा विद्यार्थी भर्नाको विवरण २९
तालिका नं. ४० : जातिगत आधारमा प्राथमिक तहमा कक्षा छोड्ने विद्यार्थीको विवरण २९
तालिका नं. ४१ : जातिगत आधारमा निम्न माध्यमिक तहमा कक्षा छोड्ने विद्यार्थी विवरण ३०
तालिका नं. ४२: जातिगत आधारमा माध्यमिक तहमा कक्षा छोड्ने विद्यार्थी विवरण ३०
तालिका नं. ४३: विद्यालयमा सिकाई उपलब्धी र टिकाउ दर सम्बन्धी विवरण ३०
तालिका नं. ४४: विद्यालय तथा कक्षा अनुसार शैक्षिकवर्ष २०७०/७१ मा छात्रबृत्ति पाउने विद्यार्थीको विवरण ३१

तालिका नं. ४५ : विद्यालय शान्ति क्षेत्र, विद्यालय सुधार योजना र बाल क्लव सम्बन्धी विवरण ३२
तालिका नं. ४६: तह तथा जाति अनुसार शिक्षक संख्या विवरण ३३
तालिका नं. ४७ : नियुक्तिको आधारमा शिक्षक सम्बन्धी विवरण ३३
तालिका नं. ४८ : विद्यालयमा उपलब्ध भौतिक सुविधा सम्बन्धी विवरण ३४
तालिका नं. ४९: उमेरगत समुह अनुसार जनसंख्या तथा शैक्षिक स्तर विवरण ३५
तालिका नं. ५० : विद्यालय पहुँचको स्थिति विवरण ३५
तालिका नं. ५१: विद्यालय छोड्ने बालबालिकाको विवरण ३६
तालिका नं. ५२ : प्राविधिक मानव संशाधनको विवरण ३७
तालिका नं. ५३: सीपमूलक तालिम प्राप्त मानव संशाधनको विवरण ३७
तालिका नं. ५४ : नजिकको स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न लाग्ने समयको विवरण ३८
तालिका नं. ५५ : उपचारकालागि सबैभन्दा पहिला जाने संस्था र स्थानको विवरण ३८
तालिका नं. ५६ : सुरक्षित मातृत्वको स्थिति विवरण ३९
तालिका नं. ५७ : खोप लिने महिला तथा बालबालिकाको विवरण ३९
तालिका नं. ५८ : खोप लिने बालबालिकाको विवरण ३९
तालिका नं. ५९ : गर्भवती महिला तथा खोप सम्बन्धी विवरण ४०
तालिका नं. ६०: बालबालिकाको तौल लिएको अवस्था विवरण ४०
तालिका नं. ६१ : प्रयोग गर्ने नूनको किसिमको विवरण ४१
तालिका नं. ६२: प्रमुख स्वास्थ्य समस्या सम्बन्धी विवरण ४१
तालिका नं. ६३ : दीर्घरोग संक्रमण हुने तथा मृत्यु हुनेको विवरण ४१
तालिका नं.६४: परिवार नियोजन र स्थानीय अभ्यास सम्बन्धी विवरण ४२
तालिका नं. ६५ : खानेपानीको श्रोतको विवरण ४३
तालिका नं. ६६: पानी ल्याउन लाग्ने समयको विवरण ४३
तालिका नं. ६७ : चर्पीको सुविधा र प्रकार सम्बन्धी विवरण ४४
तालिका नं. ६८ : फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी विवरण ४४
तालिका नं. ६९: चर्पीजन्य फोहोरमैला व्यवस्थापन विवरण ४५
तालिका नं. ७० : जोखिमयुक्त अवस्थामा हात धुने सम्बन्धी विवरण ४५
तालिका नं. ७१: बालश्रमिकको स्थिति विवरण ४५
तालिका नं. ७२: बालश्रमिकले श्रम गरेको स्थानको विवरण ४६
तालिका नं.७३: बालबालिका तथा युवामा लागु पदार्थ दुर्व्यसनको स्थिति विवरण ४६
तालिका नं. ७४: सचेतनामुलक तालिम सम्बन्धी विवरण ४६
तालिका नं. ७५ : पारिवारिक कार्यमा लैङ्गिक सहभागिता स्थिति विवरण ४७
तालिका नं. ७६ : युवा तथा खेलकुद सम्बन्धी विवरण ४७
तालिका नं. ७७ : भाषा कला र साहित्य सम्बन्धी विवरण ४८
तालिका नं. ७८: शान्ति सुरक्षा तथा सुरक्षा निकाय सम्बन्धी विवरण ४८
तालिका नं. ७९: अपराध तथा मुद्दा मामिला सम्बन्धी विवरण ४८
तालिका नं. ८० : बसाई सराई तथा जनसांख्यिक गतिशिलता सम्बन्धी विवरण ४९
तालिका नं. ८१: धार्मिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धी विवरण ४९
तालिका नं. ८२: धार्मिक ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थल सम्बन्धी विवरण ५०
तालिका नं. ८३: विभिन्न श्रोतवाट विद्युत सेवा प्राप्त गर्ने परिवारको विवरण ५१
तालिका नं. ८४ : घरमा प्रयोग हुने वत्तीको मुख्य श्रोतको विवरण ५१
तालिका नं. ८५: दाउराको मुख्य श्रोतको विवरण ५२
तालिका नं. ८६: घरमा प्रयोग हुने चुल्होको प्रकारको विवरण ५२
तालिका नं. ८७ : गाविसमा भएका घरको अवस्थाको विवरण ५३
तालिका नं.८८ : सञ्चार सुविधा उपलब्धता तथा उपयोग विवरण ५३

तालिका नं. ८९: स्थानीय पूर्वाधारको अवस्था विवरण.. ५४
तालिका नं. ९० : गाविस भित्रका बजारको अवस्था विवरण... ५५
तालिका नं.९१: सामुदायिक वनको विवरण... ५६
तालिका नं. ९२: जलश्रोतको उपयोग स्थिति विवरण.. ५७
तालिका नं. ९३: जैविक विविधता र वातावरणीय सेवा सम्बन्धी विवरण ५७
तालिका नं. ९४ : विपद्वाट भएको मानवीय क्षतीको विवरण... ५८
तालिका नं. ९५ : वस्ती अयोग्य स्थानमा वसोवास गरेका परिवारको विवरण ५८
तालिका नं. ९६ : नदी कटान तथा डुवान पहिरो तथा भू-क्षयको विवरण... ५८
तालिका नं. ९७ : सरकारी कार्यालय सम्बन्धी विवरण... ६०
तालिका नं.९८ : संस्थागत विकास तथा सामाजिक परिचालन सम्बन्धी विवरण ६०
तालिका नं. ९९ : विकास साझेदार तथा गैर सरकारी संस्था सम्बन्धी विवरण.. ६०
तालिका नं. १०० : राजनीतिक दल जातीय तथा लैङ्गिक समावेशीकरण सम्बन्धी विवरण ६१
तालिका नं. १०१ : संस्थागत समुह सहभागिता सम्बन्धी विवरण..६१
तालिका नं. १०२ : समुहको प्रकार अनुसार आवद्धता विवरण ६२
तालिका नं. १०३ : गाविसको प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम विवरण..६२

परिच्छेद १: परिचय

यस परिच्छेदमा गाउँ वस्तुस्थिति विश्लेषण विवरण तयारीको आधार, उद्देश्य, तयारी विधि तथा प्रक्रिया र सीमा समावेश गरिएको छ ।

१.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय शासनलाई सुशासन प्रवर्धन, सामाजिक सशक्तिकरण तथा विकास प्रतिफल अभिवृद्धि गर्ने प्रमुख रणनीतिको रुपमा स्वीकार गरिएको छ । नेपालको संविधान २०७२ ले स्थानीय शासनको संवैधानिक व्यवस्था गरेको छ । संवैधानिक व्यवस्था अनुसार शासन संचालनमा केन्द्रिय, प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारको संरचना प्रस्ताव गरिएको छ । संविधानले गाउँपालिका र नगरपालिकालाई स्थानीय सरकार र जिल्लातहमा विकास व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाह कार्यमा समन्वय गर्न जिल्ला परिषदको व्यवस्था गरेको छ । संवैधानिक व्यवस्था अनुसार स्थानीय तहमा समावेशी तथा लोकतान्त्रिक प्रणालीको अभ्यास र विकास प्रतिफलमा अभिवृद्धिगर्न स्थानीय शासनको अनुशरण गरिनेछ ।

नेपालमा विकेन्द्रित शासनको कोशेढुङ्गाको रुपमा रहेको स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ तथा नियमावली २०५६ ले स्थानीय निकायमा अधिकार निक्षेपणसहितको स्थानीय शासनको परिकल्पना गरेको छ । सो अनुसार स्थानीय निकायले सम्बन्धित क्षेत्रको वस्तुस्थिति विश्लेषण गर्ने, श्रोत अनुमान गर्ने, आवधिक योजना तथा बार्षिक कार्यक्रम र बजेट तर्जुमा गर्ने, विकासका गतिविधि तथा सेवा प्रवाह गर्ने, विकास कार्यहरूबाट प्राप्त प्रतिफलको अनुगमन तथा लेखाजोखा गर्ने अधिकार स्थानीय निकायलाई प्रदान गरेको छ ।

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ को दफा ४३ अनुसार प्रत्येक गाउँ विकास समितिले गाउँ विकास क्षेत्रको विकासका लागि आवधिक र वार्षिक योजना तर्जुमा गर्नु पर्नेछ । यसैगरी दफा ४४ अनुसार प्रत्येक गाउँ विकास समितिले गाउँ विकास क्षेत्रको विकासका निम्ति गाउँस्तरीय वस्तुगत तथ्याङ्क संकलन गरी गाउँको वस्तुस्थिति देखिने स्रोत नक्सा तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

यसैगरी गाउँ विकास योजना तथा बजेट तर्जुमा २०६७ र स्थानीय निकाय श्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०६९ र गाउँ विकास समितिको न्यूनतम शर्त तथा कार्यसम्पादन मापन कार्यविधि २०६६ (संशोधन र परिमार्जन) अनुसार गाविसले विभिन्न क्षेत्रको तथ्याङ्क संकलन गरी गाउँको वस्तुस्थिति झल्किने विवरण तयार गरी ५ बर्षमा अद्यावधिक गर्नुपर्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ । यसका साथै गाउँ विकासको विद्यमान स्थितिको विश्लेषण गरी गाउँ विकासको प्रयासलाई दिशानिर्देश गर्न आवधिक तथा बार्षिक गाउँ विकास योजना तर्जुमा, योजनाको नतिजामूलक अनुगमन तथा गाउँ विकासका प्रयासहरूको प्रभावको लेखाजोखा गर्न गाउँ वस्तुस्थिति विश्लेषण विवरण तयार तथा अद्यावधिक गर्नु पर्ने नीतिगत व्यवस्था रहेको छ ।

उपरोक्त कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था र योजनाबद्ध रुपमा गाउँ विकासका प्रयासहरूलाई अगाडि बढाउन गाउँ वस्तुस्थति विवरण तथा श्रोत नक्सा अपरीहार्य भए बमोजिम गाउँ वस्तुस्थिति विश्लेषण विवरण तयार गरिएको छ । उपलब्ध कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था अनुसार गाउँ विकास समितिको नेतृत्व र गाउँ विकासका सरोकारवालाहरूको प्रयास र परामर्शदाताको सहयोगबाट गाउँ वस्तुस्थिति विवरण तयार गरिएको छ ।

१.२ उद्देश्य

लगाम गाविसको घरधुरी सर्वेक्षण तथा संस्थागत तथ्याङ्क संकलन तथा विश्लेषण गरी गाउँको भौगोलिक, जनसाँख्यिक, आर्थिक, सामाजिक, भौतिक तथा वातावरणीय र संस्थागत स्थिति विश्लेषणसहित गाउँ विकासको वस्तुस्थिति चित्रण गर्ने प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । यस विवरणको विशिष्ट उद्देश्य देहायअनुसार रहेको छ ।

- गाउँको समग्र वस्तुस्थिति चित्रण तथा विवरण तयार गर्ने र साझेदारलाई जानकारी गराउने
- गाउँको भू-जैविक, भौतिक, आर्थिक, सामाजिक, वातावरण र संस्थागत विकाससमेत विषयगत वस्तुस्थिति चित्रण तथा विश्लेषण विवरण तयार गर्ने
- गाउँको भौतिक, प्राविधिक, मानवीय तथा वित्तीय स्रोतसाधनको स्थिति र उपलब्धताबारे विश्लेषण गर्ने
- घरधुरी सर्वेक्षण र द्वितीयश्रोत (गाविस, सेवा केन्द्र, संघ/संस्थाको विवरण, अध्ययन, सर्वेक्षण तथा प्रगति प्रतिवेदन) बाट प्राप्त तथ्याङ्क एकमुष्ट र विश्लेषणगरी विषयगत रुपमा गाउँको एकीकृत वस्तुगत विवरण तयार

गर्ने

- गाउँको विषय/क्षेत्रगत विकासका संभावना तथा समस्याहरूको पहिचान तथा विश्लेषण गर्ने ।
- गाउँको आवधिक तथा वार्षिक योजना तर्जुमा र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको लागि विषयगत र सामाजिक रुपमा खण्डीकृत र एकीकृत अद्यावधिक सूचना विवरण उपलब्ध गराउने ।

१.३ तयारी विधि तथा प्रक्रिया

उपलब्ध कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था र विभिन्न गाविसहरूले विगतमा अभ्यास गरिएका र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट जारी गाउँ वस्तुस्थिति विवरण ढाँचा अनुसार यस गाउँ वस्तुस्थिति विवरण तयार गरिएको छ । यस गाउँ वस्तुस्थिति विवरण आवधिक गाउँ विकास योजना तर्जुमाको लागि आधाररेखा सूचना र गाउँ विकास योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनकालागि आधारभूत सूचनाको आधारसहित देहायका विधि तथा प्रक्रिया पुरा गरी तयार गरिएको छ ।

१.३.१ गाउँस्तरीय अभिमुखीकरण कार्यक्रम

गाउँवस्तुस्थिति विश्लेषण तथा आवधिक गाउँ विकास योजनासम्बन्धी कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था, उद्देश्य, तयारी विधि तथा प्रक्रिया, गाविस र गाउँ विकासका सरोकारवालाहरूको भूमिका एवम् समयतालिका बारे प्रस्तुती तथा छलफलका लागि गाउँस्तरीय अभिमुखीकरण कार्यक्रम आयोजना गरियो । गाविसको आयोजना र प्राविधिक सहयोग टोलीको सहजिकरण भएको कार्यक्रममा गाविस वोर्ड, एकीकृत योजना तर्जुमा समिति, सेवा केन्द्र, संघ/संस्था तथा लक्षित समुदाय र सरोकारवालासमेत ४० जनाको सहभागिता रहेको थियो । कार्यक्रममा गाउँ वस्तुस्थिति विवरणमा उपयोग तथ्याङ्कको श्रोत, ढाँचा तथा विषय क्षेत्र, प्रयोग र आवधिक गाउँ विकास योजना तर्जुमाको आवश्यकता र तर्जुमा प्रक्रियाबारे समेत अन्तरक्रिया तथा छलफल गरिएको थियो ।

१.३.२ घरधुरी सर्वेक्षण तथा संस्थागत सूचना संकलन

संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट जारी गाउँ वस्तुस्थिति विवरणको ढाँचालगायत स्थानीय निकायहरू विगतमा अभ्यास गरेका गाउँ वस्तुस्थिति विवरण तथा आवधिक गाउँ विकास योजनाको आधार सूचनाको ढाँचा अनुसार घरधुरी सर्वेक्षण र संस्थागत सूचना संकलन गरियो । गाउँ वस्तुस्थिति विवरण तयारीको क्रममा घरधुरी सर्वेक्षण तथा संस्थागत तथ्याङ्क विवरण, विभिन्न अध्ययन, सर्वेक्षण र प्रगति प्रतिवेदनबाट सूचनाको आधार तयार गरी गाउँ वस्तुस्थिति विवरण तयार गरियो ।घरधुरी सर्वेक्षणका लागि स्थानीय गणकहरूलाई तालिम प्रदान गरी घरधुरी सर्वेक्षण तथा तथ्याङ्क संकलन गरियो भने पेशागत विज्ञ प्राविधिक टोलीले संस्थागत स्रोत तथा अध्ययन, सर्वेक्षण र प्रगति प्रतिवेदन जस्ता स्रोतहरूबाट संस्थागत तथ्याङ्क विवरण संकलन गरियो । गाउँ वस्तुस्थिति विवरण प्रमुख रुपमा तथ्याङ्कको पहिलो श्रोतमा घरधुरी सर्वेक्षण र दोश्रो श्रोतमा संस्थागत तथा अध्ययन सर्वेक्षणबाट प्राप्त विवरणको आधारमा तयार गरिएको छ । संस्थागत तथ्याङ्कको प्रमुख श्रोतहरूमा गाविस, स्वास्थ्य संस्था, विद्यालय, सेवा केन्द्र तथा संघ/सस्थामा उपलब्ध तथ्याङ्क विवरण, राष्ट्रिय जनगणना, नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण, कृषि गणना जस्ता केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागका सर्वेक्षण र अध्ययन प्रतिवेदन, मानव विकास प्रतिवेदन, आर्थिक सर्वेक्षण, विभिन्न विषयगत अध्ययन प्रतिवेदनहरू रहेका छन् । घरधुरी सर्वेक्षण तथा संस्थागत तथ्याङ्क विवरणका लागि उपलब्ध ढाँचा अनुसार तथ्याङ्क सकंलन फाराम (औजार) विकास गरी तथ्याङ्कन गरिएको थियो ।

१.३.३ तथ्याङ्क प्रशोधन तथा विश्लेषण

घरधुरी सर्वेक्षण तथ्याङ्कलाई कम्युटर सफ्टवयर तयार गरी प्रत्येक घरपरिवारको संकलित तथ्याङ्कलाई प्रविष्ट तथा कम्युटर प्रणालीबाट प्रशोधन गरी तथ्याङ्कशास्त्रीय विधिद्वारा तथ्याङ्क विश्लेषण गरियो । विश्लेषित तथ्याङ्कलाई गाउँ वस्तुस्थिति विवरणमा उपयोग गरियो । त्यसै गरी द्वितीयश्रोत तथा संस्थागत तथ्याङ्कलाई प्राविधिक विषय विज्ञले विश्लेषण गरी विवरण तयारीमा उपयोग गरियो । द्वितीय श्रोतबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई घरधुरी सर्वेक्षणबाट उपलब्ध हुन नसक्ने गाउँ विकासको वस्तुस्थिति चित्रण गर्ने तथा उपलब्ध तथ्याङ्कको भेटिएसम्म दुई समयावधिमा तुलना गर्ने, जिल्ला, केन्द्र र अन्य गाविसको विवरणसँग तुलना गर्ने कार्यमा प्रयोग गरियो ।

१.३.४ गाउँ वस्तुस्थिति विवरणको मस्यौदा तयारी
संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट जारी गाउँ वस्तुस्थिति विवरणको परिमार्जित ढाँचा तथा विभिन्न विकास साझेदार तथा स्थानीय निकाय स्वयंले विगतमा अभ्यास गरेका नमूनायोग्य ढाँचा अनुसार गाउँ वस्तुस्थिति विवरणको मस्यौदा तयार गरियो ।

१.३.५ गाउँ वस्तुस्थिति विवरण सुझाव संकलन
उपलब्ध ढाँचामा तयार गरिएको गाउँ वस्तुगत विवरणको मस्यौदालाई गाविसस्तरीय सुझाव संकलन कार्यशाला आयोजना गरी प्रमुख विषयवस्तु तथा विवरण प्रस्तुत गरी राय सुझाव संकलन गरियो । यसैगरी गाउँ वस्तुस्थिति विवरणको मस्यौदा जिल्ला विकास समिति र तर्जुमा कार्यमा प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने साझेदारी विकास परियोजनाबाटसमेत सुझाव संकलन गरियो ।

१.३.६ गाउँ वस्तुस्थिति विवरण अन्तिम प्रतिवेदन तयारी
गाविसस्तरीय कार्यशाला गोष्ठीबाट प्राप्त राय सुझाव र जिविस, साझेदारी र गाउँ विकासका सरोकारवालाहरूबाट प्राप्त राय सुझाव समावेश गरी गाउँ वस्तुस्थिति विवरणको अन्तिम प्रतिवेदन तयार गरियो ।

१.४ सीमा
गाउँ वस्तुस्थिति विवरणलाई संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट जारी ढाँचा तथा विगतमा गाविस तथा स्थानीय निकायहरूले अभ्यास गरेका ढाँचा अनुसार गाउँ वस्तुस्थिति विवरण तयार गरिएको छ । विवरणमा घरधुरी सर्वेक्षण तथा संस्थागत तथ्याङ्कको अद्यावधिक विवरण प्रयोग गरिएको छ । संभव भएसम्म तथ्याङ्क विश्लेषण गरी सामाजिक र लैंगिक रुपमा खण्डीकृत र विषयगत रुपमा एकीकृत गर्ने प्रयास गरिएको छ । उपलब्ध भएसम्म सूचनालाई दुई समय रेखामा प्रस्तुत गरी तुलना गर्ने प्रयास गरिएको भएता पनि विगतका धेरै सूचना उपलब्ध हुन नसकेका कारण धेरै सूचनालाई दुई समय रेखामा तुलना गर्न सकिएको छैन भने धेरैजसो सूचना विवरणलाई उपयुक्त सूचनाको कमीको कारण जिल्ला, क्षेत्र र राष्ट्रिय सूचनासँग तुलना गर्न सकेको छैन । यो गाउँ वस्तुस्थिति विवरण यस गाविसको पहिलो प्रयास भएकोले केही कमीकमजोरी रहेका छन् र यसलाई आवधिक रुपमा परिमार्जन गर्दै लगिनेछ ।

परिच्छेद २: भू-जैविक र प्रशासनिक स्थिति

यस परिच्छेदमा भौतिक तथा प्रशासनिक अवस्थिति, ऐतिहासिक, भू-जैविक, पर्यटकीय, साँस्कृतिक तथा मरोरञ्जनात्मक स्थल तथा विशेषताहरू समावेश गरिएका छन्।

२.१ भौतिक अवस्थिति

सुर्खेत जिल्लालाई राजनैतिक वा प्रशासनिक हिसावले तीन वटा निर्वाचन क्षेत्र, ११ वटा ईलाका ३ वटा नगरपालिका र ४० वटा गाविसहरूमा विभाजन गरिएको छ। उक्त ४० वटा गाविसहरू मध्ये लगाम गाविस पनि एक हो। लगाम गाविस जिल्लाको निर्वाचन क्षेत्र नं ३ र ईलाका नं ११ अन्तर्गत पर्दछ। यस गाविसको पूर्वमा बेतान गाविस, पश्चिममा डोटी जिल्लाको कानाचौर गाविस, उत्तरमा अछाम जिल्लाको बलाता गाविस र दक्षिणमा कैलाली जिल्लाको पण्डौन र सुगुँरखाल गाविस रहेका छन्। लगाम गाविसको भौगोलिक अवस्थिति हेर्दा समुद्री सतहबाट ४०० मिटर देखि १६८१ मिटर सम्मको उचाईमाफैलिएको छ। यस गाविसको सबै भन्दा होचो स्थान बोला र पाल्पाघाटमा ४०० मिटर र अग्लो स्थान चिनरास मालिका १६८१ मिटर रहेको छ।विश्व मानचित्रमा लगाम गाविस २८°१५' देखि २९°१९'३० सेकेण्ड उत्तरी अक्षांश र ८१°१२' ३० सेकेण्ड देखि ८१°१९' पूर्वी देशान्तरमा फैलिएको छ।

२.२ ऐतिहासिक चिनारी तथा नामाकरण

लगाम गाविसको पुरानो नाम बाँसपानी भएको भएता पनि बेतान गाविस यसबाट अलग भए पछि लगाम गाउँको नामबाट यसको नामाकरण भएको भनाई छ। लगाम गाविस तीन तिर कर्णाली नदीले घेरिएर खोचमा अवस्थित रहेको छ। लगाम गाउँ विकास समितिको वडा नं १ र २ को तल्लो र माथिल्लो लगाम समथर रहेको र उब्जनीका हिसावले राम्रो रहेको छ भने गाविसको प्रशासकीय केन्द्र यसै स्थानमा अवस्थित छ।

२.३ राजनीतिक अवस्थिति

सुर्खेत जिल्लामा रहेका तीन वटा नगरपालिका र ४० वटा गाविसहरू मध्ये लगाम गाविस पनि एक हो। यो गाविस सुर्खेत जिल्लाको क्षेत्र नं ३ र ईलाका नं ११ अन्तरगत पर्दछ। यस गाविसको पूर्वमा बेतान गाविस, पश्चिममा डोटी जिल्लाको कानाचौर गाविस, उत्तरमा अछाम जिल्लाको बलाता गाविस र दक्षिणमा कैलाली जिल्लाको पण्डौन र सुगुँरखाल गाविस रहेका छन्। यो गाविस सुर्खेत जिल्लाको सदरमुकाम वीरेन्द्रनगर देखि १०५ कि.मी पश्चिममा रहेको छ। प्रशासनिक तथा शैक्षिक रुपमा यस गाविसमा एउटा उच्च मावि, दुई वटा प्रस्तावित निमावि, आठ वटा प्रावि र चार वटा बाल विकास केन्द्रहरू रहेका छन्। यसका साथै एउटा स्वास्थ्य चौकी, एउटा अतिरिक्त हुलाक कार्यालय र एउटा अस्थायी प्रहरी चौकी रहेका छन्।

२.४ भू-उपयोग

लगाम गाविसको भूमिलाई हेर्दा यहाँको जमिनमा बलौटे, चिम्ट्याईलो रातो माटो बढी मात्रामा रहेको पाईन्छ। यस गाविसको लिमु खोलाको दाँया बाँया किनारमा सिचाई र अन्य अधिकांश भूभागमा आकासे पानीको भरमा धान, मकै, गहुँ र तरकारी खेती गरिएको पाईन्छ।लगाम गाविस ६८८० हेक्टर क्षेत्रफलमा फैलिएको छ। जिल्ला कृषि विकास कार्यालय सुर्खेतको तथ्याङ्क पुस्तिका २०७१ का अनुसार यस गाविसको कृषि योग्य जमिनको क्षेत्रफल १०९५ रहेको छ भने खेती गरिएको क्षेत्रफल ५५० हेक्टर र सिञ्चित क्षेत्रफल १८९ हेक्टर रहेको छ।

२.५ भू-धरातल तथा भिरालोपना

भौगोलिक वनावटको आधारमा यस गाविसलाई तीन भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ।

क) खोच : कृषि क्षेत्रको लागि महत्वपूर्ण मानिने यस गाविसमा लिमु खोला र कर्णाली नदीको छेउछाउ समथर भूभाग रहेको छ। त्यस भन्दा माथिको भूभागमा बर्षाको भरमा मात्र खेतीपाती हुने गर्दछ।

ख) पहाडी भूभाग : यो क्षेत्र पहाडी भूभाग भएकाले खेतीपाती तथा कृषिकालागि उपयोगी छैन। यस क्षेत्रमा विभिन्न जडिबुटीहरू सुनगाभा, काउलो, टिमुर, बाँस, च्याउ पाईन्छ। यसै गरी विभिन्न जातका रुखहरू सल्लो, साल, खयर, कटुस, उत्तीस आदि पाईन्छ।

ग) लेक क्षेत्र : यस क्षेत्रमा गाविसका पुराना वस्तीहरू धनरास, सोता, पग, तोलीसैन, बाँसपानी, नेटेकाँडा रहेका छन्। यस गाविसको लेक क्षेत्रमा पशुपालनकालागि राम्रो चरन भएकाले बाखा, गाई, भैसी पालनकालागि उपयुक्त क्षेत्र भएको देखिन्छ। यस क्षेत्रमा लाली गुराँस, कटुस र निगालो जस्ता वन पैदावारहरू पाईन्छ।

२.६ नदीनाला तथा तालतलैया

जलश्रोतको हिसावले लगाम गाविसलाई सम्पन्न मान्नु पर्ने हुन्छ । देशको प्रमुख नदीहरू मध्ये एउटा मानिने कर्णाली नदीले यस गाविसलाई तीन तर्फवाट घेरेर बगेको छ । यस गाविसको उत्तरबाट दक्षिण तर्फ बग्ने लिम्बुखोला र पश्चिम तर्फबाट दक्षिण बग्ने बराल खोलाका साथै अन्य सहायक खोलाहरू रहेका छन् । यसरी जलश्रोतमा धनी भएता पनि यस गाविसमा कुनै ठोस योजनाबद्ध रुपमा सिचाई तथा बैकल्पिक उर्जाका क्षेत्रमा प्रयोगमा ल्याउन नसकेको स्थिति रहेको छ । यस गाविसमा अग्ला स्थानहरूबाट प्रवाहित भई रहने कतिपय सानातिना खोलाहरूमा बाह्रै महिना पानी बगीरहने भएको हुँदा स्थानीय कृषकहरूले परम्परागत कुलो निर्माण गरी सिचाईमा प्रयोग गर्नुका साथै कुटानी पिसानीकालागि पानीघट्टहरू सञ्चालनमा ल्याएका छन् ।

२.७ पर्यटकीय, सास्कृतिक र मनोरम स्थलहरू

लगाम गाविस सुर्खेत जिल्लाको दूरदराज पश्चिम क्षेत्रमा रहेको भएता पनि यहाँ विभिन्न धार्मिक तथा पर्यटकीय र ऐतिहासिक महत्वका स्थलहरू रहेका छन् । आवश्यक प्रचार प्रसारका साथै संरक्षण र सम्बर्धनको अभावमा यी सम्पदाहरू ओझेलमा परेको भएता पनि यी सार्वजनिक सम्पदाहरूको विशिष्ट पहिचान र महत्व रहेको छ ।यी सम्पदाहरूको आवश्यक संरक्षण र सम्बर्धन गरी प्रचार प्रसार गरेको खण्डमा आन्तरिक तथा बाह्य दुवै प्रकारको पर्यटन उद्योगलाई व्यवस्थापन गर्न सकिने प्रचुर संभावना देखिन्छ । यस गाविसमा बेनीघाट (सेती नदी र कर्णालीको दोभान) वडा नं ५ मा पर्दछ, त्यस्तै धनरास गुफा, स्वर्णापानी गुफा, चिनरास मालिका मन्दिर, धुर्कोट राजाको भग्नावशेष दरवार, धाउखानी, गैलु प्राचीन धारा वडा नं २ मा चमेरी ओडार गुफा, चिउराडी जेल, विभिन्न मष्ठा मन्दिर र गाविसका विभिन्न ठाउँहरूमा प्राचीन कालमा निर्मित शिला स्तुपाहरू रहेका छन् । माघे संक्रान्ति, साउने संक्रान्ति र पूर्णिमाहरूमा बेनीघाट र बोलाघाटमा नुहाई भक्तजनहरू मष्ठाथानमा पुजाआजा गर्न जाने प्रचलन यस गाविसमा रहेको पाईन्छ ।

२.८ उपलब्ध सेवा तथा सुविधा

लगाम गाविसको वडा नं २ मा गाउँ विकास समितिको कार्यालय, अस्थायी प्रहरी चौकी रअतिरिक्त हुलाक रहेका छन् भने वडा नं ९ बोलामा स्वास्थ्य चौकी रहेको छ । भौगोलिक वनावटलाई हेर्दा यस गाविसमा रहेको स्वास्थ्य चौकीमा गाविस भरीका सबैले स्वास्थ्य सेवा लिन धेरै समय लाग्ने देखिन्छ । यस गाविसमा लगाममा रहेको पशु सेवा केन्द्रबाट आ-आफ्नो क्षेत्रसँग सम्वन्धीत सेवा तथा सुबिधा उपलब्ध गराइ रहेको स्थिति छ । यस गाविसमा चार वटा सहकारी संस्था रहेकाछन् । यस गाविसमा सुर्खेत देखि कच्ची सडकको ट्राक खोलिएको छ । यस सडक डोटी जिल्लालाई जोड्ने सडक गुरुयोजनाको लक्ष्य रहेको छ । वर्षाको याममा बाहेक अरु समयमा जिल्ला सदरमुकाम वीरेन्द्रनगरसँग सडक सुबिधाको पहुँच रहेकोयो गाविसमा प्रमुखबजार केन्द्रका रुपमा गुठु गाविसको विशाल बजार र बिजौराको बजार रहेको छ भने स्थानीय बजारको रुपमा लगाम वडा नं २ मा अवस्थित तल्लो लगामबजार रहेको छ । लगाम गाविसको कुनै पनि वडा तथा वस्तीमा विद्युत सेवाउपलब्ध रहेको छैन । वैकल्पिक उर्जाको रुपमा सोलार तथा परम्परागत उज्यालोको व्यवस्थापन गरी समुदायले गुजारा चलाएको स्थिति रहेको छ । यस गाविसकोसबै वडा र वस्तीहरूमा नेपाल टेलीकमको जिएसएमतथा सिडिएमए मोवाइल सेवाले सबै स्थानहरूमा सञ्चारको सुविधा उपलब्ध गराउन सकेको छैन ।गाविस क्षेत्रमा व्यक्तिगत र संस्थागत रुपबाट इन्टरनेट सुबिधालाई समेत उपयोग गर्न सहज नभएको स्थिति छ ।

परिच्छेद ३: जनसांख्यिक विवरण

यस परिच्छेदमा घरधुरीको विवरण, जनसंख्या बनौट, संरचना तथा वितरण जस्ता विषयहरू समाविष्ट रहेका छन् ।

३.१ पारिवारिक तथा जनसंख्या विवरण

लगाम गाविसको घरधुरी तथा जनसंख्याको अवस्थालाई हेर्दा वडागत दृष्टिले विविधता युक्त रहको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार यस गाविसको ६८५ घरधुरीमा कूल जनसंख्या ४०७१ रहेको देखिन्छ । जसमा पुरुष २०३४ (४९.९६%) र महिला २०३७ (५०.०३%) रहेको छ । घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२ अनुसार यस गाविसको कूल जनसंख्या ४१५४ रहेको छ । जसमा पुरुष २०७१ (४९.८५%) र महिला २०८३(५०.१४%) रहेको छ । यसरी राष्ट्रिय जनगणना २०६८ तथा घरधुरी सर्वेक्षण २०७२ को तुलनात्मक अध्ययन गर्दा गाविसको जनसंख्या तथा घरधुरीको संख्यामा हालको घरधुरी सर्वेक्षणले ७३४ देखाएको छ भने जनसंख्या वृद्धिदर औषतरुपमा ०.५० रहन गएको छ । वडा नं २ मा सबैभन्दा बढी वृद्धि दर ८.२९ प्रतिशत रहेको छ भने सबै भन्दा कम वृदिदर (-4.07) वडा नं ६ मा हहेको छ । सबै वडाहरूको जनसंख्याको वृद्धिदर तालिका नं.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.1: पारिवारिक तथा जनसंख्या विवरण

वडा नम्बर	२०७२ सर्वेक्षण				जनगणना २०६८				जनसंख्या वृद्धिदर
	घरधुरी	जनसंख्या			घरधुरी	जनसंख्या			
		महिला	पुरुष	जम्मा		महिला	पुरुष	जम्मा	
1	69	197	210	407	70	199	192	391	1.00
2	48	148	132	280	34	102	99	201	8.29
3	66	160	184	344	62	197	194	391	-3.20
4	70	186	199	385	60	214	174	388	-0.19
5	202	604	561	1165	175	525	533	1,058	2.41
6	94	262	219	481	88	270	296	566	-4.07
7	61	141	163	304	64	154	168	322	-1.44
8	39	123	124	247	47	147	139	286	-3.67
9	85	262	279	541	85	229	239	468	3.62
जम्मा	**734**	**2083**	**2071**	**4154**	**685**	**2,037**	**2,034**	**4,071**	0.50

स्रोत : केन्द्रीय तथ्यांक विभाग, २०६८ तथा घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

३.२ वस्तीगत र वडागत घरधुरी विवरण

लगाम गाविसको समग्र घरधुरी स्थितिलाई हेर्दा ९ वटै वडाहरूमा घरधुरीको संख्यामा एकरुपता देखिदैन । सबै भन्दा वढी घरधुरी वडा नं ५ मा २०२ (२७.५२%) रहेको छ भने सबैभन्दा कम वडा नं ८ मा ३९ (५.३१%) रहेको छ ।यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.2: वस्तीगत र वडागत घरधुरी विवरण

वडा नम्बर	वडा अनुसार वस्तीको नाम	वस्तीको कोड नं.	घरधुरी संख्या	कैफियत
१	माथिल्लो लगाम	१.१	५२	
	पिपलकुण्टा	१.२	३	
	कोसेडा	१.३	३	
	इचला	१.४	११	
२	तल्लो लगाम	२.१	४८	
	लिमु	२.२		
	खोरडोरे	२.३		
३	बडासैन	३.१	४८	

वडा नम्बर	वडा अनुसार वस्तीको नाम	वस्तीको कोड नं.	घरधुरी संख्या	कैफियत
	नेटेकाँडा	३.१	१८	
४	पोखरे	४.१	७०	
	रानागैरा	४.२		
	पिपलकुण्टा	४.३		
	बाँसपानी	४.४		
	काप्रापानी	४.५		
	सिकारीकाँडा	४.६		
	सोता	४.७		
	तोलीसैन	४.८		
	समखाल	४.९		
	शान्तिनगर	४.१०		
५	धामीसैन	५.१	२०२	
	राताखाली	५.२		
	देवल	५.३		
	केलावोट	५.४		
	तालागाउँ	५.५		
	धनरास	५.६		
	गैलु,	५.७		
	चाहाबोट	५.८		
	चौपाता	५.९		
	प्या	५.१०		
	जदी	५.११		
	डुगरगाउँ	५.१२		
६	सिदुरकोट	६.१	९४	
	पाल्पाघाट	६.२		
	साता	६.३		
	जारिमे	६.४		
	काप्रीकाँडा	६.५		
	सिमली	६.६		
	हिलेखाली	६.७		
	बणाल	६.८		
७	धमू	७.१	३१	
	दानीगौडा	७.२	२३	
	सान्नी	७.३	७	
८	बागबडी,	८.१	१६	
	विचभावर	८.२	११	
	ठाडो भावर	८.३	१२	
९	घाटछालटोल	९.१	८५	
	बिचटोल	९.२		
	भण्डाराखोला	९.३		
	लाग्ना	९.४		

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

३.३ व्यक्तिगत घटनाको विद्यमान स्थिति

लगाम गाविसमा व्यक्तिगत घटना सम्बन्धी विवरणलाई हेर्दा समुदाय र लिङ्गका आधारमा फरक स्थिति रहेको छ। यस क्षेत्रमा गत वर्षमा भएका जन्म, मृत्यु, विवाह, सम्बन्ध विच्छेद र वसाई सराई सम्बन्धी घटना देहाय बमोजिम रहेको छ।

३.३.१ गाविसको जन्म दर्ता तथा मृत्यु दर्ता सम्बन्धी विवरण

गाविसमा जन्म तथा मृत्यु जस्ता व्यक्तिगत घटना सम्बन्धी विवरणलाई हेर्दा समुदाय र लिङ्गका आधारमा फरक स्थिति रहेको देखिन्छ । गाविसको अभिलेख अनुसार यस गाविसमा गत वर्षमा सबै वडामा गरी जम्म्मा १५४ जना बालबालिकाको जन्म दर्ता भएको पाइन्छ । त्यसै गरी ४ जना महिला र ८ जना पुरुष गरी जम्मा १२ जनाको मृत्यु दर्ता भएको पाइन्छ ।

३.३.२ गाविसको विवाह, सम्बन्ध विच्छेद, वसाई सराई दर्ता सम्बन्धी विवरण

गाविसको तथ्यांकलाई हेर्दा १६ जोडीको विवाह दर्ता भएको छ । सम्वन्ध विच्छेदको घटना दर्ता गरिएको भेटिदैन भने बसाई सराइ १८ घरपरिवार रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरणलाई हेर्दा समुदाय र वडाका आधारमा फरक स्थिति रहेको देखिन्छ । गाविसको अभिलेख अनुसार जातिगत एवं वडागत रुपमा घटना दर्ताको विवरण अद्यावधिक गरिएको पाइएन ।

३.४ जातीअनुसार घरधुरी

लगाम गाविसमा जाती अनुसार पहाडी दलित १६३ घरधुरी, पहाडी जनजाती तथा आदिवासी १०१ घरधुरी, पहाडी ब्राह्मण क्षेत्री, ठकुरी ४७० घरधुरी रहेका छन् । वडा नं ६ मा दलितको सबैभन्दा बढी (५०) घरधुरी रहेको छ भने सबैभन्दा कम घरधुरी वडा नं ३ र ४ मा रहेको पाइन्छ । सबैभन्दा बढी जनजाति वडा नं ४ मा रहेको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम वडा नं ९ मा रहेको पाइन्छ । पहाडी बाह्मण क्षेत्री/ठकुरी/सन्यासीहरूको घरधुरी वडा नं ६ मा रहेको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम वडा नं ४ पाइन्छ । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं.३ मा देखाईएको छ ।

तालिका नं.3: जाती अनुसार घरधुरी विवरण

जातजाती समूह	वडा अनुसार घरधुरी									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	जम्मा
पहाडी दलित	23	16	1	1	50	20	8	18	26	163
पहाडी जनजातीतथाआदीबासी		11		65	14	9			2	101
पहाडी बाह्मण क्षेत्री/ठकुरी/सन्यासी	46	21	65	4	138	65	53	21	57	470
जम्मा	69	48	66	70	202	94	61	39	85	734

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

पुनश्चः जातजातिगत समुदायको वर्गिकरण सम्बन्धी विवरण अनुसुची २ मा उल्लेख गरिएको छ ।

३.५ जाती अनुसार जनसंख्या

लगाम गाविसमा जाती अनुसार पहाडी दलितको जनसंख्या ९६८ ,पहाडी जनजाती तथा आदिवासीको ५७७, पहाडी ब्राह्मण क्षेत्री, ठकुरीको २६०९ जनसंख्या रहेको छ । पहाडी दलितको जनसंख्या वडा नं ५ मा सबैभन्दा बढी भएको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम वडा नं २ मा रहेका छन । सबैभन्दा बढी जनजाति वडा नं ४ मा रहेका छन भने सबैभन्दा कम वडा नं ९ मा रहेका छन । पहाडी बाह्मण क्षेत्री/ठकुरी/सन्यासीहरू वडा नं ५ मा सबैभन्दा बढी रहेका छन भने सबैभन्दा कम वडा नं ४ मा रहेका छन । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं.४ मा देखाईएको छ ।

तालिका नं.4 : जाती अनुसार जनसंख्या विवरण

जातजाती समूह	वडा अनुसार जनसंख्या									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	जम्मा
पहाडी दलित	137	92	8	2	288	121	44	100	176	968
पहाडी जनजातीतथाआदीबासी		70		367	84	45			11	577
पहाडी बाह्मण क्षेत्री/ठकुरी/सन्यासी	270	118	336	16	793	315	260	147	354	2609
जम्मा	**407**	**280**	**344**	**385**	**1165**	**481**	**304**	**247**	**541**	**4154**

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

३.६धर्मअनुसार जनसंख्यातथा घरपरिवार

लगाम गाविसमा धर्म अनुसार हिन्दु धर्मालम्वीको घरधुरी ६७१ र जनसंख्या ३७८८ , बौद्ध धर्मालम्बीको घरधुरी ६० र जनसंख्या ३५०, मुस्लिमधर्मालम्बीको घरधुरी २ र जनसंख्या ९ तथा अन्यको एक घरधुरी तथा जनसंख्या ७रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिका नं.५मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.5 : धर्म अनुसार जनसंख्या तथा घर परिवार विवरण

वडा नम्बर	हिन्दु		बौद्ध		मुस्लिम		अन्य		जम्मा	
	परिवार	जनसंख्या	परिवार	जनसंख्या	परिवार	जनसंख्या	परिवार	जनसंख्या	परिवार	जनसंख्या
1	69	407							69	407
2	43	244	5	36					48	280
3	66	344							66	344
4	14	69	55	314	1	2			70	385
5	202	1165							202	1165
6	94	481							94	481
7	61	304							61	304
8	39	247							39	247
9	83	527			1	7	1	7	85	541
जम्मा	671	3788	60	350	2	9	1	7	734	4154

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

३.७ भाषाअनुसार जनसंख्या

लगाम गाविसमा रहेको कूल ४१५४ जनसंख्या मध्ये नेपाली भाषी ३५२७, अवधी भाषी ७, डोटेली भाषी २८४ र मगर खाम भाषी ३३६ जना रहेका छन् । वडा नं ५ मा सबैभन्दा बढी नेपाली भाषी छन सबैभन्दा कम वडा नं ४ मा रहेका छन । मगर खाम भाषीहरू वडा नं ४ मा रहेका छन ।डोटेली भाषीहरू वडा नं ६ मा सबैभन्दा बढी रहेका छन भने सबैभन्दा कम वडा नं ७ मा रहेका छन । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं.६ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.6: भाषा अनुसार जनसंख्या विवरण

वडा नम्बर	भाषा अनुसार जनसंख्या				
	नेपाली	अवधि	डोटेली	मगर/खाम	जम्मा
1	407				407
2	280				280
3	314		30		344
4	49			336	385
5	1165				1165
6	316		165		481
7	296		8		304
8	247				247
9	453	7	81		541
जम्मा	3527	7	284	336	4154

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

३.८ उमेर अनुसार जनसंख्या

लगाम गाविसमा रहेको कूल ४१५४ जनसंख्या मध्ये जन्मेदेखि १ वर्ष उमेर सम्मका ४४ जना, एक वर्ष देखि ५ वर्ष उमेर सम्मका ५७८ जना, ६ वर्ष देखि १० वर्ष उमेर सम्मका ५९९ जना, ११ वर्षदेखि १५ वर्ष उमेर सम्मका ५९६ जना, १६ वर्षदेखि २४ वर्ष उमेर सम्मका ७९९ जनाको जनसंख्या रहेको छ। यसैगरी २५ वर्ष देखि ४० वर्ष उमेरका ८७३ जना, ४१ देखि ६० वर्ष उमेर सम्मका ४९१जना, ६१ देखि ७५ वर्ष उमेरसम्मका १५५ जना र ७५ वर्ष उमेर

भन्दा माथिका जनसंख्या १९ जना रहेको छ। १६ वर्ष भन्दा माथि र ६० वर्ष भन्दा कम उमेरका जनसख्या २१६३ जना रहेका छन । सबै उमेर समूहको जनसंख्या लैङ्गिकगत रुपमा तालिका नं.७ मा देखाईएको छ ।

तालिका नं.7 :उमेर अनुसार जनसंख्या विवरण

क्र.स.	उमेर समूह	जनसंख्या		
		महिला	पुरुष	जम्मा
१	१ वर्ष भन्दा मुनी	19	25	44
२	१ - ५ वर्ष सम्म	288	290	578
३	६ - १० वर्ष सम्म	288	311	599
४	११ - १५ वर्ष सम्म	305	291	596
५	१६ - २४ वर्ष सम्म	405	394	799
६	२५ - ४०वर्ष सम्म	432	441	873
७	४१ - ६० वर्ष सम्म	240	251	491
८	६१ - ७५ वर्ष सम्म	84	71	155
९	७५ वर्षसम्म भन्दा माथी	10	9	19
	जम्मा	2071	2083	4154

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

३.९अपाङ्गता स्थितिविवरण

लगाम गाविसमा फरक फरक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमा शारीरिक अपाङ्ग विकलाङ्ग भएका ५२ जना, सुस्त मनस्थितिका १५ जना, दृष्टिविहिन भएका ९ जना, वोल्न तथा सुन्ननसक्ने १३ जना, बहुअपाङ्गता भएको १ जना र अन्य प्रकारको १ जना गरी जम्मा ९७ जना अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू रहेका छन् । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं.८ मा देखाईएको छ ।

तालिका नं.8 : अपाङ्गता स्थिति विवरण

वडा नम्बर	शारीरिक अपाङ्ग (विकलाङ्ग)		सुस्त मनस्थिति		दृष्टिविहिन (आँखानदेख्ने)		वोल्न तथा सुन्न नसक्ने (बहिरा)		बहुअपाङ्गता		अन्य		जम्मा		
	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	जम्मा
1	3	5						4		1			10	3	13
2	2	1	2		1								1	5	6
3	1	2											2	1	3
4	4	6	4		1	1		1					8	9	17
5	7	4	1	2	1	2	1						8	10	18
6	3	6	1			3	1						9	5	14
7		1					2	8					9	2	11
8				1			1						1	1	2
9	4	3	2	2			2					1	5	8	13
जम्मा	**24**	**28**	**10**	**5**	**3**	**6**	**7**	**13**	**0**	**1**	**0**	**1**	**53**	**44**	**97**

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

३.१० उमेर अनुसार वैवाहिक स्थिति विवरण

बैवाहिक स्थितिलाई हेर्ने हो भने लगाम गाविसमा १९ जनाको बालविवाह भएको पाईन्छ । यस गाविसमा १५१४ जना विवाहित महिला, १४२४ जना विवाहित पुरुष, एकल महिला १४८ जना रहेका छन् । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं.९ मा देखाईएको छ ।

तालिका नं.९: उमेर अनुसार वैवाहिक स्थिति विवरण

क्र.स.	उमेर समूह	बैबाहिक स्थिति							
		अविवाहित		विवाहित		एकल		जम्मा	
		महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	पुरुष	महिला
१	१० वर्षभन्दामुनी	639	691	2	5			696	641
२	११ - १५ वर्षसम्म	378	376	7	5			381	385
३	१६ - २४ वर्ष सम्म	288	340	358	249	1	1	590	647
४	२५ - ४०वर्ष सम्म	22	29	706	639	15	1	669	743
५	४१ - ६० वर्ष सम्म	4	6	350	400	37		406	391
६	६१ - ७५ वर्ष सम्म	2	1	79	112	79		113	160
७	७५ वर्षभन्दा माथी	0	1	12	14	16		15	28
८	जम्मा	1333	1444	1514	1424	148	2	2870	2995

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

परिच्छेद ४: आर्थिक स्थिति

४.१ पारिवारिकआम्दानीविवरण

लगाम गाविसका वासिन्दाहरूको पारिवारिक आम्दानीलाई विश्लेषण गर्दा सबै भन्दा वढी नोकरी तथा पेन्सनबाट ४०.५८ प्रतिशत, बैदेशिक रोजगारीबाट १६.९२ प्रतिशत, व्यापार व्यवसायबाट १३.८३ प्रतिशत, पशुपन्छी पालनबाट ७.८० प्रतिशत, कृषि उत्पादनबाट ८.७९ प्रतिशत, ज्यालामजदुरीबाट ८.६९ प्रतिशत र अन्यबाट ३.३९ प्रतिशत आम्दानी गर्ने गरेको पाईन्छ । प्रति व्यक्ति वार्षिक ओषत आम्दानी रु १५८ मात्र रहेको पाइन्छ । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं.१० मा देखाईएको छ ।

तालिका नं.10 : पारिवारिक आम्दानी विवरण

क्र.सं.	आम्दानीका श्रोतहरू	औषत आम्दानी रकम (रु.)	घरधुरी	प्रतिशत
१	कृषिउत्पादन	30,029.2	216	8.79
२	पशुपंक्षीपालन	26,646.6	464	7.80
३	व्यापार तथाउद्योग	47,274.1	54	13.83
४	नोकरी तथा पेन्सन	138,680.0	100	40.58
५	वैदेशिक रोजगार	57,816.8	322	16.92
६	ज्याला/मजदुरी	29,679.6	284	8.69
७	अन्य	11,596.8	31	3.39
	जम्मा	**341,722.9**		**100**

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.२ आम्दानीअनुसार परिवार विवरण

यस गाविसका वासिन्दाहरूको आम्दानी विवरणलाई विश्लेषण गर्दा वार्षिक रुपमा ४० हजार भन्दा कम आम्दानी गर्ने १८४ घरधुरी, ४० हजार देखि ६० हजारसम्म आम्दानी गर्ने १६४ घरधुरी, ६० हजार देखि ८० हजारसम्म आम्दानी गर्ने ९९ घरधुरी, ८० हजार देखि एकलाखसम्म आम्दानी गर्ने ५२ घरधुरी, एकलाख देखि एकलाख पचास हजार सम्म आम्दानी गर्ने ७६ घरधुरी, डेढलाखदेखि दुईलाख सम्म आम्दानी गर्ने ४३ घरधुरी र दुई लाखभन्दा माथि आम्दानी गर्ने ७३ घरधुरी रहेको पाईन्छ ।जसको विस्तृत विवरण तालिका नं. ११ मा देखाईएको छ ।

तालिका नं.11: आम्दानी अनुसार परिवार विवरण

क्र.सं.	आम्दानीको आकार	परिवार संख्या	प्रतिशत
१	रु. ४० हजार भन्दा कम	198	26.98
२	रु. ४०-६० हजारसम्म	180	24.52
३	रु. ६०-८० हजारसम्म	108	14.71
४	रु. ८० हजार-१ लाखसम्म	56	7.63
५	रु. १ लाख देखी डेढ लाखसम्म	76	10.35
६	रु. डेढ लाख देखी २ लाख सम्म	43	5.86
७	रु. २ लाखभन्दा बढी	73	9.95
जम्मा		**734**	**100.00**

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.३ पेशाअनुसार जनसंख्या

लगाम गाविसका वासिन्दाहरूको पेशागत रुपमा विविधता रहेको पाईन्छ । यस गाविसमा कृषि र पशुपालनका क्षेत्रमा १९७७ जना, नोकरी तथा जागिरमा ७१ जना, उद्योग तथा व्यापारमा १८ जना, ज्यालादारी तथा मजदुरीमा २६ जना, बैदेशिक रोजगारीमा ११८ जना, र अन्य पेशामा५ जना आवद्ध रहेको देखिन्छ । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं. १२ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.12 : पेशा अनुसार जनसंख्या विवरण

पेशा	उमेर अनुसार जनसंख्या										
	15-24		24-40		41-60		61 माथी		जम्मा		
	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	जम्मा
कृषि र पशुपालन	328	338	295	407	208	235	90	76	921	1056	1977
नोकरी/जागीर	6	3	36	13	7	5	1		50	21	71
उद्योग तथाव्यापार	1	1	8	5	2	1			11	7	18
ज्याला/मजदुरी	4		19	1	2				25	1	26
वैदेशिक रोजगारी	27	5	56	7	17	4	2		102	16	118
धार्मिक कार्य			1						1	0	1
अन्य	1	1	1		2				4	1	5
जम्मा	**367**	**348**	**416**	**433**	**238**	**245**	**93**	**76**	**1114**	**1102**	**2216**

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.४ खेतीगरिएको जग्गाजमिन

लगाम गाविसमा रहेका ७३४ घरधुरी मध्ये आफ्नो जग्गा आफैले कमाएको कृषक संख्या ५२८ र अरुको जग्गा कमाएको कृषक संख्या १९ रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिका नं. १३ मा देखाईएको छ।

तालिका नं.13: खेती गरिएको जग्गा जमिन विवरण

वडा नम्बर	कृषक परिवार संख्या	अरुको जग्गा कमाएको	जग्गाको स्वामित्व खेती गरिएको क्षेत्रफल (हेक्टर)							सिंचाईको अवस्था	
			आफ्नो जग्गा आफैले कमाएको		अरुको जग्गा कमाएको		जम्मा			सिंचित क्षेत्रफल	असिंचित क्षेत्रफल
			खेत	बारी	खेत	बारी	खेत	बारी	जम्मा		
1	56	17	7.37	6.51	2.74	0.55	10.12	7.07	17.19	0.15	17.04
2	35	18	7.17	2.90	4.47	0.76	11.65	3.66	15.31	18.26	-2.95
3	64	22	8.72	9.66	3.00	0.40	11.72	10.07	21.79	0.00	21.79
4	63	14	13.48	14.29	1.678	7.02	15.16	21.31	36.47	11.96	24.52
5	177	31	32.91	36.42	4.83	3.96	37.74	40.39	78.13	28.00	50.14
6	70	35	10.40	8.64	5.90	2.95	16.30	11.59	27.90	12.79	15.10
7	54	15	3.61	19.89	1.83	4.47	5.44	24.36	29.81	5.39	24.41
8	39	3	10.78	7.83	0.81	0.40	11.59	8.24	19.84	1.48	18.36
9	83	33	30.82	22.53	17.296	1.93	48.12	24.47	72.59	58.20	14.39
जम्मा	**641**	**188**	**125.292**	**128.70**	**42.5**	**22.48**	**167.87**	**151.19**	**319.06**	**136.22**	**182.84**

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.५ कृषिउत्पादन

लगाम गाविसको खेती योग्य जमिनको अनुपातलाई हेर्ने हो भने सिचाईको अभावका कारण खासै उत्पादनले अग्रता लिएको देखिदैन । खाद्यान्न, दलहन, तेलहन, तरकारी आदि खेतीको व्यावसायिकताको यस गाविसमा अभाव रहेको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिका नं. १४ मा देखाईएको छ।

तालिका नं.14: कृषि उत्पादन विवरण

क्र.सं.	बालीको विवरण	खेतीगरिएको क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादन (मे.टन)	कैफियत
क	**अन्नवाली**	136.02	4201.01	
१	धन	136.20	2784.83	
२	गहुँ	105.96	2435.20	
३	मकै	0.78	16.00	
४	कोदो	136.02	4201.01	
ख	**दलहनवाली**			
५	मास	18.61	90.60	
६	भट्टमास		0.5	

क.सं.	बालीको विवरण	खेतीगरिएको क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादन (मे.टन)	कैफियत
७	सिमी	9.35	96.29	
८	अरहर	0.24	1.80	
९	मुसुरो	4.37	24.07	
१०	चना	1.79	16.61	
ग	**तेलहनवाली**(तोरी आदि)	2.84	26.18	
घ	**तरकारी बाली**	0.95	21.93	
ङ	**नगदे वाली**			
११	अदुवा, बेसार	0.64	1.54	
१२	तील		0.2	
च	**फलफूल खेती**			
१३	आँप	2.13	66.95	
१४	केरा	1.08	109.67	
१५	अमिलो जात	0.24	12.15	
१६	सुन्तला		0.3	
१७	मौरी (घार)		1500	
१८	मह		7.5	

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.६ पशुधन तथा उत्पादन

लगाम गाविसमा पशुधन तथा उत्पादनलाई विश्लेषण गर्दा गाई गोरुको संख्या २६६१ र भैसीको संख्या ३१४ र खसी बाखाको संख्या ५१४९ रहेको पाइन्छ। गाइको दुध ८०९ लिटर र भैसीको दुध ११०३ लिटर उत्पादन हुने गरेको छ। खसी बाखा ५१४९ बाट ५५.८४ मे टन मासु उत्पादन र सुँगुर बंगुर १०७ बाट ५२.८५ मे टन मासु उत्पादन हुने गर्दछ। यस गाविसमा ५२७८ गोटा कुखुराबाट ७८०५ गोटा अण्डा र ४४.२३ मे टन मासु उत्पादन हुने गर्दछ। यसरी समग्रमा हेर्दा यस गाविसमा हुने पशुजन्य उत्पादनको सहज र भरपर्दो बजारको आवश्यकता देखिन्छ र व्यवस्थित रुपमा उल्लेखित उत्पादनको संकलनकालागि पनि व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ।यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं. १५ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं.15 : पशुधन तथा उत्पादन विवरण

क.सं.	किसिम	संख्या			उत्पादन	
		स्थानीय	उन्नत	जम्मा	दूध (लि.)	मासु (के.जी.)
१	**पशु**					
१.१	गाई/गोरु	2619	42	2661	809	
१.२	भैंसी/राँगा	312	2	314	1103	116
१.३	वाखा/खसी	5124	25	5149		55842
१.४	सुँगुर/वंगुर	106	1	107		52856
१.५	घोडा/खच्चर	1		1		
१.७	अन्य.............	9		9		20
२	**पंक्षी**	स्थानीय	उन्नत	जम्मा	अण्डा (सख्या)	मासु केजी
२.१	कुखुरा	5126	152	5278		4423
२.२	हाँस	22		22		50

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.७ खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य उपलब्धता

लगाम गाविसमा रहेका कूल ७३४ घरधुरी मध्ये ३ महिना भन्दा कम खान पुग्ने ७६ घरधुरी, ३ महिना देखि ६ महिनासम्म खान पुग्ने १९४ घरधुरी, ६ महिना देखी ९ महिनासम्म खान पुग्ने १७५ घरधुरी, ९ महिना देखि १२

महिनासम्म खान पुग्ने २२५ घरधुरी र बाह्रै महिना खान पुग्ने र बचत हुने २१ घरधुरी रहेको पाईन्छ । यसको विस्तृत विवरण तालिका नं. १६ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.16: खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य उपलब्धता विवरण

वडा नम्बर	आफ्नो उत्पादनबाट खान पुग्न महिना अनुसार घरधुरी					
	जम्मा	३ महिना भन्दा कम	३-६ महिना	६-९ महिना	९-१२ महिना	१२ हैमहिना पुग्ने र बचत हुने
1	69	5	24	27	13	
2	48	17	16	9	6	
3	66	2	3	7	54	2
4	70	9	27	24	10	
5	202	34	70	35	63	4
6	94	28	37	19	10	2
7	61	10	17	16	18	10
8	39		3	12	24	
9	85	7	18	33	27	3
जम्मा	734	112	215	182	225	21

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.८ पारिवारिक खर्च विवरण

यस गाविसका समुदायहरूको पारिवारिक रुपमा खर्चको पनि विविधता रहेको छ । यस गाविसमा औसत रुपमा खाना खर्च २१.३६ प्रतिशत, लत्ता कपडामा १०.७० प्रतिशत, शिक्षामा १३.१७ प्रतिशत, औषधी उपचारमा १०.८२ प्रतिशत, चाडपर्व तथा मनोरञ्जनमा ७.४३ प्रतिशत, कृषि उद्योग र व्यापार तर्फ ३१.०६ प्रतिशत र सञ्चार तथा अन्य तर्फ ५.४९ प्रतिशत पारिवारिक खर्च हुने गरेको पाईन्छ । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं.१७ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.17 : पारिवारिक खर्च विवरण

क्र.सं.	खर्च विवरण	औषत बार्षिक खर्च रकम (रु.)	प्रतिशत
१	खाना खर्च	28,622.60	21.36
२	लत्ता कपडा	14,339.00	10.70
३	शिक्षा	17,639.60	13.17
४	औषधी उपचार	14,500.00	10.82
५	चाडपर्व तथा मनोरञ्जन	9,957.50	7.43
६	कृषि, उद्योग र व्यापार	41,578.70	31.03
८	संचार तथा अन्य	7,349.60	5.49
	जम्मा	133,987.00	100.00

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.९ खर्च अनुसार परिवार विवरण

यस गाविसमा रहेका कूल ७३४ घरधुरी मध्ये ४० हजार भन्दा कम खर्च गर्ने १७५ घरधुरी, चालिस हजार देखि साठी हजार खर्च गर्ने १३० घरधुरी, साठी हजार देखि असी हजार खर्च गर्ने १२५ घरधुरी, असी हजार देखि एक लाख खर्च गर्ने ९३ घरधुरी, एकलाखदेखि डेढलाख खर्च गर्ने ११६ घरधुरी, डेढलाखदेखि दुईलाख खर्च गर्ने ४१ घरधुरी र दुई लाख भन्दा बढी खर्च गर्ने ५४ घरधुरी रहेको पाईन्छ । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं. १८ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.18: खर्च अनुसार परिवार विवरण

क्र.सं.	खर्चको आकार	परिवार संख्या	प्रतिशत
१	रु. ४० हजार भन्दाकम	175	23.84196
२	रु. ४०-६० हजारसम्म	130	17.71117
३	रु. ६०-८० हजारसम्म	125	17.02997
४	रु. ८० हजार १ लाखसम्म	93	12.6703
५	रु. १ लाख देखी डेढ लाखसम्म	116	15.80381
६	रु. डेढ लाख देखी २ लाख सम्म	41	5.585831
७	रु. २ लाखभन्दा बढी	54	7.356948
जम्मा		734	100

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.१० बैंक खाता तथा ऋणसम्बन्धी विवरण

लगाम गाविसमा रहेका कूल ७३४ घरधुरी मध्ये ६६ घरधुरीले आफ्नो विभिन्न कारोबारकालागि बैंकमा खाता खोलेको देखिन्छ भने ६६८ घरधुरीको बैंकमा खाता नभएको स्थिति छ। भौगोलिक विकटताका कारणले नै यहाँका वासिन्दाहरू बैकिङ्ग सेवा तर्फ अग्रसर हुन नसकेको देखिन्छ। यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं. १९ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं.19: बैंक खाता तथा ऋण सम्बन्धी विवरण

वडा नम्बर	बैंक खाता		खाताको किसिम अनुसार वैक खाता हुने परिवार			ऋणको उद्देश्य अनुसार घरधुरी				
	भएका परिवार	नभएका परिवार	बचत	मुद्धती	चल्ती	बचत जम्मा गर्न	लगानी गर्न	उद्योग व्यवसाय गर्न	कारोबार गर्न	अन्य
1	7	62	5		2	7				
2	12	36	3		9	2	2	3	4	1
3	4	62	4			4				
4	19	51	19			4			15	
5	12	190	7		5	6			6	
6	3	91	1		2	1	2			
7	4	57			4			1	3	
8	0	39								
9	5	80	1	1	3	2			3	
जम्मा	66	668	40	1	25	26	4	4	31	1

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.११ वैदेशिक रोजगारीको स्थिति

यस गाविसका वासिन्दाहरूको मुख्य बैदेशिक रोजगारीको केन्द्र तेस्रो मुलुक भन्दा पनि भारत नै बढी रहेको देखिन्छ। यस गाविसमा बैदेशिक रोजगारीमा जाने महिलाको संख्या ६५ र पुरुषको संख्या ४६० रहेको छ। भारतमा मात्रै जानेको संख्या ५१३ छ भने खाडी मुलुकमा जानेको संख्या १२ रहेको छ। यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं.२० मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं.20: वैदेशिक रोजगारीको स्थिति विवरण

वडा नम्बर	वैदेशिक रोजगारी गएका						अवधि अनुसार वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्या				
	महिला	पुरुष	जम्मा	भारत	खाडी मुलुक	जम्मा	३ बर्ष भन्दा कम	३-५ बर्ष	५-१० बर्ष	१० बर्ष बढी	जम्मा
1	5	59	64	64		64	45	1			46
2	11	36	47	47		47	149				149
3		26	26	24	2	26	30				30
4	24	8	32	29	3	32	3		1		4
5	8	90	98	97	1	98	10				10
6		75	75	75		75	56				56
7	2	42	44	43	1	44	42				42
8	5	35	40	38	2	40	5			2	7
9	10	89	99	96	3	99	78		2	1	81
जम्मा	65	460	525	513	12	525	418	1	3	3	425

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.१२ ऋणको विवरण

यस गाविसका वासिन्दाहरूले विभिन्न प्रयोजनकालागि विभिन्न निकाय तथा श्रोतवाट ऋण लिएको पाईन्छ । ऋणलिने ४३५ घरधुरी मध्ये बैंकबाट ९ जनाले, सहकारीबाट १५ जनाले, समुह वा संस्थावाट ६४ जनाले, साहुमहाजनवाट ४५ जनाले र नातेदारवाट २९० जनाले ऋण लिएको देखिन्छ भने ऋण नलिने २९९ घरधुरी रहेका छन् । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं.२१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.21: ऋणको विवरण

वडा नम्बर	ऋण लिने परिवार		श्रोत अनुसार ऋण लिनको संख्या					
	ऋण लिने	ऋण नलिने	बैक	सहकारी	समूह वा संस्था	साहु महाजन	नातेदार	अन्य
1	69	0		3	2	1	62	1
2	42	6		1	1		40	
3	35	31			1	1	33	
4	56	14	1	2	12	3	36	2
5	115	87	7	8	12	1	87	
6	59	35			29	18	4	8
7	27	34			5	8	14	
8	3	36			1		1	1
9	29	56	1	1	1	13	13	
जम्मा	435	299	9	15	64	45	290	12

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.१२.१ ऋणको उद्देश्य

यस गाविसका वासिन्दाहरूले विभिन्न प्रयोजनकालागि ऋण लिएको पाईन्छ । घर व्यवहार चलाउन, कृषितथा पशुपालन औषधी उपचार तथा बैदेशिक रोजगारमा जान र अन्यकालागि ४६५ घरधुरीले ऋण लिएको देखिन्छ । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं.२२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.२२ : ऋणको उद्देश्य विवरण

वडा नम्बर	ऋणको उद्देश्यहरू								
	घरायसी कार्य वा घर खर्च	कृषि तथा पशुपालन	उद्योग तथा व्यापार	सामाजिक तथा धार्मिक कार्य	शिक्षा	औषधी उपचार	बैदेशिक रोजगार	अन्य	जम्मा
1	46	3	2		24	24			99
2	29	1	5	1	2	3	1		42
3	20		3		9	3			35
4	35	2	4		6	9			56
5	108	1	2	1		3			115
6	57	1	1						59
7	12	4	2		1	6	1	1	27
8	2						1		3
9	18	1			4	4	2		29
जम्मा	**327**	**13**	**19**	**2**	**46**	**52**	**5**	**1**	**465**

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.१३ उन्नत कृषिप्रविधि, सामग्री र साधनउपयोग गर्ने परिवार

यस गाविसमा उन्नत कृषि प्रविधि, सामाग्री र साधनको उपयोग गर्ने घर परिवारको संख्यालाई विश्लेषण गर्दा आफ्नै घरमा गोठेमल प्रयोग गर्ने ६४६ घरधुरी, उन्नत विउ विजन प्रयोग गर्ने १३ घरधुरी, उन्नत कृषि प्रविधि र सामाग्री प्रयोग गर्ने १७५ घरधुरी, पोटास प्रयोग गर्ने ४ घरधुरी, डिएपी प्रयोग गर्ने १५६ घरधुरी, रासायनिक औषधी प्रयोग गर्ने १ घरधुरी र जैविक विषादि प्रयोग गर्ने २० घरधुरी रहेका छन् । यसरी मिश्रित रुपमा प्रयोग गर्ने सहित कूल १०१५ घरधुरीमा यो प्रविधिको विस्तार भएको देखिन्छ । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं. २३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.२३ : उन्नत कृषि प्रविधि, सामाग्री र साधन उपयोग गर्ने परिवारको विवरण

वडा नम्बर	उन्नत कृषि प्रविधि, सामग्री तथा साधन प्रयोग गर्ने घरपरिवार								
	गोठेमल (डोको)	उन्नत बीउविजन (केजी)	उन्नत कृषि प्रविधि, सामग्री तथा साधन प्रयोग गर्ने घरपरिवार	युरिया (केजी)	पोटास (केजी)	डिएपी (केजी)	रासायनिक औषधी (लिटर)	जैविक विषादी (केजी वा ली.)	जम्मा
1	57	1	38		1	37			134
2	35	2	13			12			62
3	61		19			18			98
4	60								60
5	194	1							195
6	81		2					2	85
7	54	9	10		1	2			76
8	22		22		1	21		18	84
9	82		71		1	66	1		221
जम्मा	**646**	**13**	**175**	**0**	**4**	**156**	**1**	**20**	**1015**

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.१४ उन्नत कृषिप्रविधि, सामग्री र साधनको विवरण

लगाम गाविसमा उन्नत कृषि प्रविधि, सामाग्री र साधनको विवरणलाई विश्लेषण गर्दा गोठेमलको प्रयोग नै अत्यधिक मात्रामा प्रयोगमा आएको देखिन्छ । गाविस क्षेत्रमा अधिक मात्रामा वन जंगल र गाई, गोरु, भैसी, बाखा पालन भएको देखिए पनि रासायनिक मल, उन्नत विउविजन र जैविक विषादिको प्रयोग खंख्याले पनि प्राथमिकता पाएको देखिन्छ । यसको विस्तृत विवरण तालिका नं. २४ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.२५ : उन्नत कृषि प्रविधि, सामाग्री र साधनको विवरण

वडा नम्बर	उन्नत कृषि प्रविधि, सामग्री तथा साधनको परिमाण													
	गोठेमल (डोको)		उन्नत बीउ विजन (केजी)		युरिया (केजी)		पोटास (केजी)		डिएपी (केजी)		रासायनिक औषधी (लि.)		जैविक विषादी (केजी वा ली.)	
	जम्मा	औषत	जम्मा	औषत	जम्मा	औषत	जम्मा	औसत	औषत	जम्मा	औषत	जम्मा	औषत	जम्मा
1	10255	179.9	5	5	785	20.7	5	5	262	7.1				
2	3140	89.7	152	76	420	32.3			290	24.2				
3	6105	100.1			362	19.1			135	7.5				
4	22698	378.3												
5	15435	79.6	1	1										
6	4130	51.0			2	1.0							20	10
7	5340	98.9	74	8.22	180	18.0	1	1	60	30.0				
8	1780	80.9			370	16.8	20	20	335	16.0			655	36.4
9	4534	55.3			3189	44.9	30	30	1126	17.1	24	24		
जम्मा	73417	113.6	232	17.84	5308	30.3	56	14	2208	14.2	24	24	675	33.8

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

४.१५ कृषि तथा वनमा आधारित व्यवसाय

यस गाविसमा कृषि तथा वनमा आधारित व्यवसाय अन्तरगत कृषि फर्म, एग्रोभेट र नर्सरी जस्ता व्यवसायहरू कुनै पनि रहेको पाईदैन ।

४.१६ संस्थागत रुपले उपलब्ध प्राविधिक तथा सीपयुक्त जनशक्ति

गाविसमा रहेका कृषि, वन तथा स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित संस्थाहरूमा कार्यरत ३१ जना प्राविधिक तथा सीपयुक्त व्यक्तिहरू रहेका छन् । गाविसमा उपलब्धहुन सक्ने प्राविधिक, सीपयुक्त तथा विशेष दक्षता भएका मानव संसाधन सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं. २५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.25 : संस्थागत रुपले उपलब्ध प्राविधिक तथा सीपयुक्त जनशक्ति विवरण

विषय क्षेत्र अनुसार प्राविधिक मानव संशाधन										
कृषि तथा पशु		स्वास्थ्य		वकिल		पत्रकार		जम्मा		जम्मा
पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	
1	1	5	18	1		5	0	12	19	31

स्रोत : सम्बन्धित कार्यालय,२०७२

४.१७ औद्योगिक विकासको अवस्था

गाविसको औद्योगिक अवस्था हेर्दा निर्माण तथा उत्पादनसँग सम्बन्धित १४ वटा साना उद्योगहरू रहेका छन् । यी साना उद्योगहरूवाट उत्पादित वस्तुले बाहिरको बजार भन्दा पनि गाविस भित्रका समुदायहरूलाई दैनिकी जीवन निर्वाहमा टेवा पुर्‍याएको देखिन्छ । यस गाविसमा सञ्चालनमा आएका विभिन्न उद्योगहरूका विवरण तालिका नं. २६ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.26 : औद्योगिक विकासको विवरण

वडा नं.	उद्योगको नाम	संख्या	उद्योगको किसिम	हालको अवस्था	उत्पादन हुने सामाग्री नाम
२	पानी मिल	2	साना उद्योग	चालु	पिसानी
३	डिजेल मिल	1	साना उद्योग	चालु	कुटानी पिसानी
४	पानी मिल	1	साना उद्योग	चालु	कुटानी
४	पानी घट्ट	4	साना उद्योग	चालु	पिसानी
४	डिजेल मिल	1	साना उद्योग	चालु	कुटानी पिसानी
५	पानी मिल	2	साना उद्योग	चालु	कुटानी पिसानी
६	डिजेल मिल	1	साना उद्योग	चालु	कुटानी पिसानी
७	डिजेल मिल	1	साना उद्योग	चालु	कुटानी पिसानी
८	डिजेल मिल	1	साना उद्योग	चालु	कुटानी पिसानी
जम्मा		14			

स्रोत : समुह छलफल,२०७२

४.१८ आयात तथा निकासीको स्थिति

गाविसको निकासी र आयातको अवस्थालाई हेर्दा कृषिजन्य वस्तुको निर्यात भन्दा पनि गाविसमा आयात उच्च रहेको देखिन्छ । गाविस भित्रका खाद्यान्न, फलफुल, दलहन, तेलहन तथा पशुजन्य वस्तुको अभावका कारण यस गाविसमा आयात हुने गरेको छ । गत आर्थिक बर्षका कृषिजन्य वस्तुको आयात तथा निर्यातको परिमाणात्मक स्थितिको विस्तृत विवरण तालिका नं.२७मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.27:आयात तथा निकासीको स्थितिको विवरण

निर्यात तथा आयात हुने प्रमुख कषि उपजको नाम	इकाई	गाविसबाटनिर्यात हुने परिमाण	गाविसमा आयात हुने परिमाण मे टन	कैफियत
खाद्यान्न				
धान , चामल	मे.ट.	0	200 मे.टन	
गहुँ	मे.ट.	0	0.5	
मकै	मे.ट.	0	0	
तरकारी र फलफुल				
बन्दा	मे.ट.		1	
टमाटर	मे.ट.		0.2	

निर्यात तथा आयात हुने प्रमुख कषि उपजको नाम	इकाई	गाविसबाटनिर्यात हुने परिमाण	गाविसमा आयात हुने परिमाण मे टन	कैफियत
काउली	मे.ट.		०.२	
केरा	मे.ट.	1 क्वीन्टल	०	
आँप	मे.ट.	5 क्वीन्टल	०.1	
लिचि ,सुन्तला तथा स्याउ	मे.ट.		०.२	
द्यलहन				
मसुरो	मे.ट.	10 क्वीन्टल	1	
अरहर	मे.ट.		०.२	
मास		5 क्वीन्टल		
तेलहन				
तोरी	मे.ट.	10 क्वीन्टल	3.67	
नगदेबाली				
सुर्यमुखी			3	
अदुवा			1	
तील			०.1	
पशुजन्य उत्पादन				
माछा	मे टन	०.5	०	
मह	मे टन	०.5		
दुध तथा दुधजन्य उत्पादन	लिटर	०	०	
मासु तथा मासुजन्य उत्पादन	क्विन्टल	०	०	
छाला तथा उन		०	०	
अण्डा	पेटी	०	150	

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

४.१९ वन, कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको विवरण

लगाम गाविसमा वन, कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनहरू प्रमुखस्रोतका रुपमा रहेका छन् । वनजन्य स्रोतका रुपमा काठ र अमला, हर्रो बर्रो जस्ता जडीबुटी मुलरुपमा रहेका छन् । फलफुल, खाद्यान्न, तरकारी र पशुपंछीजन्य उत्पादनहरूभएता पनि यस क्षेत्रबाट खासै निर्यात हुने गरेको देखिदैन । जसको विवरण तालिका नं.२८ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.28 : वन, कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको विवरण

प्राकृतिक स्रोत साधनको नाम	कृषिजन्य वस्तुहरूको नाम				पशुजन्य वस्तुहरूको नाम		उद्योगजन्य सामाग्रीहरूको नाम	
वन पैदावार	खाद्यान्नवाली	तरकारी	फलफूल	अन्य नगदे वाली	पशुजन्य	पंक्षीजन्य	घरेलु उद्योग	उद्योग
खयर	धान	काउली	आँप	अदुवा	खसी बोका	कुखुरा	पिठो	
टिमुर	मकै	वन्दा	केरा	बेसार	बाखा	हाँस	तेल	
हर्रो,वर्रो	गहुँ	आलु	आरु	तोरी	गाई गोरु			
तेजपत्ता		केराउ	नासपती		राँगा भैसी			
कुरिलो		सिपचना	सुन्तला		घोडा			
रिठा		चना						
बोझो								

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

४.२० सहकारी संस्था सम्बन्धी विवरण

गाविस क्षेत्रमा वित्तिय कारोवार गर्ने विविध प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरू रहेका छन् । महिला, कृषि, बचत तथा ऋणर बहुउद्देश्यीय लगायतका सहकारीहरूको विस्तृत विवरण तालिका नं. २९ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.29: सहकारी संस्था सम्वन्धी विवरण

सहकारी संस्थाको नाम	ठेगाना (वडा र वस्तीको नाम	समूहमा आवद्ध परिवार तथा सदस्य विववरण							वचत रकम (रु.)	लगानी रकम (रु.)	लगानीको मुख्य क्षेत्र
		सदस्य संख्या			समेटेको परिवार						
		महिला	पुरुष	जम्मा	दलित	जनजाति	अन्य	जम्मा			
सुनगाभा बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था	लगाम २										
महिला कृषि सहकारी संस्था	लगाम २										
कृषि सहकारी लगाम	लगाम ३ सुर्खेत	28	74	102	18	29	55	102	134579	274207	आयआर्जन
पोखरेली वचत तथा ऋण सहकारी संस्था	लगाम ४										
कृषि सहकारी	लगाम ८ सुर्खेत										
सिर्जनशील सहकारी संस्था	लगाम २										

स्रोत : सम्बन्धित सहकारी संस्थाको अभिलेख, २०७२

४.२१ गाविसको आय सम्बन्धी विवरण

लगाम गाविसले विभिन्न शिर्षकमा आय आर्जन गर्ने गरेको छ । मुल रुपमा कर, दस्तुर तथा अनुदान नै आयका प्रमुख स्रोतहरू हुन । जसमध्ये सरकारी अनुदानको रकमले उच्च परिमाण ओगटेको छ । यस सम्बन्धी विवरण तालिका नं.३० मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.30 : गाविसको आय सम्वन्धी विवरण

आय शीर्षक	गत वर्ष		चालु वर्ष
	संशोधित	वास्तविक	अनुमानित
शुरु मौज्दात			
घरजग्गा कर	7500		10000
मालपोत वा भूमिकर	30000	4820	50000
हाटवजार पसल कर	7300		5000
सवारी साधन कर	0	0	5000
मनोरञ्जन कर	0	0	0
वहाल विटौरी	10000	0	10000
विज्ञापन कर	0	0	0
व्यवसाय कर	0	0	0
व्यवसायिक भिडियो कर	0	0	0
प्राकृतिक स्रोत उपयोग कर	40000	20380	50000

आय शीर्षक	गत वर्ष		चालु वर्ष
	संशोधित	वास्तविक	अनुमानित
सेवा शुल्क	10000	0	10000
दस्तुर	10000	10628	10000
बिक्री आय	0	0	0
स्रोत उपयोग बाँडफाँड	0	0	0
दण्ड सजाय	0	0	0
अन्य आय	0	0	0
जिविस. अनुदान	100000	450000	100000
नेपाल सरकारबाट अनुदान	2720000	2623349	2753000
अन्य निकायबाट प्राप्त	0	684400	0
जम्मा आम्दानी	2934800	3793577	3003000

स्रोत : गाविसको अभिलेख, २०७२

४.२२ गाविसको व्यय सम्बन्धी विवरण

लगाम गाविसमा प्रशासनिक तथा विकास क्षेत्रका विविध शिर्षकहरूमा खर्च हुने गरेको छ । तलव लगायत अन्य आन्तरिक कारोवार तथा विकास निर्माणको क्षेत्रमा भए गरेका गत वर्ष र चालु वर्षको विवरण तालिका नं.३१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.31 : गाविसको व्यय सम्बन्धी विवरण

व.शी.नं.	व्यय शीर्षक	गत वर्ष		चालु वर्ष
		संशोधित	वास्तविक	अनुमानित
1.01	तलव	199950	183500	231725
1.02	भत्ता	18000	7500	1800
1.03	सरुवा भ्रमण भत्ता	0	0	0
1.05	पदाधिकारी पारिश्रमिक	112800	112800	112800
2.01	धारा, विजुली तथा संचार महशुल	15000	2610	15000
2.02	भाडा	7500	24000	0
2.03	कार्यालय संचालन अन्य खर्च	57500	50424	60000
2.04	विविध खर्च	24000	49818	29750
3.01	सामाजिक सेवा अनुदान	11220	12000	15000
3.02	सामाजिक सुरक्षा अनुदान	662400	662400	662400
4.01	कार्यक्रम खर्च	0	8784	17635
4.02	कार्यक्रम भ्रमण खर्च	73560	73375	75590
4.03	उत्पादन तथा सेवा खर्च	0	7000	0
9.01	भैपरी आउने खर्च	20000	19971	25000
10.1	ऋणको साँवा भुक्तानी	0	0	0
11.1	ऋणको व्याज भुक्तानी सरसफाई	0	0	0
12.1	फिर्ता खर्च	0	0	0
5.01	जग्गा खरिद	0	0	0
5.02	भवन खरिद	0	0	0
6.01	फर्निचर खरिद	0	44675	94440
6.02	सवारी साधन	0		

व.शी.नं.	व्यय शीर्षक	गत वर्ष		चालु वर्ष
		संशोधित	वास्तविक	अनुमानित
6.03	मेशिनरी औजार उपकरण		125000	44625
6.04	भवन निर्माण		90000	100000
6.05	सार्वजनिक निर्माण		2070500	1970500
7.01	बाढीपिडीत राहत बितरण			0
8.01	सार्वजनिक संस्थालाई अनुदान			60000
8.02	सेवामूलक संस्थालाई अनुदान		103000	150000
	जम्मा खर्च	1201930	3647357	3666265

स्रोत : गाविसको अभिलेख, २०७२

परिच्छेद ५: सामाजिक स्थिति

यस परिच्छेदमा शिक्षा, स्वास्थ्य, मानव संसाधन, लक्षित वर्ग, खेलकुद आदि क्षेत्रसँग सम्बन्धीत विवरण समावेश समावेस गरिएको छ ।

५.१ शैक्षिक संस्था तथा शैक्षिक स्थिति

लगाम गाविसमा पूर्व प्राथमिक विद्यालय देखि उमावि तहसम्मका शैक्षिक संस्थाहरू रहेका छन् । लगाम गाविसमा कुल शैक्षिक संस्था १० शैक्षिक संस्था र २ वटा बाल विकास केन्द्र रहेका छन् । यस गाविसको वडा नं २ मा २ वटा विद्यालयहरूरहेका छन् । गाविस क्षेत्र भित्र रहेका सबै शैक्षिक संस्थाहरूको संख्यात्मक विवरण वडागत रुपमा देहाय वमोजिमतालिका नं.३२मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.32 :शैक्षिक संस्था तथा शैक्षिक स्थिति विवरण

वडा नं.	पूर्व प्राथमिक	प्राथमिक	निम्न माध्यामिक	माध्यामिक	उच्च माध्यमिक	कुल शैक्षिक संस्था		
	सामुदायिक	संस्थागत	सामुदायिक	सामुदायिक	सामुदायिक	सामुदायिक/ सरकारी	संस्थागत तथा नीजि	जम्मा
१	1					1		1
२					1	1		1
३		1				0	1	1
४		1				0	1	1
५		2		1		1	2	3
६	1	2				1	2	3
७		1				0	1	1
८			1			1		1
जम्मा	2	7	1	1	1	5	7	12

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

५.१.१ साक्षरताको स्थिति

लगाम गाविसको साक्षरता स्थितिलाई हेर्दा कूल साक्षरता ९७.२२ प्रतिशत रहेको छ । जसमा महिला साक्षरता ९६.६७ र पुरुष साक्षरता ९७.७७ रहेको छ । यसको विस्तृत विवरण वडागत रुपमातालिका नं. ३३ मा दिइएको छ ।

तालिका नं 33 : साक्षरता स्थिति विवरण

वडा नम्बर	१५ बर्ष माथिको जनसंख्या			निरक्षर जनसंख्या			साक्षर जनसंख्या			साक्षरता प्रतिशत		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
1	136	124	260	2	1	3	134	123	257	98.53	99.19	98.85
2	82	79	161	1	0	1	81	78	159	98.78	98.73	98.76
3	103	89	192	1	1	2	102	88	190	99.03	98.88	98.96
4	126	122	248	1	0	1	125	121	246	99.21	99.18	99.19
5	275	320	595	8	5	13	267	315	582	97.09	98.44	97.82
6	116	129	245	6	6	12	110	123	233	94.83	95:35	95:10
7	97	78	175	5	3	8	92	75	167	94.85	96.15	95.43

वडा नम्बर	१५ बर्ष माथिको जनसंख्या			निरक्षर जनसंख्या			साक्षर जनसंख्या			साक्षरता प्रतिशत		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
8	72	66	138	6	3	9	66	63	129	91.67	95.45	93.48
9	164	159	323	9	5	14	155	154	309	94.51	96.86	95.67
जम्मा	1171	1166	2337	39	24	63	1132	1140	2272	96.67	97.77	97.22

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.१.२ विद्यालयमा बाल विकासको (ECD) अनुभवप्राप्त विद्यार्थी

गाविसमा विद्यालय शिक्षाको प्रारम्भिक तहमा प्रवेश गर्नुभन्दा पहिले वालविकास केन्द्रमा भर्ना हुने वालवालिकाको संख्या उल्लेखनिय रहेको छ। गाविस क्षेत्रमा रहेका प्राथमिक विद्यालयमा गत वर्ष कक्षा १ मा भर्ना हुन आउने १६३ विद्यार्थीहरू मध्ये १२२ जना वाल विकास केन्द्रको अनुभव लिएका वालवालिकाहरू रहेका छन् । विभिन्न विद्यालयमा यस्तो अनुभव भएका वालवालिका सम्वन्धी विवरण तालिका नं. ३४ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.34: बाल विकासको अनुभव प्राप्त विद्यार्थी विवरण

वडा नं	विद्यालयको नाम	जम्मा विद्यार्थी संख्या	ECDको अनुभव भएका विद्यार्थी संख्या
२	श्री ने.रा.उमावि लगाम	39	26
३	श्री सुदर्शन प्रावि बडासैन	98	18
४	श्री ने.रा.प्रा.वि.छिरिङ्गगैरा		14
५	श्री ने.रा.मा.वि. धनरास	26	16
६	श्री ने.रा.प्रा. वि. काप्रीकाँडा	0	0
८	श्री महाकाली निमावि बोला		48
जम्मा		163	122

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.३ तहगत रुपमा विद्यार्थीको संख्यात्मक अवस्था

विद्यालय शिक्षाका विभिन्न तहमा पठनपाठन हुने यस गाविस क्षेत्रमा सयौंको संख्यामा विद्यार्थीहरू अध्ययन गर्दछन् । फरक फरक शैक्षिक संस्थाहरूमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको संख्यात्मक स्थिति पनि भिन्न रहेको छ । विद्यालयहरूमध्ये श्री नेपाल राष्ट्रिय उच्च माध्यमिक विद्यालय लगाममा सबै भन्दा बढी विद्यार्थी संख्या ४३० रहेको छ भने नेपाल राष्ट्रिय प्राथमिक विद्यालय छिरिङ्गैरामासबैभन्दा कम ५५ जना मात्र विद्यार्थी रहेको देखिन्छ । गाविस क्षेत्रमा रहेका विद्यालयहरूमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको लैङ्गिकता अनुसारको संख्यात्मक स्थिति विवरण तालिका नं. ३५ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.35: तहगत रुपमा विद्यार्थीको संख्यात्मक स्थिति विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	विद्यालयको किसिम	प्राथमिक			निम्न माध्यमिक			माध्यमिक			उच्च माध्यमिक		
			छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	श्री ने.रा.उमावि लगाम	सामुदायिक	62	53	115	80	101	181	53	60	113	10	11	21
२	श्री सुदर्शन प्रावि बडासैन	सामुदायिक	68	50	117									
३	श्री ने.रा.प्रा.वि.छिरिङ्गगैरा	सामुदायिक	30	25	55									

क.सं.	विद्यालयको नाम	विद्यालयको किसिम	प्राथमिक			निम्न माध्यमिक			माध्यमिक			उच्च माध्यमिक		
			छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
४	श्री ने.रा.प्रा.वि. धामीसेन	सरकारी	59	69	128									
५	श्री ने.रा.मा.वि. धनरास	सामुदायिक	77	87	164	49	41	90	14	31	45	152	148	300
५	श्री समजी प्राथमिक विद्यालय तालागाउँ	सरकारी	43	42	85									
६	सिर्जनशिल प्राथमिक विद्यालय	सरकारी	46	34	80									
७	श्री ने.रा.प्रा. वि. काप्रीकाँडा	सामुदायिक	24	27	51									
८	श्री सरस्वती प्राथमिक विद्यालय सुन्दरपुर	सामुदायिक	33	32	65									
९	श्री महाकाली निमावि बोला	सामुदायिक	71	67	138	47	51	98						
	जम्मा		513	486	998	176	193	369	67	91	158	162	159	321

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.४ जातिगत आधारमा प्राथमिक तहमा विद्यार्थी भर्ना विवरण

जातिगत विविधता रहेको लगाम गाविसमा दलित, जनजाति तथा अन्य समुदायका विद्यार्थीहरूले अध्ययन गर्ने गर्दछन् । गाविस क्षेत्र भित्रका विभिन्न विद्यालयमा अध्ययन गर्ने यस्ता समुदायका विद्यार्थीहरूको विवरण तालिका नं. ३६ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.36 : जातिगत आधारमा प्राथमिक तहमा विद्यार्थी भर्ना विवरण

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	दलित			जनजाति			अन्य			कुल विद्यार्थी		
		छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	श्री ने.रा.उमावि लगाम	21	19	40	6	2	8	35	32	67	62	53	115
२	श्री सुदर्शन प्रावि बडासैन	0	1	1	0	0	0	57	40	97	57	41	98
३	श्री ने.रा.प्रा.वि.छिरिङ्गैरा	0	0	0	25	16	41	5	9	14	30	25	55
४	श्री ने.रा.प्रा.वि. धामीसेन	21	14	35	6	7	13	32	48	80	59	69	128

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	दलित			जनजाति			अन्य			कुल विद्यार्थी		
		छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
५	श्री ने.रा.मा.वि. धनरास	36	39	75	21	16	37	17	35	52	74	90	164
६	श्री समजी प्राथमिक विद्यालय तालागाउँ	2	2	4	2	3	5	39	36	75	43	41	84
७	सिर्जनशिल प्राथमिक विद्यालय	16	9	25	0	0	0	30	25	55	46	34	80
८	श्री ने.रा.प्रा. वि. काप्रीकाँडा	5	3	8	7	13	20	12	11	23	24	27	51
९	श्री सरस्वती प्राथमिक विद्यालय सुन्दरपुर	6	7	13	0	0	0	26	26	52	32	33	65
१०	श्री महाकाली निमावि बोला	30	30	60	1	2	3	40	35	75	71	67	138
जम्मा		137	124	261	68	59	127	293	297	590	498	480	978

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.५ जातिगत आधारमा निम्न माध्यामिक तहमा विद्यार्थी भर्नाको अवस्था

प्राथमिक तहको दलित, जनजाति तथा अन्य समुदायका विद्यार्थीको संख्यात्मक अवस्था जस्तै लगाम गाविसमा निम्न माध्यामिक तहमा पनि विद्यालयको अवस्थिति र सामाजिक अवस्थाअनुसार फरक फरक रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण तालिका नं.३७ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.37: जातिगत आधारमा निम्न माध्यमिक तहमा विद्यार्थी भर्नाको विवरण

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	विद्यालयको किसिम	दलित			जनजाति			अन्य			कुल विद्यार्थी		
			छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	श्री ने.रा.उमावि लगाम	सामुदायिक	15	13	28	13	22	35	52	66	118	80	101	181
२	श्री ने.रा.मा.वि. धनरास	सामुदायिक	32	20	52	7	11	18	8	12	20	47	43	90
३	श्री महाकाली निमावि बोला	सामुदायिक	17	16	33	3	2	5	27	33	60	47	51	98
जम्मा			64	49	113	23	35	58	87	111	198	174	195	369

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.६ जातिगत आधारमा माध्यामिक तहमा विद्यार्थी भर्ना विवरण

लगाम गाविसमा दुईवटा माध्यामिक विद्यालयहरू रहेका छन् । यस सम्बन्धी विवरण तालिका नं. ३८ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.38: जातिगत आधारमा माध्यमिक तहमा विद्यार्थी भर्ना विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	विद्यालयको किसिम	दलित			ज्नजाति			अन्य			कुल विद्यार्थी		
			छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	श्री ने.रा.उमावि लगाम	सामुदायिक	3	3	6	8	11	19	42	46	88	53	60	113
२	श्री ने.रा.मा.वि. धनरास	सामुदायिक	8	14	22	6	3	9	5	8	13	19	25	44
जम्मा			11	17	28	14	14	28	47	54	101	72	85	157

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.७ जातिगत आधारमा उच्चमाध्यामिक तहमा विद्यार्थी भर्नाको अवस्था

लगाम गाविसमा एउटा उमावि रहेको छ र यस गाविसमा कुल विद्यार्थी संख्या २१ रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण तालिका नं. ३९ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.39: जातिगत आधारमा उच्च माध्यमिक तहमा विद्यार्थी भर्नाको विवरण

विद्यालयको नाम	विद्यालयको किसिम	दलित			जनजाति			अन्य			कुल विद्यार्थी		
		छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
श्री ने.रा.उमावि लगाम	सामुदायिक	0	2	2	6	5	11	4	4	8	10	11	21

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.८ जातिगत आधारमा प्राथमिक तहमा कक्षा छोड्ने विद्यार्थी

यस गाविसमा रहेका अधिकांस सबै विद्यालयहरूमा दलित, जनजाति तथा अन्य समुदायका ११२ जना विद्यार्थीहरूले कक्षा छाडेको देखिन्छ ।यस सम्बन्धी विवरण तालिका नं. ४० मा दिइएको छ ।

तालिका नं.40 : जातिगत आधारमा प्राथमिक तहमा कक्षा छोड्ने विद्यार्थीको विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	विद्याययको किसिम	दलित			ज्नजाति			अन्य			कुल विद्यार्थी		
			छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	श्री ने.रा.उमावि लगाम	सामुदायिक	8	1	9	2	0	2	8	5	13	18	6	24
२	श्री सुदर्शन प्रावि बडासैन	सामुदायिक	0	0	0	0	0	0	2	1	3	2	1	3
३	श्री ने.रा.प्रा.वि.छिरिङ्गौरा		0	0	0	2	1	3	1	1	2	3	2	5
४	श्री ने.रा.प्रा.वि. धामीसेन	सरकारी	6	1	7	3	2	5	12	13	25	21	16	37
५	श्री ने.रा.मा.वि. धनरास	सामुदायिक	1	2	3	1	1	2	1	1	2	3	4	7
६	श्री सरस्वती प्राथमिक विद्यालय सुन्दरपुर	सामुदायिक	3	6	9	0	0	0	6	5	11	9	11	20
७	श्री महाकाली निमावि	सामुदायिक	8	5	13	0	0	0	2	1	3	10	6	16

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	विद्यायको किसिम	दलित			ज्नजाति			अन्य			कुल विद्यार्थी		
			छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
	बोला													
जम्मा			26	26	15	41	8	4	12	32	27	59	66	46

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.९ जातिगत आधारमा निम्न माध्यामिक तहमा कक्षा छोड्ने विद्यार्थी

लगाम गाविसमा तीन वटा निम्न माध्यामिक विद्यालयका तह रहेका छन् । यस गाविसमा विद्यालयहरूको गत वर्षको अभिलेखअनुसार कुल १८ जनाले विद्यालय छाडेको देखिन्छ । यस सम्बन्धी विवरण तालिका नं. ४१ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.41: जातिगत आधारमा निम्न माध्यमिक तहमा कक्षा छोड्ने विद्यार्थी विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	विद्यालयको किसिम	दलित			जनजाति			अन्य			कुल विद्यार्थी		
			छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	श्री ने.रा.उमावि लगाम	सामुदायिक	4	4	8	1	0	1	2	5	7	7	9	16
२	श्री ने.रा.मा.वि. धनरास	सामुदायिक	0	1	1	1	0	1	0	0	0	1	1	2
जम्मा			4	5	9	2	0	2	2	5	7	8	10	18

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.१० जातिगत आधारमा माध्यामिक तहमा कक्षा छोड्ने विद्यार्थी

गाविस भित्र २ वटा मावि रहेकोमा गत वर्षको अभिलेख अनुसार कुल १९ जनाले विद्यालय छाडेको देखिन्छ । यस सम्बन्धी विवरण तालिका नं.४२ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.42: जातिगत आधारमा माध्यमिक तहमा कक्षा छोड्ने विद्यार्थी विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	विद्यालयको किसिम	दलित			जनजाति			अन्य			कुल विद्यार्थी		
			छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	श्री ने.रा.उमावि लगाम	सामुदायिक	1	0	1	1	0	1	7	7	14	9	7	16
२	श्री ने.रा.मा.वि. धनरास	सामुदायिक	1	0	1	1	0	1	0	1	1	2	1	3
जम्मा			2	0	2	2	0	2	7	8	15	11	8	19

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.११ विद्यालयमा सिकाई उपलब्धी र टिकाउ दर सम्वन्धी विवरण

गाविसमा रहेका विद्यालयहरूको सिकाई उपलब्धी दर र टिकाउ दरको विद्यमान स्थिति हेर्दा विद्यालय अनुसार फरकखालको रहेको छ । सिकाइ उपलब्धी दरलाई हेर्दा सबैभन्दा उच्च ६७ देखि न्युन २५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । टिकाउ उपलब्धदर पनि कक्षा र विद्यालयअनुसार फरक फरक रहेको छ । विद्यालयगत रुपमा कक्षा ३ देखि १० को सिकाई उपलब्धी दर र टिकाउ दर तालिका नं. ४३ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.43: विद्यालयमा सिकाई उपलब्धी र टिकाउ दर सम्बन्धी विवरण

क्र.सं	विद्यालयको नाम	सिकाइउपलब्धी दर			टिकाउदर		
		कक्षा ३	कक्षा ८	कक्षा१०	कक्षा ५	कक्षा ८	कक्षा १०
१	श्री ने.रा.उमावि लगाम	67	55	42	86	89	79
२	श्री सुदर्शन प्रावि बडासैन	53.16			54.39		

क्र.सं	विद्यालयको नाम	सिकाइउपलब्धी दर			टिकाउदर		
		कक्षा ३	कक्षा ८	कक्षा१०	कक्षा ५	कक्षा ८	कक्षा १०
३	श्री ने.रा.प्रा.वि.छिरिङ्गैरा	66%			58%		
४	श्री ने.रा.प्रा.वि. धामीसेन	57.7%			56.6%		
५	श्री ने.रा.मा.वि. धनरास	64%	59%	41%	66%	68%	70%
६	श्री ने.रा.प्रा. वि. काप्रीकाँडा	61.68%			56.44%		
७	श्री सरस्वती प्राथमिक विद्यालय सुन्दरपुर	55.5%			36.18%		
८	श्री महाकाली निमावि बोला	25%	28%	0	24%	25%	

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.१२ विद्यालयमा छात्रबृत्ति पाउने विद्यार्थीको विवरण

गाविस भित्र रहेका विद्यालयहरूले आर्थिक तथा सामाजिक रुपले पछाडी परेका वर्गका र जेहन्दार विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति प्रदान गरिएको छ । गाविसमा कूल २६५ दलित, २१९ छात्रा, ३९ विपन्न र ८३ जना विपन्नलाई छात्रबृत्ति वितरण गरिएको पाईन्छ । विद्यालय तथा कक्षा अनुसार शैक्षिक वर्ष २०७०/७१मा छात्रबृत्ति पाउने विद्यार्थीको विस्तृत विवरण तालिका नं. ४४ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.44:विद्यालय तथा कक्षा अनुसार शैक्षिकवर्ष २०७०/७१ मा छात्रबृत्ति पाउने विद्यार्थीको विवरण

विद्यालयको नाम	छात्रबृत्तिको किसिम	तह अनुसार छात्रबृति पाउने दलित, छात्रा,अपाङ्ग, विपन्न र जेहन्दार विद्यार्थीको विवरण (शैक्षिक वर्ष २०७०/७१)											
		प्रा.वि. तह			नि.मा.वि. तह			मा.वि. तह			जम्मा		
		छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
श्री ने.रा.उमावि लगाम	दलित	42	27	69	9	0	9	3	2	5	54	29	83
	छात्रा	45		45			0			0	45	0	45
	अपाङ्ग			0			0		1	1	0	1	1
	जेहन्दर			0	1		1	2	1	3	3	1	4
श्री सुदर्शन प्रावि बडासैन	दलित		1	1			0			0	0	1	1
	छात्रा	58		58			0			0	58	0	58
श्री ने.रा.प्रा.वि. धामीसेन	छात्रा	41		41			0			0	41	0	41
	दलित	19	18	37			0			0	19	18	37
	छात्रा	26		26			0			0	26	0	26
श्री ने.रा.मा.वि. धनरास	दलित	0	26	26	12	15	27	5	7	12	17	48	65
	छात्रा	26		26		9	9	8		8	34	9	43
श्री समजी प्राथमिक विद्यालय तालागाउँ	दलित	2		2			0			0	2	0	2
	विपन्न	39		39			0			0	39	0	39
	जेहन्दार	2		2			0			0	2	0	2
सिर्जनशिल प्राथमिक विद्यालय	दलित	19	9	28			0			0	19	9	28
	जेहन्दार	30		30			0			0	30	0	30
श्री ने.रा.प्रा. वि. काप्रीकाँडा	दलित	1		1			0			0	1	0	1
	छात्रा	17		17			0			0	17	0	17
	जेहन्दार		12	12			0			0	0	12	12

विद्यालयको नाम	छात्रबृत्तिको किसिम	तह अनुसार छात्रबृति पाउने दलित, छात्रा,अपाङ्ग, विपन्न र जेहन्दार विद्यार्थीको विवरण (शैक्षिक वर्ष २०७०/७१)											
		प्रा.वि. तह			नि.मा.वि. तह			मा.वि. तह			जम्मा		
		छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
श्री सरस्वती प्राथमिक विद्यालय सुन्दरपुर	दलित	3	6	9			0			0	3	6	9
	छात्रा	22		22			0			0	22	0	22
श्री महाकाली निमावि बोला	दलित	30	30	60	16		16			0	46	30	76
	छात्रा	40		40			0			0	40	0	40
	जेहन्दार			0	2		2			0	2	0	2
जम्मा	**दलित**	116	117	233	37	15	52	8	9	17	161	141	302
	छात्रा	275	0	275	0	9	9	8	0	8	283	9	292
	विपन्न	39	0	39	0	0	0	0	0	0	39	0	39
	जेहन्दार	32	12	44	3	0	3	2	1	3	37	13	50
	अपाङ्ग			0			0		1	1	0	1	1
	जम्मा	462	129	591	40	24	64	18	11	29	520	164	684

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.१३ विद्यालय शान्ति क्षेत्र, विद्यालय सुधार योजना र बाल क्बल सम्बन्धी विवरण

यस गाविसका विद्यालयहरूले विद्यालय शान्ति क्षेत्र, विद्यालय सुधार योजना, वालक्लव गठन तथा वालमैत्री विधिको प्रयोग जस्ता नीतिगत प्रावधान तथा अभियानलाई आत्मसात गरेका छन् । यद्यपि केहि विद्यालयहरूले केहीप्रावधानलाई हालसम्म अभ्यासमा ल्याउन सकेका छैनन् । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं. ४५मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.45: विद्यालय शान्ति क्षेत्र, विद्यालय सुधार योजना र बाल क्लव सम्बन्धी विवरण

क्र.सं	विद्यालयको नाम	विद्यालयशान्ति क्षेत्र कार्यान्वयन		विद्यालय सुधार योजनाअद्यावधिक		बालक्लब गठन		बालमैत्री शिक्षण विधि	
		भएको मिति	नभएको	भएको	नभएको	भएकोमिति	नभएको	भएको	नभएको
१	श्री ने.रा.उमावि लगाम	2071/8/25		भएको		भएको		भएको	
२	श्री सुदर्शन प्रावि बडासैन			भएको		भएको		भएको	
३	श्री ने.रा.प्रा.वि.छिरिङ्गैरा	2071/12/31		भएको		2072/10/12		भएको	
४	श्री ने.रा.प्रा.वि. धामीसेन	2072/1/10		भएको		2070/10/6		भएको	
५	श्री ने.रा.मा.वि. धनरास	2071		भएको		2071		भएको	
६	श्री समजी प्राथमिक विद्यालय तालागाउँ	2072/5/7		भएको		2072/5/7		भएको	
७	सिर्जनशिल प्राथमिक विद्यालय	2071/8/25		भएको				भएको	
८	श्री ने.रा.प्रा. वि. काप्रीकाँडा	2071/8/25		भएको				भएको	
९	श्री सरस्वती प्राथमिक विद्यालय सुन्दरपुर			भएको					नभएको
१०	श्री महाकाली निमावि बोला			भएको			नभएको	भएको	

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.१४ तह तथा जाति अनुसार शिक्षक संख्या

गाविसका रहेका विद्यालयहरूमा जनजाती र अन्य समुदायका शिक्षक शिक्षिकाहरूको संख्या तहगत रुपमा फरक फरक रहेको छ । प्राथमिक तह देखि उच्चमावि तहसम्म समुदायगत रुपमा महिला तथा पुरुष शिक्षकहरूको संख्या तालिका नं. ४६ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.46: तह तथा जाति अनुसार शिक्षक संख्या विवरण

शिक्षकको तह		जनजाती			अन्यजाती			जम्मा		
		महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
प्राथमिक	स्थायी	1	2	3	0	8	8	1	10	11
	अस्थायी	0	3	3	6	13	19	6	16	22
निम्न माध्यामिक	स्थायी		1	1	0	1	1	0	2	2
	अस्थायी					3	3	0	3	3
माध्यामिक	स्थायी							0	0	0
	अस्थायी							0	0	0
उच्चमाध्यामिक	स्थायी							0	0	0
	अस्थायी							0	0	0
जम्मा	स्थायी	1	3	4	0	9	9	1	12	13
	अस्थायी	0	3	3	6	16	22	6	19	25
कूल जम्मा		1	6	7	6	25	31	7	31	38

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.१५ नियुक्तिको आधारमा शिक्षक सम्बन्धी विवरण

लगाम गाविसमा रहेका विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूलाई नियुक्तिको आधारमा हेर्दा स्थायी, अस्थायी, राहात तथा स्थानीय स्रोतबाट नियुक्त शिक्षकहरू५१ जना रहेको देखिन्छ । गाविस भित्र रहेका सबै तहका विद्यालयहरूको विस्तृत विवरण तालिका नं. ४७मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.47 : नियुक्तिको आधारमा शिक्षक सम्बन्धी विवरण

विद्यालयको नाम	स्थायी			अस्थायी			राहत अनुदान शिक्षक			निजी श्रोत			जम्मा		
	शिक्षिका	शिक्षक	जम्मा	शिक्षिका	शिक्षक	जम्मा	शिक्षिका	शिक्षक	जम्मा	शिक्षिका	शिक्षक	जम्मा	शिक्षिका	शिक्षक	जम्मा
श्री ने.रा.उमावि लगाम	1	5	6	0	2	2	0	5	5	0	3	3	1	15	16
श्री सुदर्शन प्रावि बडासैन	0	0	0	0	0	0	2	0	2	0	1	1	2	1	3
श्री ने.रा.प्रा.वि.छिरिङ्गगैरा	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	1	1	0	3	3
श्री ने.रा.प्रा.वि. धामीसेन	0	0	0	0	1	1	1	1	2	0	1	1	1	3	4
श्री ने.रा.मा.वि. धनरास	0	2	2	0	1	1	0	0	0	2	5	7	2	8	10
श्री समजी प्राथमिक विद्यालय तालागाउँ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1
सिर्जनशिल प्राथमिक विद्यालय	0	0	0	0	0	0	1	1	2	0	2	2	1	3	4

विद्यालयको नाम	स्थायी			अस्थायी			राहत अनुदान शिक्षक			निजी श्रोत			जम्मा		
	शिक्षिका	शिक्षक	जम्मा	शिक्षिका	शिक्षक	जम्मा	शिक्षिका	शिक्षक	जम्मा	शिक्षिका	शिक्षक	जम्मा	शिक्षिका	शिक्षक	जम्मा
श्री ने.रा.प्रा. वि. काप्रीकाँडा	0	2	2	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	3	3
श्री सरस्वती प्राथमिक विद्यालय सुन्दरपुर	0	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
श्री महाकाली निमावि बोला	0	0	0	2	2	4	0	0	0	0	1	1	2	3	5
जम्मा	1	11	12	2	6	8	4	9	13	2	16	18	9	42	51

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.१६ विद्यालयमा उपलब्ध भौतिक सुविधा सम्बन्धी विवरण

गाविसमा रहेका विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार तथा भौतिक सुविधा एकै खालको छैन । भवन, कक्षा कोठा, पुस्तकालय, प्रयोगशाला, शौचालय, खानेपानी जस्ता पुर्वाधार तथा सेवा सुविधाको स्थिति विद्यालयगत रुपमा तालिका नं. ४८ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.48: विद्यालयमा उपलब्ध भौतिक सुविधा सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	भवन संख्या		कोठा संख्या		पुस्तकालयर अध्ययन केन्द्र	प्रयोगशाला कम्प्युटर समेत	डेस्क/वेञ्चको क्षमता (जना)	खेलमैदान क्षेत्रफल (वर्ग मी.)	कम्पाउण्ड बालको किसिम(तारवार, कच्चि, पक्कीपर्खाल)	स्वच्छ खानेपानी (छ,/छैन)	शौचालय	
		पक्की	कच्ची	पक्की	कच्ची							छात्र(छ/छैन)	छात्रा (छ/छैन)
१	श्री ने.रा.उमावि लगाम	7	0	21	0	1	1	400	3000	कच्ची	छ	छ	छ
२	श्री सुदर्शन प्रावि बडासैन		1		7			1=4				छ	छ
३	श्री ने.रा.प्रा.वि.छिरिङ्गगैरा	1	1	2	4	0	0	1=5				छ	छ
४	श्री ने.रा.प्रा.वि. धामीसेन	2	1	4	1	0	0	1=5	412	पर्खाल	छ	छ	छैन
५	श्री ने.रा.मा.वि. धनरास	4	1	10	2	0	0	1=5	10000	छैन	छैन	छ	छ
६	श्री समजी प्राथमिक विद्यालय तालागाउँ	0	2	0	6	0	0	1=5	2775	कच्ची	छैन	छ	छैन
७	सिर्जनशिल प्राथमिक विद्यालय	1	1	2	4	0	0	1=4	75	छैन	छ	छ	छ
८	श्री ने.रा.प्रा. वि. काप्रीकाँडा	0	2	0	7	0	0	1=5	50	कच्ची	छ	छ	छ
९	श्री सरस्वती प्राथमिक विद्यालय सुन्दरपुर	3	0	7	0	0	0	1=5	500	तारवार	छैन	छ	छ
१०	श्री महाकाली निमावि बोला	3	2	6	4	0	0	1=5	400	तारवार	छ	छ	छ

स्रोत : सम्बन्धीत विद्यालयको अभिलेख, २०७२

५.१.१७ उमेर समूह अनुसार जनसंख्या तथा शैक्षिक स्तर

यस गाविसमा उमेर गत रुपमा शैक्षिक स्थितिलाई हेर्ने हो भने ५ वर्ष देखि १५ वर्षसम्मको शैक्षिक स्तरका १३१७ जना, १६ वर्ष देखि २४ वर्षसम्मको शैक्षिक स्तरका ७९९ जना, २४ वर्षदेखि ६० वर्षसम्मको शैक्षिक स्तरका १३६३ जना र ६० वर्ष माथिको शैक्षिक स्तरका १७४ जनाको जनसंख्या रहेको छ । यसको विस्तृत विवरणे तालिका नं. ४९ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.49: उमेरगत समुह अनुसार जनसंख्या तथा शैक्षिक स्तर विवरण

वडा नम्बर	५-१५ बर्षको जनसंख्या			१६-२४ बर्षको जनसंख्या			२४-६० बर्षको जनसंख्या			६० बर्ष माथिको जनसंख्या		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
1	56	57	113	50	48	98	77	70	147	9	6	15
2	35	49	84	32	27	59	43	46	89	7	6	13
3	65	62	127	36	26	62	57	59	116	10	4	14
4	53	49	102	38	32	70	74	76	150	14	14	28
5	208	206	414	88	112	200	161	183	344	26	25	51
6	70	83	153	36	48	84	73	76	149	7	5	12
7	48	41	89	39	26	65	53	46	99	5	6	11
8	33	39	72	16	18	34	46	47	93	10	1	11
9	85	78	163	70	57	127	88	89	177	6	13	19
जम्मा	653	664	1317	405	394	799	672	692	1364	94	80	174

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.१.१८ विद्यालय पहुँच स्थिति

यस गाविसमा रहेका घरधुरीहरूको विद्यालय पहुँच स्थितिलाई विश्लेषण गर्दा प्राथमिक विद्यालयमा १५ मिनेट भन्दा कमको समयमा पहुँच भएका २०१ घरधुरी, १५ देखि ३० मिनेट भित्र पहुँच भएका २५२ घरधुरी, ३० देखि ६० मिनेट भित्र पहुँच भएका ८१ घरधुरी र ६० मिनेट भन्दा बढीको समयमा पहुँच भएका ११७ घरधुरी रहेका छन् । यसै गरी निम्न माध्यमिक विद्यालयमा १५ मिनेट भन्दा कमको समयमा पहुँच भएका ५५ घरधुरी, १५ देखि ३० मिनेट भित्र पहुँच भएका २०४ घरधुरी, ३० देखि ६० मिनेट भित्र पहुँच भएका ११३ घरधुरी र ६० मिनेट भन्दा बढीको समयमा पहुँच भएका २६४ घरधुरी रहेका छन् । माध्यमिक विद्यालयमा १५ मिनेट भन्दा कमको समयमा पहुँच भएका १६ घरधुरी, १५ देखि ३० मिनेट भित्र पहुँच भएका ११३ घरधुरी, ३० देखि ६० मिनेट भित्र पहुँच भएका ८१ घरधुरी र ६० मिनेट भन्दा बढीको समयमा पहुँच भएका ३०६ घरधुरी रहेका छन् । उच्च माध्यमिक विद्यालयमा १५ मिनेट भन्दा कमको समयमा पहुँच भएका १४ घरधुरी, १५ देखि ३० मिनेट भित्र पहुँच भएका १०५ घरधुरी, ३० देखि ६० मिनेट भित्र पहुँच भएका ६३ घरधुरी र ६० मिनेट भन्दा बढीको समयमा पहुँच भएका २२७ घरधुरी रहेका छन् । यसको विस्तृत विवरणे तालिका नं. ५०मा दिइएको छ ।

तालिका नं.50 : विद्यालय पहुँचको स्थिति विवरण

वडा नम्बर	विद्यालय पुग्न लाग्ने समयअनुसार घरधुरी संख्या															
	प्राथमिक विद्यालय				निम्न माध्यमिक विद्यालय				माध्यमिक विद्यालय				उच्च माध्यमिक विद्यालय			
	१५ मिनेट भन्दा कम	१५-३० मिनेट	३०-६० मिनेट	६० मिनेट भन्दा बढी	१५ मिनेट भन्दा कम	१५-३० मिनेट	३०-६० मिनेट	६० मिनेट भन्दा बढी	१५ मिनेट भन्दा कम	१५-३० मिनेट	३०-६० मिनेट	६० मिनेट भन्दा बढी	१५ मिनेट भन्दा कम	१५-३० मिनेट	३०-६० मिनेट	६० मिनेट भन्दा बढी
1	3	51	15		3	50	15		3	50	15		3	50	15	
2	11	34		3	11	34		3	11	34		3	11	34		3
3	54	8			1	25	23			22	26			20	25	2
4	5	10	7	14		3	7	15		1	2	4		1	1	6
5	62	26	50	63	2	12	14	146	2	6	13	65				8
6	23	25	9	37			24	70			24	70			22	72
7	39	22				2	30	29				61				61
8	1	5			32			1			1	29				1
9	3	71			6	78						74				74

वडा नम्बर	विद्यालय पुग्न लाग्ने समयअनुसार घरधुरी संख्या															
	प्राथमिक विद्यालय				निम्न माध्यमिक विद्यालय				माध्यमिक विद्यालय				उच्च माध्यामिक विद्यालय			
	१५ मिनेट भन्दा कम	१५-३० मिनेट	३०-६० मिनेट	६० मिनेट भन्दा बढी	१५ मिनेट भन्दा कम	१५-३० मिनेट	३०-६० मिनेट	६० मिनेट भन्दा बढी	१५ मिनेट भन्दा कम	१५-३० मिनेट	३०-६० मिनेट	६० मिनेट भन्दा बढी	१५ मिनेट भन्दा कम	१५-३० मिनेट	३०-६० मिनेट	६० मिनेट भन्दा बढी
जम्मा	201	252	81	117	55	204	113	264	16	113	81	306	14	105	63	227

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.१.१९ विद्यालय छोड्ने बालबालिकाको विवरण

यस गाविसमा रहेका विद्यालयहरूमा विद्यालय जान छोड्ने बालबालिकाहरूको संख्या ४५ रहेको छ । विभिन्न कारणहरूले विद्यालय जान छोड्ने अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा आर्थिक अवस्था कमजोरका कारण २९ जना, विद्यालय टाढा भएर ८ जना र घर परिवारमा काम गर्न पर्ने अवस्थाका कारण एक जना र अन्य विविध कारणले ७ जना रहेका छन् । यसको विस्तृत विवरणतालिका नं. ५१मा दिइएको छ ।

तालिका नं.51: विद्यालय छोड्ने बालबालिकाको विवरण

विद्यालय तह	विद्यालय जान छोड्नुको कारणअनुसार बालबालिका संख्या										
	आर्थिक अवस्था कमजोर		विद्यालय टाढा भएर		घर परिवारमा काम गर्न		अन्य		जम्मा		
	बालक	बालिका	बालक	बालिका	बालक	बालिका	बालक	बालिका	बालक	बालिका	जम्मा
प्राथमिक	15	5	3	4		1	6	1	24	11	35
निमावि	6	3	1						7	3	10
मावि									0	0	0
जम्मा	21	8	4	4	0	1	6	1	31	14	45

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.१.२०प्राविधिक मानव संशाधन

लगाम गाविसमा प्राविधिक मानव संशाधनलाई हेर्दा ५ जना रहेको देखिन्छ । जसमा कृषि तथा भेटनरीमा ३ जना, वन तर्फ १ जना र खाद्य प्रविधि तर्फ २ जना रहेका छन् । यसको विवरण तालिका नं. ५२मा दिइएको छ ।

तालिका नं.52 : प्राविधिक मानव संशाधनको विवरण

वडा न.	प्राविधिक विषय अनुसार प्राविधिक मानव संशाधनको संख्या											
	कृषि तथा भेटेरिनरी			व्न			खाद्य प्रविधि			जम्मा		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
1	1	1	2	0	0	0	0	0	0	1	1	2
2			0			0		1	1	0	1	1
3			0			0			0	0	0	0
4			0		1	1		1	1	1	0	1
5		1	1			0			0	0	1	1
जम्मा	1	2	3	0	1	1	0	2	2	2	3	5

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.१.२१ सीपमूलक तालिम प्राप्त मानव संशाधनको विवरण

लगाम गाविसमा सीपमुलक तालिम प्राप्त मानव संशाधनलाई विश्लेषण गर्दा जम्मा ५२ जना रहेका छन् । जसमा १ महिना भन्दा तालिम प्राप्त २ जना, १ महिना देखि ६ महिनासम्म तालिम प्राप्त ४१ जना र १२ महिना भन्दा बढी तालिम प्राप्त ९ जना रहेका छन् । विस्तृत विवरण तालिका नं. ५३मा दिइएको छ ।

तालिका नं.53: सीपमूलक तालिम प्राप्त मानव संशाधनको विवरण

क्र.सं.	तालिमको नाम	अवधि अनुसार प्राविधिक तालिम लिनेको संख्या											
		१ महिनाभन्दा कम (प्रारम्भिक तह)			१ देखि ६ महिनासम्म (पहिलो तह)			१२ महिनाभन्दा वढी (तेस्रो तह)			जम्मा		
		महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
1	कृषि	0		0		1	1	0		0	0	1	1
2	पशुपालन			0		5	5			0	0	5	5
3	व्न		2	2		2	2			0	0	4	4
4	कम्प्युटर			0			0		2	2	0	2	2
5	सिलाई कटाई			0	25	7	32			0	25	7	32
6	म्यासन (डकर्मी)			0		1	1			0	0	1	1
7	सब ओभरसियर			0			0		4	4	0	4	4
8	ग्रामीण पशुस्वास्थ्य कार्यकर्ता			0			0		3	3	0	3	3
जम्मा		0	2	2	25	16	41	0	9	9	25	27	52

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.२ स्वास्थ्य सेवा तथा पोषणको स्थिति

गाविस क्षेत्रमा स्वास्थ्य सम्बन्धी सेवा सुविधाको लागि गाविस भित्र रहेको स्वास्थ्य चौकी लगाम र गाविस भन्दा बाहिर सालकोट प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र र मध्य पश्चिम क्षेत्रीय अस्पताल जस्ता स्वास्थ्य संस्था मुल रुपमा रहका छन् । आधुनिक स्वास्थ्य उपचारका अतिरिक्त परम्परागत तथा आयुर्वेदिक उपचार पद्धतिको खासै अनुसरण यस गाविसका बासिन्दाहरूले गर्ने गरेको भने पाईदैन ।

५.२.१ नजिकको स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न लाग्ने समय

लगाम गाविसकोस्वास्थ्य चौकी वडा नं ९ बोलामा रहेको छ । वडा नं ९ गाविसको कार्यालय देखि करिव ७ किमि बाटोको दुरीमा अवस्थित छ । लगाम गाविसमा ५१ वटा बस्तीहरू रहेका छन् । यस गाविसबाट करिव ५० किमीको दुरीमा साल्कोट प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र र १०५ किमीको दुरीमा मध्य पश्चिम क्षेत्रीय अस्पताल रहेका छन् । बाँसपानी स्वास्थ्य चौकी बोलामा पुग्न ३० मिनेट भन्दा कम सयम लाग्ने ९७ घरधुरी, ३० मिनेट देखि ६० मिनेट भित्र पुग्ने ६८ घरधुरी र १ घण्टा भन्दा बढी समयलाग्ने ५५९ घरधुरी रहेका छन् । यस गाविसबाट प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा पुग्न ३ देखि ५ घण्टा लाग्छ भने अस्पतालमा पुग्न ५ घण्टा भन्दा बढी समय लाग्ने सर्वेक्षणले देखाएको छ । यसको विस्तृत विवरण तालिका नं.५४मा दिइएको छ ।

तालिका नं.54 : नजिकको स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न लाग्ने समयको विवरण

वडा नम्बर	स्वास्थ्य संस्था पुग्ने लाग्ने समय अनुसार घरधुरी संख्या				
	स्वास्थ्य चौकी पुग्न लाग्ने समय				
	३० मिनेट भन्दा कम	३०-६० मिनेट	१ घण्टा भन्दाबढी	३-५ घण्टा	५ घण्टा भन्दा बढी
1			69	1	68
2		1	47		48
3		1	65		5
4			69		68
5	12		186	1	196
6			92		92
7		30	31		61
8	2	36		1	37
9	83			81	2
जम्मा	97	68	559	84	577

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.२.२ उपचारका लागि सबैभन्दा पहिला जाने संस्था वा स्थानको विवरण

यस गाविसमा रहेका ७३४ घरधुरीका समुदायहरूमा उपचारकालागि परम्परागत संस्कार र सचेत संस्कारको रुपमा जाने गरेको पाईन्छ ।जस अनुसार धामी झाक्रीसंग उपचारकालागि पहिला जाने ४३ घरधुरी, स्वास्थ्य चौकीमा जाने ६४७ घरधुरी र अस्पतालमा जाने ४५ घरधुरी रहेका छन् । यस गाविसमा आर्युवेदिक औषधालयमा जाने परिपाटी अझै वस्न सकेको देखिदैन । यसको विस्तृत विवरण तालिका नं. ५५ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.55: उपचारकालागि सबैभन्दा पहिला जाने संस्था र स्थानको विवरण

जातजाती समूह	उपचारका लागि सबभन्दा पहिला जाने संस्था वा स्थान अनुसार घरधुरी			
	लामा, धामी, झाँक्री	स्वास्थ्य चौकी	अस्पताल (निजी, सरकारी)	जम्मा
पहाडी दलित	7	140	15	162
पहाडी जनजाती तथा आदीबासी	6	90	8	104
पहाडी बाह्मण क्षेत्री/ठकुरी/सन्यासी	30	416	22	468
जम्मा	43	646	45	734

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.२.३ सुरक्षित मातृत्वको स्थिति

यस क्षेत्रमा सुरक्षित मातृत्व कार्ययक्रम तथा नीति अनुसार नजिकमा रहेका स्वास्थ्य संस्था तथा आवश्यकता र क्षमता अनुसार स्तरीय स्वास्थ्य संस्थाबाट यस्तो सुबिधा लिने गरेको देखिन्छ । गत वर्ष स्वास्थ्य चौकी लगामबाट

सुरक्षित मातृत्वसम्बन्धी सम्बन्धी सुबिधा लिएका महिला तथा शिशु सम्बन्धि विवरण तालिका नं. ५७ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.56 :सुरक्षित मातृत्वको स्थिति विवरण

स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने गर्भवती				घर र स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुती हुने गर्भवती		आइरन चक्की प्रयोग गर्ने
पहिलो पटक	दोश्रो पटक	तेश्रो पटक	चौथो पटक	स्वास्थ्य संस्थामा	स्वास्थ्यकर्मीको अनुपस्थितिमा घरमा	२२५ वटै प्रयोग गर्ने
80	56	34	16	40	105	45

स्रोत : स्वास्थ्य चौकी लगामको अभिलेख, २०७२

५.२.४ खोप लिने महिला तथा वालवालिकाको विवरण

गाविस क्षेत्रमा वालवालिका तथा गर्भवती महिलाले नजिकको खोप केन्द्र तथा स्वास्थ्य चौकीबाट खोप सेवा लिने गरेका छन् । स्वास्थ्य चौकी लगाम गत वर्षको अभिलेखअनुसार यस्तो सेवा सम्बन्धी विवरण तालिका नं.५८ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.57:खोप लिने महिला तथा बालबालिकाको विवरण

क्र.स.	खोपको किसिम	संख्या	कैफियत
१	बी.सी.जी.(१ महिनाभित्र)	15	
२	**पेन्टाभ्यालेण्ट (डी.पी.टी.-३, हेप बी.र हिव (HIB)**		
क	पहिलो	15	
ख	दोस्रो	15	
ग	तेस्रो	15	
३	**पोलियो १**		
क	पहिलो	15	
ख	दोस्रो	13	
ग	तेस्रो	12	
४	**दादुरा**		
क	९-११ महिना	13	
ख	१२-२३ महिना	12	
५	**टी.टी. खोप पाएका गर्भवती महिला**		
क	टी.टी. १	1	
ख	टी.टी. २	6	
६	**जापानिज इन्सपलाइटिस**		

स्रोत : स्वास्थ्य चौकी लगामको अभिलेख, २०७२

५.२.५ खोप लिने बालबालिकाको विवरण

लगाम गाविस भित्र रहेका बालबालिकाहरूको खोपको विवरण लाई हेर्दा यस गाविसमा २ वर्ष सम्मका १५३ जना खोप लिएको देखिन्छ ।यसमा विसीजी खोप १४२ जना, पोलियो पहिलो ८६ जना, दोश्रो७४ जना, तेश्रो ६६ जनाले लिएको देखिन्छ र दादुरा खोप पहिलो ९४ जनाले र दोश्रो ६९ जनाले लिएका छन् । यसको विस्तृत विवरण तालिका नं. ५८मा दिइएको छ ।

तालिका नं.58: खोप लिने बालबालिकाको विवरण

वडा नम्बर	२ बर्ष सम्मको बालबालिका	खोप लिने बालबालिकाको संख्या								
		बिसिजि	पेण्टाभ्यालेण्ट			पोलियो			दादुरा	
			पहिलो	दोश्रो	तेश्रो	पहिलो	दोश्रो	तेश्रो	पहिलो	दोश्रो
1	12	31	31	31	31	31	31	31	28	26

वडा नम्बर	२ बर्ष सम्मको बालबालिका	खोप लिने बालबालिकाको संख्या								
		बिसिजि	पेण्टाभ्यालेण्ट			पोलियो			दादुरा	
			पहिलो	दोश्रो	तेश्रो	पहिलो	दोश्रो	तेश्रो	पहिलो	दोश्रो
2	7	6	7	8	6	6	4	5	13	11
3	9	11	4	2	3	2	4	1	5	
4	12	8	9	8	7	8	8	6	3	1
5	45	23	25	25	26	9	13	10	18	18
6	27	45	55	10		25	6		11	4
7	14	8	2	3	8	1	1	9	5	4
8	12									
9	15	10	9	6	7	4	7	4	11	5
जम्मा	153	142	142	93	88	86	74	66	94	69

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.२.६ गर्भवती महिला तथा खोप सम्बन्धी विवरण

लगाम गाविसमा ४५ जना गर्भवती महिला रहेका छन् भने स्वास्थ्य चौकीवाट १२४ जना महिलाहरूले टिटी खोप लिएका छन् । जसमा पहिलो टिटी खोप लिने महिलाको संख्या ६५ र दोश्रो टिटी खोप लिने महिलाहरू ५९ जना रहेका छन् । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं. ५९ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.59: गर्भवती महिला तथा खोप सम्बन्धी विवरण

वडा नम्बर	गर्भवती महिलाको संख्या	टिटि खाप लिने गर्भवती महिलाको संख्या		
		टिटि १	टिटि २	जम्मा
1	1	29	29	58
2	2	6	6	12
3	3	1	2	3
4	4	4	4	8
5	5	8	8	16
6	6	2		2
7	7	6	2	8
8	8	3	2	5
9	9	6	6	12
जम्मा	45	65	59	124

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.२.७ बालबालिकाको तौल लिएको अवस्था

लगाम गाविसमा १ वर्ष मुनीका जम्मा ४४ जना बालबालिकाहरू मध्ये जम्मा ३ जनाले मात्र तौल लिएका छन् भने १ वर्ष देखि ५ वर्ष मुनीका ५७८ बालबालिकाहरू मध्ये जम्मा १ जनाको मात्र तौल लिएको देखिन्छ । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं. ६०मा दिइएको छ ।

तालिका नं.60: बालबालिकाको तौल लिएको अवस्था विवरण

बालकालिका तौल लिएका बालबालिका संख्या						बालबालिकाको औषत तौल					
१ बर्ष मुनी			१ देखी ५ बर्षसम्म			१ बर्ष मुनी			१ देखी ५ बर्षसम्म		
बालिका	बालक	जम्मा	बालिका	बलक	जम्मा	बालिका	बालक	जम्मा	बालिका	बालक	जम्मा
2	1	3	1		1	5	4	9	12		12

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.२.८ प्रयोग गर्ने नूनको किसिम

यस गाविसमा रहेका ७३४ घरधुरीका वासिन्दाहरूले प्रयोग गर्ने नूनको विवरणलाई विश्लेषण गर्दा दुई बालबालिकाको चिन्ह भएको प्याकेटको नून प्रयोग गर्ने १२० घरधुरी, ढिके नून प्रयोग गर्ने ३८७ घरधुरी र दुवै प्रकारको नून प्रयोग गर्ने २२७ घरधुरी रहेका छन्। यसको वडागत विस्तृत विवरण तालिका नं. ६१मा दिइएको छ।

तालिका नं.61 :प्रयोग गर्ने नूनको किसिमको विवरण

वडा नम्बर	प्रयोगको नूनको किसिम अनुसार घरधुरी			
	बालबालिका चिन्ह भएको प्याकेटको नून	ढिके नून	दुवै प्रकारको नून	जम्मा
1	31	18	20	69
2	24	22	2	48
3	1	57	8	66
4	8	27	35	70
5	23	91	88	202
6	5	85	4	94
7	7	39	15	61
8	5	33	1	39
9	16	15	54	85
जम्मा	120	387	227	734

५.२.९ प्रमख स्वास्थ्य समस्या

गाविसमा विभिन्न समयमा आउने महामारीका अतिरिक्त सरुवा तथा नसर्ने रोगको जनस्वास्थ्यमा प्रभाव रहने गरेको छ। यस गाविसमा ग्यास्टिक तथा अल्सरका २४० जना उच्च रक्त चापका ५० जना विरामी रहेको देखिन्छ र स्वास्थ्य चौकी लगामको तथ्यांकलाई हेर्दा गत वर्षमा ७९ जनाले मात्र उपचार गरेको पाईन्छ। गाविसमा देखिने रोगहरू र विरामीको विगत वर्षको तथ्याङ्कतालिका नं. ६२ मा दिइएको छ।

तालिका नं.62: प्रमुख स्वास्थ्य समस्या सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	रोगको नाम	विरामी संख्या	उपचार भएको संख्या
1	झाडा पखाला, आँउमासी	33	33
2	निमोनिया	6	6
3	ग्यास्टीक/अल्सर	240	40
4	रक्तचाप	50	0
जम्मा		329	79

स्रोत : स्वास्थ्य चौकी लगामको अभिलेख, २०७२

५.२.१० दीर्घरोग संक्रमण हुने तथा मृत्यु हुनेको संख्या

यस गाविसमा दीर्घरोग संक्रमण हुने र मृत्यु हुनेको संख्यालाई समग्र रुपमा हेर्दा कूल ३८ जना दीर्घ रोगी मध्ये महिला २७ जना पुरुष ११ जना रहेका छन्। विगत तीन वर्ष यता दीर्घरोग बाट मृत्यु हुनेको संख्या ५ रहेको छ। यसको विस्तृत विवरण तालिका नं. ६३मा दिइएको छ।

तालिका नं.63: दीर्घरोग संक्रमण हुने तथा मृत्यु हुनेको विवरण

क्र.सं.	रोगको नाम	दीर्घरोगीको संख्या			दीर्घरोगबाट मृत्यु भएकाको संख्या		
		महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
१	एचआईभि/एड्स	5	1	6		2	2
२	मलेरिया			0			0
३	क्षयरोग (टि.भि.)	2	2	4		2	2

क्र.सं.	रोगको नाम	दीर्घरोगीको संख्या			दीर्घरोगबाट मृत्यु भएकाको संख्या		
		महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
४	क्यान्सर		2	2		1	1
५	कुष्ठ रोग	1		1			0
६	दम (श्वासप्रस्वास)	11	5	16			0
७	प्रसुतीजन्य रोग	5		5			0
८	मुटु रोग	1	1	2			0
९	पक्षघात	2		2			0
जम्मा		27	11	38	0	5	5

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.२.११ परिवार नियोजन र स्थानीय अभ्यास

लगाम गाविसमा स्थायी तथा अस्थायी परिवार नियोजनका अभ्यासहरू विद्यमान रहेको भएता पनि अस्थायी साधनको प्रयोगकर्ताहरूको संख्या नै उच्च रहेको छ । घरधुरी सर्वेक्षण २०७२ काअनुसार स्थायी साधन प्रयोगकर्ता महिला४० जना, पुरुष७२ जना रहेका छन् । यस गाविसमा अस्थायी साधन प्रयोग गर्ने महिला २४५ जना र पुरुष १११ जना रहेका छन् । यस सम्बन्धी वडागत विवरण तालिका नं.६४ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.64: परिवार नियोजन र स्थानीय अभ्यास सम्बन्धी विवरण

वडा नम्बर	१५-४९ वर्ष बर्षका महिलाको संख्या	स्थायी साधन प्रयोग गर्नेको संख्या		अस्थायी साधन प्रयोग गर्नेको संख्या		जम्मा	
		महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष
1	106			2	1	2	1
2	72	6	9	24	7	30	16
3	78	1	17	2	5	3	22
4	96	7	15	42	19	49	34
5	282	12	11	67	2	79	13
6	113	10	8	36	32	46	40
7	67	2	4	27	34	29	38
8	52	1		15		16	0
9	133	1	8	30	11	31	19
जम्मा	999	40	72	245	111	285	183

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.३ खानेपानी तथा सरसफाई

५.३.१ खानेपानीको स्रोत

यस गाविसमा रहेका ७३४ घरधुरी मध्ये पाईप धाराको खानेपानीको सुविधा पुगेका ३७९ घरधुरी, ईनार जरुवा र कुवाको पानी प्रयोग गर्ने १२६ घरधुरी, नदीको पानी प्रयोग गर्ने २२८ घरधुरी रहेका छन् । यस गाविसमा स्वच्छ खानेपानीको समस्या रहेको देखिन्छ । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं. ६५ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.65 : खानेपानीको श्रोतको विवरण

वडा नम्बर	पानी प्रयोगको स्रोत अनुसार घरधुरी			
	पाइपको धारा	इनार, जरुवा र कुवा	नदी	जम्मा
1	62		7	69
2	25	17	6	48
3	66			66
4	50	15	5	70
5	106	49	47	202
6	35	41	18	94
7	27	2	32	61
8	6		33	39
9	2	3	80	85
जम्मा	379	127	228	734

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.३.२ पानी ल्याउन लाग्ने समय

यस गाविसमा रहेका वासिन्दाहरूलाई पानीको स्रोत अनुसार पानी ल्याउन लाग्ने समयमा पनि विविधता रहेको छ । घरैमा पानीको धारा भएका १२६ घरधुरी, १५ मिनेटसम्म पानी ल्याउन समय लाग्ने ३३४ घरधुरी, १५ मिनेट देखि ३० मिनेटको समय लाग्ने १३० घरधुरी र ३० मिनेट भन्दा वढी समय लाग्ने १४४ घरधुरी रहेको सर्वेक्षणले देखाएको छ । यसको वडागत विस्तृत विवरण तालिका नं. ६६मा दिइएको छ ।

तालिका नं.66: पानी ल्याउन लाग्ने समयको विवरण

वडा नम्बर	पानी प्रयोगको स्रोत अनुसार घरधुरी				
	घरैमा	१५ मिनेट सम्म	१५-३० मिनेट	३० मिनेट भन्दा बढी	जम्मा
1	7	56	5	1	69
2	11	34	2	1	48
3	9	47	8	2	66
4	26	27	6	11	70
5	51	72	26	53	202
6	4	48	7	35	94
7	7	22	29	3	61
8	2	8	1	28	39
9	9	20	46	10	85
जम्मा	126	334	130	144	734

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.३.३ चर्पीको सुविधा र प्रकार

लगाम गाविस खुल्ला दिसामुक्त गाविस घोषणा भई सकेको भएता पनि यस गाविसमा कच्ची र पक्की गरी जम्मा ६६२ वटा चर्पीहरू रहेको घरधुरी सर्वेक्षण २०७२ ले देखाएको छ । जसमा कच्ची चर्पी २०३ वटा र पक्की चर्पी ४४९ रहेका छन् । पूर्ण सरसफाई तर्फ लैजान यस गाविसमा थप ७२ घरधुरीमा चर्पी निर्माण गर्नु पर्ने देखिन्छ । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं. ६७ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.67: चर्पीको सुविधा र प्रकार सम्बन्धी विवरण

वडा न.	कूल घरधुरी	चर्पीको किसिम अनसार घरधुरी संख्या			चर्पी उपलब्ध घरधुरी प्रतिशत
		कच्ची	पक्की	जम्मा	
1	68	28	40	68	10.3
2	48	5	43	48	7.3
3	66	32	34	66	10
4	63	49	14	63	9.5
5	155	79	76	155	23.4
6	88	8	80	88	13.3
7	50	1	49	50	7.6
8	39	7	32	39	5.9
9	85	4	81	85	12.8
जम्मा	734	213	449	662	100

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.३.४ फोहोरमैला व्यवस्थापन

यस गाविसमा औसत १.२६ केजी प्रति घरधुरी विसर्जन गरिने फोहोर उत्पादन हुने गरेको घरधुरी सर्वेक्षण २०७२ ले देखाएको छ । यसरी कुहिने र नकुहिने वर्गिकरण गरी घर भित्र विसर्जन गर्ने ८७ घरधुरी, निजी संकलन गर्ने ८ घरधुरी, निर्धारित स्थानमा फाल्ने ५०१ घरधुरी र अन्य स्थान जथाभावी फाल्ने १३८ घरधुरी रहेका छन् । यसरी फोहोर मैलाको व्यवस्थित व्यवस्थापनकालागि सचेतनामुलक कार्यक्रमहरूले निरन्तरता पाउनु पर्ने देखिन्छ । यसको वडागत विस्तृत विवरण तालिका नं. ६८मा दिइएको छ ।

तालिका नं.68 : फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी विवरण

वडा न.	प्रति परिवार विसर्जन हुने फोहोरमैला (केजी)	फोहोरमैला विसर्जन विधि अनुसार घरधुरी संख्या					चर्पी उपलब्ध घरधुरी	चर्पी उपलब्ध घरधुरी प्रतिशत
		कुहिने र नकुहिने वर्गीकरण गरी घरभित्र विसर्जन	नीजि संकलन दिने	निर्धारित स्थानमा फाल्ने	अन्य	जम्मा		
1	2.12	1	7	61		69	68	100%
2	2.08	2		46		48	48	100%
3	1.61	6		60		66	66	100%
4	0.45	3		67		70	63	100%
5	1.89	15		186	1	202	155	100%
6	2.28	15			79	94	88	100%
7	1.02	4		3	54	61	50	100%
8	1.97	38	1			39	39	100%
9	1.36	3		78	4	85	85	100%
जम्मा	1.26	87	8	501	138	734	734	100%

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.३.५ चर्पीजन्य फोहोरमैला व्यवस्थापन

यस गाविसमा रहेका ७३४ घरधुरी मध्ये सेफ्टी ट्याङ्कीमा फोहोर व्यवस्थापन गर्ने ४२३ घरधुरी, खोलामा मिसाउने २१९ घरधुरी रहेका छन् । यसको विस्तृत विवरण तालिका नं. ६९ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.69 : चर्पीजन्य फोहोरमैला व्यवस्थापन विवरण

वडा नम्बर	कच्ची चर्पी भएका	चर्पीको फोहोरमैला विसर्जन गर्ने विधि अनुसारका घरधुरी संख्या				सेफ्टि ट्याङ्कमा मिसाउने घरधुरी प्रतिशत
		सेफ्टिट्याङ्कमा मिसाउने	खोलामा मिसाउने	अन्य	जम्मा	
1	28	29	40		69	5.8
2	5	43			48	9.6
3	32	32	2		66	12.8
4	49	16	5	0	70	11.0
5	77	94	107	1	202	18.8
6	7	53	41		94	10.6
7	1	53	3	5	61	10.6
8		39			39	7.8
9	4	64	21		85	12.8
जम्मा	203	423	219	6	734	100.0

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.३.६ जोखिमयुक्त अवस्थामा हात धुने स्थिति

यस गाविसमा रहेका कूल ७३४ घरधुरीमा खाना खानु खुवाउनु अघि, फोहोर वस्तु छोए पछि र खाना पकाउनु अघि हात धुने अभ्यास अभियानका रुपमा रहेको देखिन्छ । कुल ७३४ घरधुरी मध्ये ६२८ घरधुरीमा यसको राम्रो अभ्यास हुने गरेको देखिन्छ । वडागत रुपमा यस सम्बन्धी विवरण तालिका नं.७० रहेको छ ।

तालिका नं.70: जोखिमयुक्त अवस्थामा हात धुने सम्बन्धी विवरण

वडा नम्बर	जोखिमयुक्त अवस्थामा हात धुने घरधुरीको विवरण		जम्मा
	धुने	नधुने	
1	69		69
2	48		48
3	63	3	66
4	70		70
5	200	2	202
6	76	18	94
7	10	51	61
8	38	1	39
9	54	31	85
जम्मा	628	106	734

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.४ महिला, बालबालिका, लक्षित वर्ग तथा सामाजिक सशक्तिकरण

५.४.१ बाल श्रमिकको स्थिति

लगाम गाविसमा बालश्रमिकको स्थिति हेर्दा यस गाविसमा वडा नं ५ को एक जना बालिका होटल मजदुरको रुपमा र वडा नं ९ को ५ जना उद्योगमा बाल श्रमिक रहेको घरधुरी सर्वेक्षणले देखाएको छ । यसको विवरण तालिका नं.७१ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.71: बालश्रमिकको स्थिति विवरण

वडा न.	संलग्न क्षेत्रअनुसार बाल श्रमिकको संख्या								
	होटेल मजदुर			उद्योग मजदुर			जम्मा		
	केटा	केटी	जम्मा	केटा	केटी	जम्मा	केटा	केटी	जम्मा
5		1	1			-		1	1
9				5		5	5		5
जम्मा	-	1	1	-	-	-	5	1	6

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.४.२ बाल श्रमिकले श्रम गरेको स्थान

लगाम गाविसका बालबालिकाहरूमा एक जना छिमेकी गाउँमा र ५ जना भारतमा बाल श्रमिकको रुपमा रहेको घरधुरी सर्वेक्षण २०७२ ले देखाएको छ। यसको विवरण तालिका नं.७२ मा दिइएको छ।

तालिका नं.72: बालश्रमिकले श्रम गरेको स्थानको विवरण

वडा न.	बालश्रमिकले श्रम गरेको स्थानको विवरण					
	छिमेकी गाउँ			भारत		
	केटा	केटी	जम्मा	केटा	केटी	जम्मा
5		1				
9				5		5
जम्मा		1		5		5

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.४.३ बालबालिका तथा युवामा लागू पदार्थ दुव्यर्सनको स्थिति

यस गाविसका बालवालिका तथा युवाहरू विभिन्न किसिमको दुव्यर्सनमा फसेको स्थिति हेर्दा ३९६ जना दुव्यर्सनमा फसेको देखिन्छ। जसमध्ये धुम्रपान सेवन गर्ने १८७ जना, मद्यपान ५२ जना, नसालु पदार्थ २० जना तथा अन्य १३७ रहेको देखिन्छ। यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं.७३मा देखाइएको छ।

तालिका नं.73 : बालबालिका तथा युवामा लागु पदार्थ र्दुव्यसनको स्थिति विवरण

वडा नम्बर	लागू पदार्थको दुव्यर्सन लत रहेका बालबालिका र युवा														
	धुमपान			मद्यपान			नसालु पदार्थ सेवन			अन्य			जम्मा		
	केटा	केटी	जम्मा	केटा	केटी	जम्मा	केटा	केटी	जम्मा	केटा	केटी	जम्मा	केटा	केटी	जम्मा
1	2		2			-			-			-	2	-	2
5			-			-			-	54	54	108	54	54	108
6	52	37	89	36		36	16	2	18			-	104	39	143
7	5		5	6		6				12	12	24	23	12	35
8	46	18	64	2					-			-	48	18	66
9	20	7	27	10		10	2		2	1	4	5	33	11	44
जम्मा	125	62	187	54	-	52	18	2	20	67	70	137	264	134	396

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.४.४ सचेतनामूलक तालिम

लगाम गाविसमा सचेतनमूलक तालिम लिनेहरू समयावधीका आधारमा फरक फरक संख्यामा रहेका छन्। तीन दिन देखि चार हप्ता भन्दा बढीसम्मको अवधि अनुसार विभिन्न सचेतनामुलक तालिम प्राप्त गर्ने व्यक्तिको विवरण तालिका नं. ७४ मा दिइएको छ।

तालिका नं.74: सचेतनामुलक तालिम सम्बन्धी विवरण

क.सं.	तालिमको नाम	तालिमको अवधिअनुसार विभिन्न सचेतना तालिम प्राप्त गर्ने व्यक्तिको संख्या

		३ दिन सम्म			३ देखि ७ दिनसम्म			१ देखि ४ हप्तासम्म			४ हप्ताभन्दा बढी		
		महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
१	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या		3		2	3	2	1	2	3	1	1	2
२	शिक्षा तथा सचेतना अभिबृद्धि	1	1	2	1	4	2		1	1	1	1	2
३	खानेपानी तथा सरसफाई	1		5	1		1			0			0
४	श्रोत संरक्षण तथा वातावरण			1						0			0
५	संस्थागत तथा नेतृत्व विकास	1			1	1				0			0
६	लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण			2		1				0			0
७	मानव अधिकार र शान्ति			2						0			0
८	सामाजिक परिचालन		1		1					0			0
९	सुशासन तथा पालना अनुगमन			1	1					0			0
१०	पत्रकारिता र उद्घोषण			0			0			0	2		2

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.४.५ पारिवारिक कार्यमा लैंङ्गिक सहभागिता स्थिति

यस गाविसमा लैङ्गिक सहभागिताको स्थिति हेर्दा पारिवारिक रुप्मा विभिन्न किसिमका कार्यमा महिला तथा पुरुष दुवैको संलग्नता हुने गरेको देखिन्छ । घर व्यवहार/कारोवार, घरायसी काम, वैंकमा खाता संचालन, सार्वजनिक काम र उद्योग तथा व्यापार जस्ता क्षेत्रमा हुने गरेको संलग्नताको स्थिति तालिका नं.७५ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.75 : पारिवारिक कार्यमा लैङ्गिक सहभागिता स्थिति विवरण

क.सं.	पारिवारिक कार्यअनुसार घरधुरी						
	कार्यहरू	महिलाले मात्र		पुरुषले मात्र		महिला र पुरुष दुवैले	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	घर व्यवहार/कारोवार	114	16.0	111	15.6	487	68.4
२	घरायसी काम	406	60.4	53	7.9	213	31.7
३	वैंकमा खाता संचालन	12	6.6	134	73.6	36	19.8
४	सार्वजनिक काम	63	9.2	190	27.8	431	63.0
५	उद्योग तथा व्यापार	14	5.9	79	33.2	145	60.9

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

५.५ युवा तथा खेलकुद सम्बन्धी विवरण

लगाम गविसका युवाहरू वैदेशिक रोजगारी, स्वदेशी रोजगारी तथा अध्ययन जस्ता क्षेत्रमा आवद्ध रहेको देखिन्छ । यस गाविसमा वैधानिक युवा क्लवहरू नरहेको स्थिति छ तर पनि खेलकुदको क्षेत्रमा स्थानीय स्तरको क्लवका माध्यमवाट गतिविधी र प्रतियोगितामा समेत युवाहरू संलग्न रहेका छन् । युवा क्लवको माध्यमबाट संगठित भइ सृजनात्मक कार्यहरूहुने गरेको पनि देखिन्छ । गाविसमा रहेका स्थानीय युवा क्लवहरूको स्वामित्वमा रहेका खेलकुल मैदान ३ वटा रहेका छन् जसको विवरण तालिका नं.७६ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.76: युवा तथा खेलकुद सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	स्थलको नाम	क्षेत्रफल/आकार (हेक्टर, विघाह, रोपनी)	स्वामित्व कोस“ग	उपयोग विवरण (के के कार्यका लागि उपयोग हुने गरेको छ?)	वार्षिक अनुमानित कार्यक्रम संख्या
४	रानागैरा	१५० वमी	जागृति युवा	चरिचरन	1

वडा नं.	स्थलको नाम	क्षेत्रफल/आकार (हेक्टर, विघाह, रोपनी)	स्वामित्व कोस“ग	उपयोग विवरण (के के कार्यका लागि उपयोग हुने गरेको छ?)	वार्षिक अनुमानित कार्यक्रम संख्या
			समाज		
४	सालघारी	३०० वमी	जागृति युवा समाज	चरिचरन	1
५	कालापानी	२ विगाहा	जनचेतना युवा क्लव	चरिचरन	1

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

५.६ भाषा, कला र साहित्य सम्बन्धी विवरण

लगाम गाविसको स्थानीय स्तरमा नेपाली भाषा नै मुलरुपमा रहेको भए पनि मगर भाषी समुदायका मौलिक कला तथा संस्कृति यस गाविसका साँस्कृतिक सम्पदा भएका छन् । यहाँ ५ वटा मगर भाषाका प्रकाशित कृतिहरू समेत रहेका छन् । यस सम्बन्धी विवरण तालिका नं.७७ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.77: भाषा कला र साहित्य सम्बन्धी विवरण

विवरण	इकाई	संख्या	जना		
			महिला	पुरुष	जम्मा
आख्खा लिपी	प्रति	1000		1	1
मगर भाषा शम्दकोश	प्रति	600		1	1
मगर भाषा व्याकरण	प्रति	250		1	1
मगर भाषा वर्णमाला	प्रति	1000		1	1
मगर भाषा अडियो क्यासेट	वटा	500		1	1

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

५.७ शान्ति सुरक्षा तथा सुरक्षा निकाय

गाविसमा शान्ति सुरक्षा र अमन चयन कायम राख्न वडा नं २ मा अस्थायी प्रहरी चौकी रहेको छ । कुल ४ जना जनपद प्रहरी रहेको यस चौकीलेगाविस भित्र हुने गरेका आपराधिक गतिविधी तथा गैर कानुनी कार्यलाई नियन्त्रण गर्ने गरेको छ । गाविस क्षेत्र भित्र रहेको सुरक्षा निकायसम्बन्धी विवरण तालिका नं.७८ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.78 : शान्ति सुरक्षा तथा सुरक्षा निकाय सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	वस्तीको नाम	सुरक्षा निकाय वा प्रहरी चौकी संख्या		ठेगाना	सुरक्षाकर्मी संख्या	
		जनपथ प्रहरी	सशस्त्र प्रहरी		जनपथ प्रहरी	सशस्त्र प्रहरी
२	तल्लो लगाम	जनपथ		लगाम २	५	०

स्रोत : अस्थायी प्रहरी चौकी लगाम २०७२

५.८ अपराध तथा मुद्दा मामिला सम्बन्धी विवरण

गाविस क्षेत्र भित्र मुख्यतया झैझगडा सम्वन्धी मुद्दा मामिला वा उजुरी संख्या तुलनात्मक हिसाबले न्यून नै रहेको छ । प्रहरी चौकी लगामको विगत तीन वर्षको अभिलेखलाई आधार मान्दा आपसी झगडा सम्वन्धी २१, कुटपिट सम्बन्धी २,हात हतियार तथा खरखजना २ र चोर डाँका १ वटा उजुरी परेको देखिन्छ । विगत तीन वर्षमा यस कार्यालयमा दर्ता भएका मुद्दामामिला तथा अपराध सम्बन्धी विवरण तालिका नं.७९ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.79 : अपराध तथा मुद्दा मामिला सम्बन्धी विवरण

मुद्दा मामिला वा उजुरी	संख्या	मुद्दा मामिला वा उजुरी	संख्या	मुद्दा मामिला वा उजुरी	संख्या
साँध सिमाना	0	सार्वजनिक अपराध	0	हात हतियार तथा खर खजाना	2

मुद्दा मामिला वा उजुरी	संख्या	मुद्दा मामिला वा उजुरी	संख्या	मुद्दा मामिला वा उजुरी	संख्या
आपसी झगडा	21	घरेलु हिंसा	०	चोर डाँका	1
अंश मुद्दा	०	कुटपिट	2	वैदेशिक रोजगारी	०
अर्कालाई वाधा पार्ने निर्माण	०	बाल श्रम	०	विदेशी मुद्रा	०
फोहरमैला व्यवस्थापन	०	ज्यान मार्ने उद्योग	०	ठगी	०
सार्वजनिक सम्पति मिच्ने वा हानी पुऱ्याउने	०	जीउ मास्ने वेच्ने	०	जाली राहदानी	०
समाजमा शान्ति खल्वल्याउने	०	लागु औषध	०	वन	०
चौपाया छाडा छोड्ने	०	जवरजस्ती करणी	०	विविध	०

स्रोत : अस्थायी प्रहरी चौकी लगाम, २०७२

यसका अतिरिक्त गाविसमा स्थानीय शान्ति समिति सामुदायिक मेलमिलाप केन्द्रमार्फत पनि यसक्षेत्रका मतभेद र असमझदारीहरू समाधान गर्ने अभ्यासको थालनी समेत भएको छ ।

५.९ वसाई सराई तथा जनसांख्यिक गतिशिलता

लगाम गाविसमा जिल्ला भित्र र बाहिर बसाई सराई गर्ने प्रवृति रहेको छ । गत वर्षको स्थितिलाई हेर्दा जिल्ला भित्र वसाई सर्ने को संख्या नरहेता पनि जिल्ला बाहिर गएका १६ परिवार रहेको देखिन्छ । यस सम्बन्धी विवरण तालिका नं. ८०मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.८०: बसाई सराई तथा जनसांख्यिक गतिशिलता सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	वस्तीको नाम	जिल्ला बाहिर वसाई सराई गरेका (परिवार संख्या)			जम्मा		
		आएका	गएका	जम्मा	आएका	गएका	जम्मा
१	लगाम		1	1		1	1
२	तल्लो लगाम		०	०		०	०
३	वडासैन		1	1		1	1
४	रानागैरा		०	०		०	०
५	धामीसैन		5	5		5	5
६	सिदुरकोट		2	2		2	2
७	धमु		1	1		1	1
८	बोला		5	5		5	5
९	बोला		3	3		3	3
जम्मा			**16**	**16**		**16**	**16**

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

५.१० धार्मिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा

लगाम गाविसमा हिन्दु, बौद्ध तथा क्रिस्चियन धर्मालम्बी रहेका छन् ।यहाँ धार्मिक चाड पर्वमा खस आर्य, जनजाति, तथा दलित समुदायका साँस्कृतिक अभ्यासहरू प्रचलनमा रहेका छन् । यस गाविसमा दशैं, तिहार, माघी, तीज, होली, जनैपूर्णिमा, नयाँ बर्ष नै सबैजातजातिगत हिसाबले मनाइने चाड पवहरू हुन् । यस गाविसमा जात्रा र मेला सम्बन्धी विवरण तालिका नं. ८१ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.८१: धार्मिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धी विवरण

जातजातिको नाम	मनाइने चाड पर्वको नाम	मेला
बाहुन, क्षेत्री, ठकुरी,	दशैं, तिहार, माघी, तीज, होली,	घाँसे मेला, पञ्चमी मेला, च्यूरेली मेला, बेनीमेला, नारायण

दशनामी	जनैपूर्णिमा, नयाँ बर्ष	च्यूराडी मेला, जनै पूर्णिमा,शिव मेला, मालिका मेला
दलित	दशैं, तिहार, माघी, तीज, होली, जनैपूर्णिमा, नयाँ बर्ष	घाँसे मेला, पञ्चमी मेला, च्यूरेली मेला, बेनीमेला, नारायण च्यूराडी मेला, जनै पूर्णिमा,शिव मेला, मालिका मेला
मगर	दशैं, तिहार, माघी, तीज, होली, बैशाख पूर्णिमा	घाँसे मेला, पञ्चमी मेला, च्यूरेली मेला र बेनीमेला

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

५.११ धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थल

यस गाविसमा धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलका रुपमा मुलतः बेनीघाट त्रिवेणी, कोटदरवार, चमेरे गुफा, धनराख्ने गुफा, चिनरास मालिका र शिव मन्दिरहरू रहेका छन् । यस गाविसका७ वटा पर्यटकीय स्थलहरूको विवरण वडागत रुपमा तालिका नं.८२ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.८२: धार्मिक ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थल सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	स्थलको नाम	भौतिक पूर्वाधार	स्वामित्व	महत्व (प्राकृतिक, धार्मिक,सा"स्कृतिक, ऐतिहासिक, अन्य)	हालको राजश्वको अवस्था	वार्षिक पर्यटक आगमन (लगभग संख्या)
		बजारसम्मको दूरी (समय) मिनेट				
५	सेती कर्णाली दोभान वेनी	५ घण्टा	सरकारी	धार्मिक र प्राकृतिक	छैन	५००
५	कोटको दरवार	२ घण्टा	सरकारी	ऐतिहासिक	छैन	
२	चमेरे गुफा	३० मिनेट	सरकारी	प्राकृतिक	छैन	
५	शिव मन्दिर	५ घण्टा	सरकारी	धार्िक	छैन	
३ र ४	चिनरास मालिका	२ घण्टा	सरकारी	धार्मिक	छैन	
५	धनराख्ने गुफा	३ घण्टा		प्राकृतिक	छैन	
९	रामडाँडा शिव मन्दिर	३ घण्टा		धार्मिक	छैन	

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

परिच्छेद ६: भौतिक विकासको अवस्था

यस परिच्छेदमा गाविस भित्रको भौतिक पूर्वाधारको स्थिति र त्यसको उपयोगको अवस्थालाई प्रस्तुत गरिन्छ । जस अन्तरगत सडक, विद्युत, भवन, वस्ती, उर्जा जस्ता विषयहरू समावेस गरिएको छ ।

६.१ विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जाको उपयोग

लगाम गाविसमा परम्परागत उर्जाका अतिरिक्त वैकल्पिक उर्जाको उपयोग गर्ने प्रचलन रहेको देखिन्छ । जल विद्युत, गोवर ग्याँस जस्ता उर्जा उपयोगको अभ्यास यस गाविसमा हुन सकेको स्थिति भने छैन ।

६.१.१ विभिन्न श्रोतबाट विद्युत सेवा प्राप्त गर्ने परिवार

यस गाविसमा राष्ट्रिय प्रसारणको विद्युत सेवा उपलब्ध रहेको छैन । यस गाविसका७३४ घरधुरीमा हालसम्म विद्युत सेवा पुगेको छैन । यसका अतिरिक्त सौर्य उर्जाको उपयोग पनि गाविसमा भएको देखिन्छ । यस सम्बन्धी विवरण ताालिका ८३ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.83 : विभिन्न श्रोतवाट विद्युत सेवा प्राप्त गर्ने परिवारको विवरण

वडा नं.	उपयोग गर्ने विद्युतको श्रोतअनुसार घरधुरी संख्या					विद्युत सेवा नपुगेका परिवार संख्या
	राष्ट्रिय प्रसारण	लघुजल विद्युत गृह	सौर्य उर्जा	वायोग्याँस	जम्मा	
1-9	छैन	छैन	606	छैन	606	
जम्मा			**606**		**606**	

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

६.१.२ घरमा प्रयोग हुने वत्तीको मुख्य स्रोत

लगाम गाविसका७३४ घरधुरी मध्ये २८ घरधुरीले वत्ती बाल्नकालागि मट्टीतेल, ६०६ घरधुरीले सोलार प्रयोग गर्दै आएको पाईन्छ भने १०० घरधुरीमा वत्तीको अभाव रहेको देखिन्छ । यस सम्बन्धी वडागत विस्तृत विवरण तालिका नं. ८४ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.84: घरमा प्रयोग हुने वत्तीको मुख्य श्रोतको विवरण

वडा नम्बर	उपयोग गर्ने वत्तीको स्रोतअनुसार घरधुरी संख्या			जम्मा घर परिवार
	मट्टितेल वा लाल्टिन	सोलार	अन्य	
1		69		69
2		47	1	48
3		66		66
4	5	59	6	70
5	14	137	52	202
6	4	68	24	94
7		47	14	61
8	7	32		39
9	2	81	3	85
जम्मा	28	606	100	734

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

६.१.३ खाना पकाउन प्रयोग हुने मुख्य उर्जाको स्रोत

लगाम गाविसमा रहेका सबै७३४ घरधुरीको खाना पकाउन प्रयोग हुने स्रोत दाउरा नै रहेको छ ।यस गाविसमा अरु कुनै वैकल्पिक उर्जाको विकास हुन सकेको स्थिति छैन ।

६.१.४ दाउराको प्रमुख श्रोत

यस गाविसमा २०४ घरधुरीले निजी वनवाट, २२९ घरधुरीले सामुदायिक वनवाट र ३०१ घरधुरीले सरकारी वनवाट दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको पाईन्छ । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका नं. ८५ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.85: दाउराको मुख्य श्रोतको विवरण

वडा न.	दाउराको मुख्य श्रोत अनुसार घरधुरी संख्या			
	निजी वन वा वारी	सामुदायिक वन	सरकारी वन	घरधुरी संख्या
१		1	68	69
२		14	34	48
३		29	37	66
४	8	45	17	70
५	194	8		202
६			94	94
७	1	37	23	61
८	1	36	2	39
९		59	26	85
जम्मा	204	229	301	734

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

६.१.५ घरमा प्रयोग हुने चुल्होको प्रकार

लगाम गाविसमा खाना पकाउने प्रयोगका लागि विभिन्न किसिमका चुल्होहरूको उपयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। सबै भन्दा बढि ६९२ घरधुरीले अँगेनो वा खुल्ला चुल्होको उपयोग गरेको पाईन्छ र धुँवारहित चुल्हो ४२ घरधुरीलेउपयोग गरेको देखिन्छ। वडागतरुपमा यस सम्बन्धी विवरण तालिका नं.८६ मा दिइएको छ।

तालिका नं.86 : घरमा प्रयोग हुने चुल्होको प्रकारको विवरण

वडा न.	खाना पकाउन उपयोग गर्ने चुल्हो अनुसार घरधुरी संख्या		स्वच्छ चुल्हो प्रयोग गर्ने	
	अगेनो/खुल्ला चुल्हो	धुँवारहित चुल्हो	घरधुरी संख्या	प्रतिशत
1	69		69	0
2	38	10	48	20.83
3	58	8	66	12.12
4	49	21	70	30
5	199	3	202	1.485
6	94		94	0
7	61		61	0
8	39		39	0
9	85		85	0
जम्मा	692	42	734	5.722

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

६.१.६ घरको छानाको अवस्था

यस गाविसमा रहेका कूल ७३४ घरधुरी मध्ये ५६० घरधुरीको खरको छाना, २१ घरधुरीको स्लेटको छाना, १५३ घरधुरीको जस्ताको छाना भएको पाईन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिका नं. ८७मा दिइएको छ।

तालिका नं.87 : गाविसमा भएका घरको अवस्थाको विवरण

वडा नम्बर	खर वा फुसका छाना भएका	टायल, झिगटी वा स्लेटका छाना	जस्ता पाताका छाना भएका	जम्मा
1	28	9	32	69
2	26	1	21	48
3	38		28	66
4	43		27	70
5	175	9	18	202
6	79	2	13	94
7	60		1	61
8	39			39
9	72		13	85
जम्मा	560	21	153	734

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

६.२ सूचना तथा संचार

यस गाविसमा संचार माध्यामका रुपमा विद्युतिय माध्यमको उपयोग रहेको देखिन्छ भने छापा माध्यमको न्यूनता रहेको छ । मुख्य रुपमा मोवाइललाई संचार माध्यमका रुपमा लिइएको यस क्षेत्रमा मोवाइल फोन सिडिएमए र जीसएमको प्रयोग गर्ने प्रवृति बढ्दै गइरहेको छ ।

६.२.१ संचार सुविधा उपलब्धता तथा उपयोग

लगाम गाविसमा २६२ वटा रेडियो तथा क्यासेट, ६ वटा टेलीभिजन र ६३३वटा मोवाईलको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । यस गाविसमा ईमेल ईन्टरनेटरको पहुँच पुग्न सकेको छैन । यस सम्बन्धी वडा गत विस्तृत विवरण तालिका नं. ८८मा दिइएको छ ।

तालिका नं.88: सञ्चार सुविधा उपलब्धता तथा उपयोग विवरण

वडा न.	संचार साधनको उपयोग अनुसार घरधुरी संख्या			जम्मा
	रेडियो क्यासेट	टेलिभिजन	टेलिफोन/मोबाइल	संख्या
1	24		68	92
2	10		48	58
3	18		65	83
4	18		66	84
5	55	1	153	209
6	22	4	67	93
7	17		61	69
8	38	1	38	77
9	60		76	136
जम्मा	262	6	642	901

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

६.३ सार्वजनिक संचार तथा यातायातका साधनको विवरण

लगाम गाविसमा बाह्य गाविसका यातायातका साधनहरूको उपयोग गर्ने वानीको विकास भने थालनी भएको छ । टेलिफोन, हुलाक, कुरीयर, इन्टरनेट जस्ता संचारका साधनको उपलब्धता यस गाविसमा छैन । चार घण्टाको पैदल

यात्रा गरी विजौराबाट वस सेवा तथा मौसमी जीप सेवाका माध्यमबाट यस क्षेत्रका वासिन्दाहरूले सेवा सुविधा लिन थालेको अवस्था छ। यातायातका साधनको हकमा एउटा जीप रहेको छ।

६.४ स्थानीय पूर्वाधारको अवस्था

लगाम गाविसका सबै वडामा सडक सुबिधा पुग्न सकेको छैन। सडक सञ्जाल विस्तार गर्नकालागि मापदण्ड भन्दा बाहेक सडकको ट्र्याक खोल्ने कार्यले भने यहाँ प्राथमिकता पाएको देखिन्छ। यस गाविसमा सडक, पुल र बाटो जस्ता क्षेत्रमा विभिन्न स्तरका पूर्वाधारहरू निर्माण गर्न आवश्यक श्रोतको खोजी गर्नु पर्ने स्थिति छ। यस सम्बन्धी बिवरण तालिका नं. ८९ मा दिइएको छ।

तालिका नं.८९: स्थानीय पूर्वाधारको अवस्था विवरण

पुल, सडक र बाटोको विवरण							
विवरण	किसिम /प्रकार	पुल, सडक तथा बाटोको नाम	जोडिने वस्तीहरू		लम्बाई (मिटर)	अवस्था (राम्रो, ठिकै, जिर्ण)	लाभान्वित जनसंख्या
			देखि	सम्म			
पुल	झोलुङ्गे पुल	कर्णाली झोलुङ्गे पुल बोला लगाम	बोला लगाम सुर्खेत	कैलाली सुंगुरखाल गाविस		राम्रो	२८६०
	काठे पुल	लगाम खोला, पोखरेखोला			२०, २२	ठिकै	११२०
		बडासैन, सिस्नारीखोला			३०, १८	ठिकै	११२०
		अर्सेतालखोला साता					
		लगाम खोला					
	पक्की पुल	छैन					
सडक		लगाम धनरास बेनीघाट सडक	लगाम	धापीसैन	१२ किमी	निर्माणाधिन	१३००
	कच्ची	लगाम बोला धर्मु सडक	लगाम	धर्मु	१० किमी	निर्माणाधिन	१५००
		लगाम बडासैन	लगाम	बडासैन	३ किमी	निर्माणाधिन	७८०
	कच्ची				५२ किमी		
मुख्य पैदल/गोरेटो बाटो	गोरेटे तथा गोरेटो	लगाम पोखरे	लगाम	पोखरे	४ किमी	जीर्ण	७९०
		धनरास जारिमे विद्यालय गोरेटो बाटो					

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

६.५ गाविस भित्रका बजारको अवस्था

लगाम गाविसमा ३ वटा स्थानमा स्थानीय बजारका रुपमाव्यापारी कारोवार हुने गरेको छ। तल्लो लगाम , धनरास डाँडामा र बोलामा स्थानीय सानाबजारहरू रहेको अवस्था छ। व्यवस्थित बजार व्यवस्थापनको खाँचो रहेको यस गाविसका बजारहरूको अन्य विवरण तालिका नं. ९० मा दिइएको छ।

तालिका नं.१० : गाविस भित्रका बजारको अवस्था विवरण

वस्ती	नजिकको स्थायी किसिमको बजार रहेको स्थान	गा.वि.स.भित्र लाग्ने हाट वजार		
		बजार लाग्ने ठाउँको नाम	बजार लाग्ने दिन (वार) र अवधि	वस्तीदेखि दूरी (कि.मी.)
१	लगाम डाँडा बजार	छैन	छैन	१ किमी
२	धनरास डाँडा	छैन	छैन	२ किमी
३	बोला बजार	छैन	छैन	१ किमी

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

परिच्छेद ७: वन तथा वातावरणीय स्थिति

यस परिच्छेदमा गाविस भित्रको वन तथा वातावरणँग सम्बन्धीत वन, जैविक विविधता, फोहोर मैला व्यवस्थापनको अवस्था, जलवायु परिवर्तन, विपद् जस्ता विषय र क्षेत्र समावेस गरिएको छ।

७.१ वन क्षेत्रको अवस्था

यस गाविसमा मुख्य रुपमा सामुदायिक वनका अतिरिक्त चुरे पर्वत तथा मध्यवर्ती क्षेत्रको वनले यस गाविसको महत्वपूर्ण भूभाग ओगटेको छ। यस गाविसमा दुई प्रकारको हावापानी पाईने गर्दछ र यसका कारण पनि यहाँ दुई प्रकारको वन क्षेत्र रहेको अवस्था छ। यस गाविसको होचो भागमा गर्मी सुख्खा सम-उष्ण प्रदेशिय हावापानी पाईन्छ भने उच्च भागमा न्यानो आद्रतायुक्त सम-शितोष्ण प्रदेशिय हावापानी पाईन्छ। यस गाविसमा वन पैदावार तथा जैविक विविधताका दृष्टिले उल्लेखनिय रहेको मानिन्छ।

७.१.१ सामुदायिक वन क्षेत्र

गाविसको झण्डै १४१९.८५ .हे. भुभाग सामुदायिक वन क्षेत्रले ओगटेको छ। यस गाविसमा रहेका ९ वटा सामुदायिक वनहरूमा कूल ८९६ घरधुरी समेटिएका छन्। यस क्षेत्रमा रहेका सामुदायिक वनसम्बन्धी विवरण तालिका नं. ९१ मा दिइएको छ।

तालिका नं.९१: सामुदायिक वनको विवरण

वडा नं.	सामुदायिक वनको नाम	क्षेत्रफल (हे)	समेटेको परिवार	मुख्य रुख, प्रजातिहरू
१	प्रगतिशिल सामुदायिक वन	२००	२२५	साल, सिसौ, खयर, साज, सिमल, हर्रो,वर्रो आदी
२	श्रृजनशील सामुदायिक वन	१९७.५५	९८	साल, सिसौ, खयर, साज, सिमल, गुराँस, बास,चिउरी, चुत्रा, काफल, ऐसेलु, टिमुर हर्रो,वर्रो, तेजपत्ता, कुरिलो, रिठा, बोझो आदी
३	मालिका सामुदायिक वन	७७	५७	साल, सिसौ, खयर, साज, सिमल, गुराँस, बास,चिउरी, चुत्रा, काफल, ऐसेलु, टिमुर हर्रो,वर्रो आदी
४	बौद्ध सामुदायिक वन	१७०	१२१	साल, सिसौ, खयर, साज, सिमल, गुराँस, बास,चिउरी, चुत्रा, काफल, ऐसेलु, टिमुर हर्रो,वर्रो आदी
५	कोट दरवार सामुदायिक वन	१७५.३५	८८	साल, सिसौ, खयर, साज, सिमल, गुराँस, बास,चिउरी, चुत्रा, काफल, बाँझ,ऐसेलु, टिमुर हर्रो,वर्रो आदी
६	नारायण चिउराडी सामुदायिक वन	१९८.४५	९८	साल, सिसौ, खयर, साज, सिमल, गुराँस, बास,चिउरी, चुत्रा, काफल, ऐसेलु, टिमुर हर्रो,वर्रो आदी
७	कालिका सामुदायिक वन	१२४	८८	साल, सिसौ, खयर, साज, सिमल, हर्रो,वर्रो आदी
८	नारायण सामुदायिक वन	१२७	६१	साल, सिसौ, खयर, साज, सिमल, हर्रो,वर्रो आदी
९	नवजागृति सामुदायिक वन	१५०.५	६०	साल, सिसौ, खयर, साज, सिमल, हर्रो,वर्रो आदी
जम्मा		*1419.85*	*896*	

स्रोत : इलाका वन कार्यालय गुठूको अभिलेख, २०७२

७.२ जलाधर तथा जलस्रोत र उपयोगको स्थिति

लगाम गाविस भित्र सुन्पाल ताल, लिमुखोला, देवलखोला र कर्णाली नदीमुख्य जलस्रोतका रुपमा रहेका छन्। पिउने तथा घरेलु प्रयोजनका लागि स्थानीय मुलहरू र नदीको पानी नै उपयोग गरिएको पाईन्छ। यस गाविसकावडा नं १,

२, ३, ४, ८ र ९ मा कुलो मार्फत सिँचाइ हुने गर्दछ भने वडा नं ५ र ६ मा पानीको समस्या रहेको पाईन्छ । यस गाविसमा रहेका नदी र ताल सम्बन्धी थप विवरण तालिका नं. ९२मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.९२: जलश्रोतको उपयोग स्थिति विवरण

नाम	समेटेका वडाहरू	उपयोगको विवरण
नदी र खोला		
कर्णाली नदी	३, ४, ५, ६, ७, ८, ९	माछा मार्ने
ताल		
सुन्पाल ताल	९	सिचाई
लिमुखोला	२	सिचाई
देवलखोला	५	सिचाई

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

७.३ जैविक विविधता र वातावरणीय सेवा

चुरे संरक्षण क्षेत्र भित्र पर्ने यो गाविस जैविक विविधताका दृष्टिले महत्वपूर्ण रहेको छ । यस क्षेत्रको जैविक विविधताका हिसावले महत्वपूर्ण स्थानमा पाइने प्रमुख जनावर तथा चरा चुरुंगी सम्बन्धी विवरण तालिका नं.९३ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.९३: जैविक विविधता र वातावरणीय सेवा सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	वस्तीको नाम	मुख्य जंगली जनावरहरूको नाम	मुख्य जंगली चराचुरुङ्गीहरूको नाम
१-९	लगाम गाविस भरी	बाघ, भालु, मृग, घोरल, बदेल , स्याल, खरायो, गुना, थार, बाँदर, दुम्सी, घोरल, अजीगर, कछुवा	चिल, कालीज, वन कुखुरा, मयूर, चाखुरा लाटोकोसेरो, हलेसी, परेवा, ढुकुर, जुरेली, गिद्ध, न्याउली चरी, तित्रा, जलहाँस आदि

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

७.४ जलवायु परिवर्तनको असर र अनुकुलन

लगाम गाविसमा जलवायु परिर्वतन अनुकुलनका सर्न्दभमा स्थानीय अनुकुलन कार्य योजना रविपद् जोखिम न्यूनिकरणका गतिविधिहरू खासै रुपमा सञ्चालनमा आएको देखिदैन । भौगोलिक रुपमा दूरदराजमा रहेको यस गाविसमा खासै सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरूको ठोस रुपमा ध्यान जान नसकेको देखिन्छ भने अर्को तिर समुदायमा पनि जलवायु परिवर्तन र यसका असरहरूको न्यूनिकरणलागि जनचेतनाका गतिविधिहरूको कमी रहेको देखिन्छ ।

७.५. विपद्को असर स्थिति

लगाम गाविस क्षेत्रमा जल मौसमजन्य प्रकोपका अतिरिक्त मानविय असावधानीका कारण पनि धन जनको क्षति भएको देखिन्छ । यस्ता प्रकोपबाट भएका मानविय तथा आर्थिक क्षति तथा जोखिमलाई तलका उपशिर्षकहरू मार्फत स्पष्ट पारिएको छ ।

७.५.१ विपद्बाट भएको मानवीय क्षति

यस गाविसमा विगत तीन वर्षको अवस्थालाई हेर्दा आगलागी बाट २ जना,महामारी बाट २ जना र मानव तथा वन्यजन्तु आक्रमणबाट २ जनाको मृत्यु भएको मानविय क्षतिलाई तालिका नं. ९४ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.94 : विपद्वाट भएको मानवीय क्षतीको विवरण

वडा न.	विपद्वाट भएको मानवीय क्षतीको विवरण							
	आगलागी		महामारी		मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व		जम्मा	
	मृत्यु	अंगभंग	मृत्यु	अंगभंग	मृत्यु	अंगभंग	मृत्यु	अंगभंग
4					2		2	
5	2		2				4	
जम्मा	2		2		2		6	

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण, २०७२

७.५.२ वस्ती अयोग्य स्थानमा वसोवास गरेका परिवार

लगामगाविस क्षेत्र भित्र मुख्यतया जल उत्पन्न प्रकोपका कारण कतिपय स्थानका वासिन्दाहरू वसोवासका लागि अयोग्य स्थलमा बसोबास गर्दै आएको देखिन्छ। यस गाविसका विभिन्न वस्तीका २४१ घरधुरीका बासिन्दाहरू पहिरो, नदी कटान र बाढीबाट प्रभावित रहने गरेको पाईन्छ। वस्तीअनुसार यस्ता अयोग्य स्थलहरूको विवरण तालिका नं. ९५ मा दिइएको छ।

तालिका नं.95: वस्ती अयोग्य स्थानमा वसोवास गरेका परिवारको विवरण

वडा नं.	वस्तीको नाम	अयोग्यको कारण अनुसार वस्ती अयोग्य स्थानमा बसोबास गर्ने परिवार संख्या				
		पहिरो	नदि कटान	बाढी	अति भिरालो	जम्मा
१	इचाला	पहिरो				१५
२	लिमु		नदीकटान			२५
४	पोखरे	पहिरो		बाँढी		४०
५	तालागाउँ	पहिरो				१२
६	सिमली, हिलेखाली, जारिमे, सिदुरी, पाल्पाघाट	पहिरो		बाँढी		१०
७	धमु		नदीकटान			६०
८	बोला		नदीकटान	बाँढी		३९
९	बोला		नदीकटान			४०
जम्मा						**२४१**

स्रोत : समुह छलफल,२०७२

७.५.३ नदी कटान तथा डुवान, पहिरो तथा भू-क्षय

लगाम गाविसमा नदी कटान र बाँढी पहिरोको समस्या प्राय सबै वडामा रहेको छ। पछिल्लो वर्षको तथ्यांक अनुसार गाविस क्षेत्र भित्र २३२ घरधुरीहरूबाँढी पहिरो तथा नदी कटान बाट प्रभावित रहेको स्थिति छ। नदी कटान र पहिरोको प्रभाव सम्वन्धी अन्य विवरण वडागतरुपमा तालिका नं.९६ मा दिइएको छ।

तालिका नं.96: नदी कटान तथा डुवान पहिरो तथा भू-क्षयको विवरण

वडा नं.	नदी कटान प्रभावित		पहिरो		प्रभावित परिवार संख्या
	क्षेत्रफल (हे)	परिवार	ठूलो पहिरो संख्या	सानो पहिरो संख्या	
१			पहिरो		१५
२	५ विगाहा	२५			२५
४			पहिरो		४०
५			पहिरो		१२

वडा नं.	नदी कटान प्रभावित		पहिरो		प्रभावित परिवार संख्या
	क्षेत्रफल (हे)	परिवार	ठूलो पहिरो संख्या	सानो पहिरो संख्या	
६			पहिरो		१०
७	९० विगाहा	६०			६०
८		३९			३९
९		४०			४०
जम्मा	**९५**	**१६४**			**२३२**

स्रोत : समुह छलफल,२०७२

परिच्छेद ८: संस्थागत तथा शुसासनको स्थिति

गाविस भित्रको संस्थागत तथा शुसासनको विद्यमान अवस्थाको सम्वन्धमा यस परिच्छेदमा व्याख्या विश्लेषण गरिन्छ । जस अन्तरगत गाविस तथा गाविस भित्रका विभिन्न संस्थाको अवस्था र शुसासनका विविध पक्षहरू समावेश गरिन्छ ।

८.१ सरकारी कार्यालय सम्बन्धी विवरण

गाविस भित्र विभिन्न क्षेत्रमा सेवा प्रबाह गर्ने उद्देश्यले स्थापित ४ वटा सरकारी कार्यालयहरू रहेका छन् । यस्ता कार्यालयको ठेगाना, जनशक्ति र कार्यक्षेत्र सम्बन्धी विवरण तालिका नं. ९७ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.97 : सरकारी कार्यालय सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	सरकारी कार्यालय	ठेगाना	जनशक्ति (जना)	कार्यक्षेत्र
१	गाविसको कार्यालय	लगाम २ सुर्खेत	3	गाविसभरी
२	लगाम स्वास्थ्य चौकी	लगाम ९	5	गाविसभरी
३	लगाम प्रहरी चौकी	लगाम २ सुर्खेत	4	लगाम र बेतान गाविस
४	अतिरिक्त हुलाक लगाम	लगाम २ सुर्खेत	3	लगाम गाविस

स्रोत : सम्बन्धित कार्यालय,२०७२

८.२ संस्थागत विकास तथा सामाजिक परिचालन

गाविसमा गरिवी निवारण कोष कार्यक्रम अन्तरगत र वाम अन्तरगतसमुदायलाई संगठितरुपमा आवद्ध गराई विभिन्न गतिविधिका माध्यमबाट गरिवी न्यूनिकरण गर्न टेवा पुर्‍याउने हेतुलेसामुदायिक संस्थाहरू गठन गरी परिचालन गर्ने कार्यहरूहुने गरेका छन् । यस सम्बन्धि थप विवरण तालिका नं. ९८ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.98 : संस्थागत विकास तथा सामाजिक परिचालन सम्बन्धी विवरण

समूहको नाम	ठेगाना	समूहमा आवद्ध परिवार तथा सदस्य विवरण						
		सदस्य संख्या			समेटेको परिवार			
		महिला	पुरुष	जम्मा	दलित	जनजाति	अन्य	जम्मा
प्रगतिशील सामुदायिक संस्था	लगाम १	27	0	27				
लगनशील सामुदायिक संस्था	लगाम १	7	22	29				
चेतनशील सामुदायिक संस्था	लगाम २	11	18	29	11	7	11	29
पोखरेली सामुदायिक संस्था	लगाम ४			37	1	31	5	37
बाँसपानी सामुदायिक संस्था	लगाम ४			21		20	1	21
मालिका सामुदायिक संस्था	लगाम ३			31			31	31
प्रगतिशील महिला सशक्तिकरण समुह	लगाम १			30	9		21	30
सिर्जनशील महिला सशक्तिकरण समुह	लगाम २			28	9	9	10	28
बौद्ध महिला सशक्तिकरण समुह	लगाम ४			30		29	1	30
फूलवारी महिला सशक्तिकरण समुह	ल्गाम			30	16		14	30
जम्मा		45	40	292	46	96	94	236

स्रोत : समुह छलफल,२०७२

८.३ विकास साझेदार तथा गैर सरकारी संस्था

गाविस क्षेत्र भित्र आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा सहयोग र सहकार्य गर्ने विकास साझेदार तथा गैर सरकारी संस्थाहरू रहेका छन् । शुसासन, लक्षित वर्ग सशक्तिकरण, सामाजिक न्याय, आर्थिक समुन्नतीका क्षेत्रमा काम गरिरहेका यस्ता संस्था सम्बधी थप विवरण तालिका नं. ९९ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.99 : विकास साझेदार तथा गैर सरकारी संस्था सम्बन्धी विवरण

विकास साझेदार संस्था		गैर सरकारी संस्था		
विकास साझेदार संस्थाको नाम	कार्यक्रमको विषयगत क्षेत्र	गैर सरकारी संस्थाको नाम	ठेगाना (वडा र वस्तीको नाम)	मुख्य क्रियाकला
USAID	लगाम गाविस	सुन्दर नेपाल	१-९	सुशसान
USAID	लगाम गाविस	वम	१-९	महिला सशक्तिकरण
USAID	लगाम गाविस	ईक्वोलएक्सेस	१-९	सुशासन
USAID	लगाम गाविस	सेलर्ड	१-९	मेलमिलाप
	लगाम गाविस	युवा अभियान	१-९	

स्रोत : गाविस तथा समुह छलफल,२०७२

८.४ राजनीतिक दल जातीय तथा लैंगीक समावेशीकरण

गाविस भित्र कृयाशिल राजनीतिक दलहरूका गाँउ स्तरीय कमिटीमा समुदायगत सहभागिता फरक फरक खालको छ । समग्रमा हेर्दा सवेशीकरणको अवधारणालाई अवलम्बन गर्न खोजेको देखिन्छ । दलहरूको गाउँ स्तरीय कमिटीमा समावेशीकरणको अवस्था तालिका नं. १०० मा दिइएको छ ।

तालिका नं.100: राजनीतिक दल जातीय तथा लैङ्गिक समावेशीकरण सम्बन्धी विवरण

राजनीतिक दलको नाम	राजनीतिक दलका गाविसस्तरिय कमिटीहरूमा नेतृत्तमा समावेशिताको स्थिति								
	दलित			आदिवासी तथा जनजाति			व्राह्मण, क्षेत्री, दशनामी		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
नेपाली काँग्रेस		3	3				2	12	14
ने.क.पा. एमाले		1	1	2	3	5		17	17
नेकपा (माओवादी) केन्द्र		4	4		1	1	2	9	11
जम्मा		8	8	2	4	6	4	38	42

स्रोत : सम्बन्धित दलहरू,२०७२

८.५ संस्थागत समूह सहभागिता

लगाम गाविसमा विभिन्न प्रकृतिका समूह गठन भइ आर्थिक सामाजिक सुधारका गतिविधिमा संलग्न भएका छन् । यस्तो समूहमा महिला तथा पुरुषको आवद्धतासंख्या ३०९ रहेको देख्न सकिन्छ । वडागत रुपमा समूहमा आवद्धताको थप विवरण तालिका नं. १०१ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.101: संस्थागत समुह सहभागिता सम्बन्धी विवरण

वडा नम्बर	समूहमा आवद्धता संख्या			प्रतिशत
	महिला	पुरुष	जम्मा	
1	44		44	14.2
2	44	11	55	17.8
3	15	8	23	7.4
4	80	1	81	26.2
5	25	8	33	10.7
6	2		2	0.6
7	24	10	34	11.0
8	10		10	3.2
9	24	3	27	8.7
जम्मा	268	41	309	100

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण,२०७२

८.६ समूहको प्रकार अनुसार परिवारको आवद्धता

यस गाविसमा विविध स्वरुपका संस्थामा आवद्ध रहेका परिवार संख्या ४८२ रहेको देख्न सकिन्छ । गाविसमा सकृय यस्ता संस्थाहरू मध्ये सबैभन्दा बढि आमा समुहमा २२९ जनाको आवद्धता रहेको छ भने सबै भन्दा कम परम्परागत संस्थामा २ रहेको देखिन्छ । वडागत रुपमा संस्थागत आवद्धताको विवरण तालिका नं. १०२ मा दिइएको छ ।

तालिका नं.102 : समुहको प्रकार अनुसार आवद्धता विवरण

वडा नम्बर	परिवारका सदस्य आवद्धता भएका संस्था समूह अनुसार परिवार									
	सामुदायिक संस्था	कृषक समूह	वन समूह	सहकारी संस्था	गैसस वा क्लब	परम्परागत	आमा समूह	वनामं वा नासके	अन्य	जम्मा
1	44	1	13	21	14	1	23			117
2	8		17	4	8		24		2	63
3	1	1	1	19			17		1	40
4				3		1	53	16	6	79
5	6	1	3	3	1		17	1		32
6			6		7		28	4	6	51
7		1	5		1		22	10	1	40
8					1		20			21
9	2		4	2	1		25	2	3	39
जम्मा	61	4	49	52	33	2	229	33	19	482

स्रोत : घरधुरी सर्वेक्षण,२०७२

८.७ गाविसको आ.व. २०७२/७३ को लागि प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम

लगाम गाविसले विद्यमान नीतिगत व्यवस्थाको आधारमा पूर्वाधार, आय आर्जन, सशक्तिकरण, स्वास्थ्य, शिक्षा जस्ता विषलाई केन्द्रित गरि यस वर्षको आयोजना तथा कार्यक्रम तयार गरेको छ । गाविसको वार्षिक कार्यक्रमको विस्तृत विवरण देहायको तालिका नं.१०३मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.103 : गाविसको प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम विवरण

सि.नं.	आयोजनाको नाम	कुल रकम		
		अनुदान	जनसहभागिता	जम्मा
1	लगाम बडासैन खानेपानी योजना	85000		85000
2	सोता तोलीसैन खानेपानी योजना	85000		85000
3	नेराउमावि लगाम भवन निर्माण	765000		
4	बेनीघाट पर्यटकीय स्थल निर्माण	85000	20000	105000
5	नेरामावि धनरासदेखि जारिमे गोरेटो बाटो निर्माण	260000	100000	360000
6	तल्लो लगाम खानेपानी मर्मत	42500	10000	52500
7	गाविस कार्यालयमा फोटोकपी र सोलार जडान	127500	0	127500
8	गाविस जोड्ने सडक निर्माण	85000	0	85000
9	साता सुवाखान काप्रिकाँडा जारिमे हुदै पाल्पाघाट सडक निर्माण	349724	110000	459724
10	सेवा मुलक संस्थालाई अनुदान	6076		6076
11	कर्मचारी र वडा नागरिक मञ्चको क्षमता विकास	25000		25000
12	राहत व्यवस्थापन	10000		10000

सि.नं.	आयोजनाको नाम	कुल रकम		
		अनुदान	जनसहभागिता	जम्मा
13	लगाम उमावि घेरवार तथा फिल्ड निर्माण	450000		450000
14	नेरामावि धनरास छात्रवास मर्मत निर्माण	150000		150000
15	बोला धमु दानीगौडा कृषि सडक निर्माण	250000		250000
16	सिमलीखेत सिचाई कुलो निर्माण	100000		100000
17	लगाम ९ बोला शिव मन्दिर निर्माण	50000		50000
18	गाविस पोष्ट ओडिफ कार्यक्रम	88690		88690
19	संविधान सभा मस्यौदा र डेलीकेशन कार्यक्रम	49108		49108
20	अस्थायी प्रहरी चौकी व्यवस्थापन खर्च	40000		40000
21	खार खानेपानी मुल सुधार कार्यक्रम	20000		20000
22	वार्षिक समीक्षा तथा सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम	16310		16310
23	**लक्षित समुह तर्फ(बालबालिका)**			
	स्वास्थ्य चौकी बोला खोप व्यवस्थापन	50000		50000
	बाल विकास भवन निर्माण	85000	30000	115000
	बालबालिकाहरूको क्षमता विकास तालिम	50000		50000
	बालबालिका प्रतिवेदन र व्यक्तिगत घटना दर्ता	14144		14144
24	**महिला लक्षित कार्यक्रम**			
	महिला सामुदायिक भवन	199144	100000	299144
25	**लक्षित वर्ग अन्य तर्फ**			
	दलितकालागि उन्नत जातका बोका खरिद	74678		74678
	जनजाती प्राविधिक शिक्षा र लोक सेवा तयारी	74678		74678
	जेष्ठ नागरिक बौद्ध गुम्वा निर्माण	74678		74678
	अपाङ्ग कम्प्युटर तालिम सञ्चालन	74678		74678
जम्मा		3836908	370000	3441908

स्रोत : समुह छलफल, २०७२

अनुसूची १ : GISनक्शा

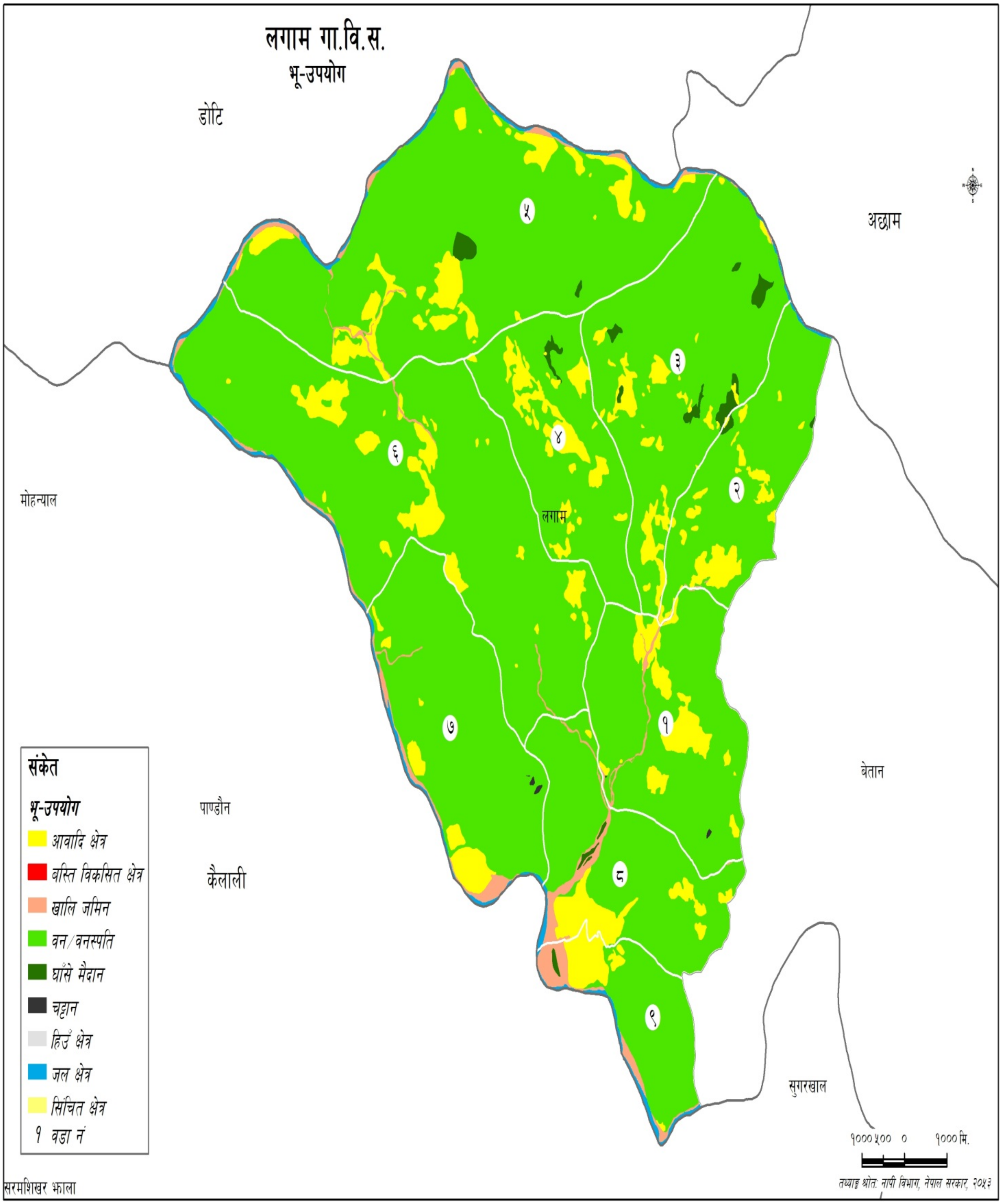

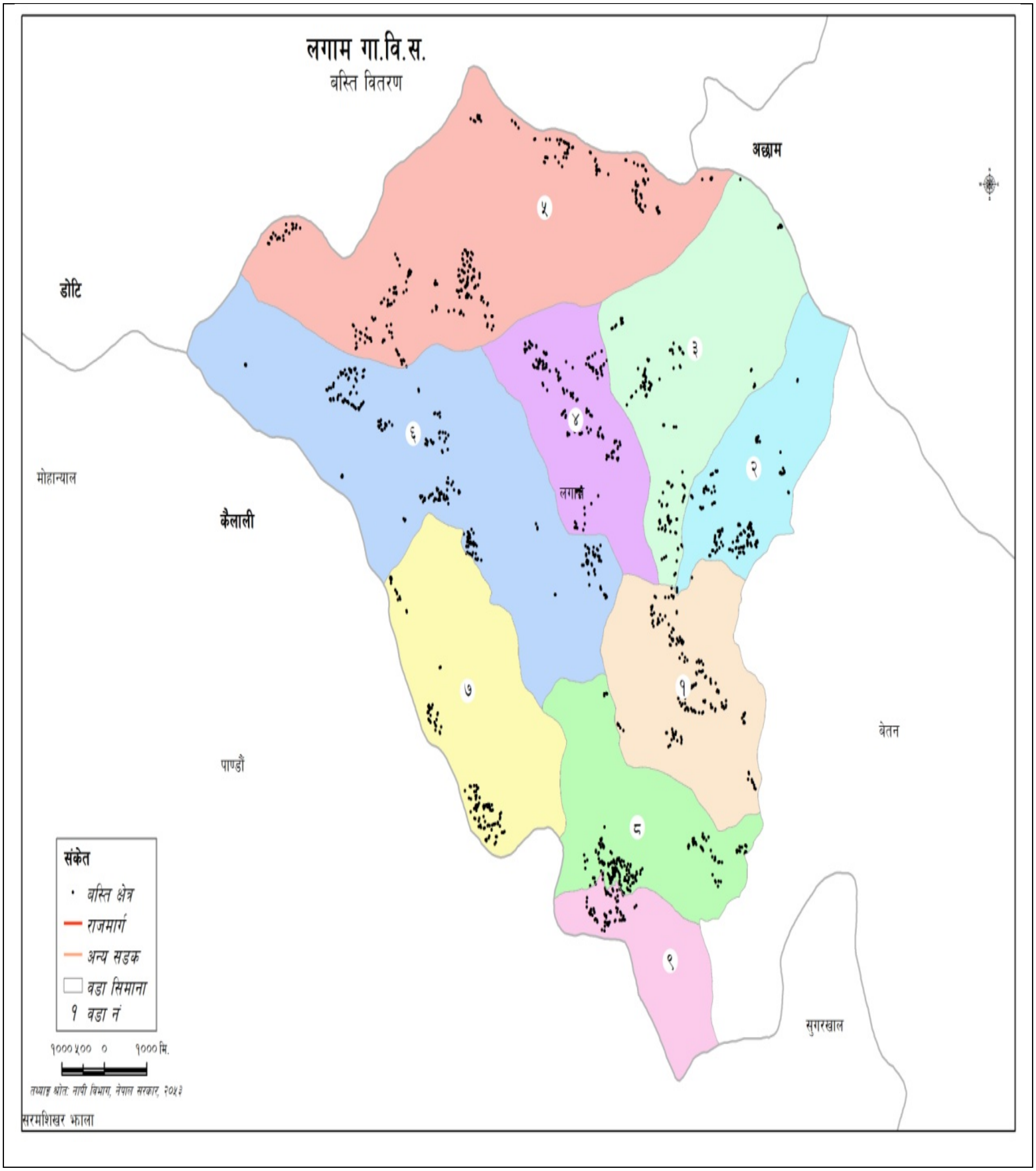

लगाम गा.वि.स.
बस्ति वितरण
अछाम
डोटि
मोहान्याल
कैलाली
लगाम
बेतन
पाण्डौं
सुगरखाल
संकेत
बस्ति क्षेत्र
राजमार्ग
अन्य सडक
वडा सिमाना
१ वडा नं
तथ्याङ्क श्रोत: नापी विभाग, नेपाल सरकार, २०५३
सरमशिखर झाला

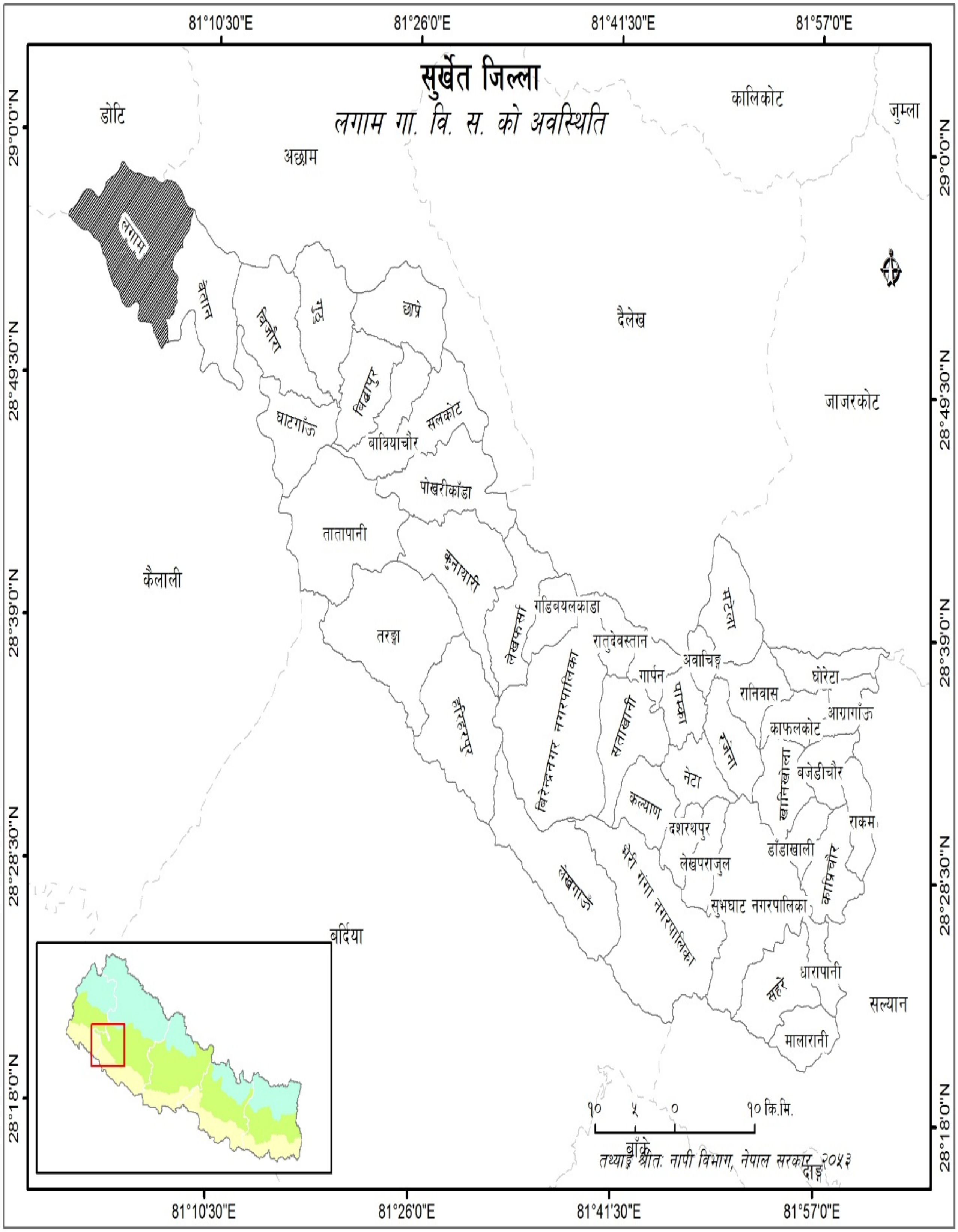
सुर्खेत जिल्ला
लगाम गा. वि. स. को अवस्थिति
81°10'30"E
81°26'0"E
81°41'30"E
81°57'0"E
29°0'0"N
28°49'30"N
28°39'0"N
28°28'30"N
28°18'0"N
डोटि
अछाम
कालिकोट
जुम्ला
दैलेख
जाजरकोट
कैलाली
बर्दिया
सल्यान
बाँके
दाङ्ग
लगाम
बेताम
बिजौरा
छाप्रे
लिबाङ
घाटगाँऊ
बाबियाचौर
सलकोट
पोखरीकाँडा
तातापानी
कुनाथारी
तरङ्गा
गाडिबयलकाडा
लेखफर्सा
रातुदेवस्तान
अवाचिङ्ग
गार्पन
रानिवास
घोरेटा
आग्रागाँऊ
काफलकोट
बजेडीचौर
नेटा
कल्याण
दशरथपुर
लेखपराजुल
डाँडाखाली
राकम
सुभघाट नगरपालिका
लेखगाउँ
धारापानी
सहरे
मालारानी
१० ५ ० १० कि.मि.
तथ्याङ्क श्रोत: नापी विभाग, नेपाल सरकार, २०५३

अनुसूची २ : जात जातिगत समुदायको वर्गिकरण सम्बन्धी विवरण

क.सं.	जातिगत समूह	प्रमुख जात जातीहरू
1.	पहाडी दलित	१. गन्धर्व (गाईने) २. परियार (दमाई, दर्जी, सुचीकार, नगर्ची, ढोली, हुड्के) ३. बादी ४. विश्वकर्मा (कामी, लोहार, सुनार, ओड, चुनँरा, पार्की, टमाटा) ५. सार्की (मिजार, चर्मकार, भूल)
2.	मधेशीदलित	१. कलर २. दुसाध (पासवान, हजरा) ३. ककैहिया ४. धोवी (रजक) हिन्दू ५. कोरी ६. पत्थरकट्टा ७. खटिक ८. पासी ९. खत्वे (मण्डल, खङ्ग) १०. बाँतर ११. मुसहर १२. चमार (राम, मोची, हरिजन, रविदास) १३. चिडिमार १४. मेस्तर (हलखोर) १५. डोम (मरिक) १६. सरभङ्ग (सरवरिया) १७. तत्मा (ताँती, दास)
3.	पहाडी जनजातीआदीबासी	१. कुशवाडिया, बनकरिया, कुसुण्डा, राउटे, सुरेल, हायु, राजी, लेप्चा, २. चेपाङ, थामी, बोटे, दनुवार, बरामु, ल्होमी, माझी, दराई, सियार, थुदाम ३. सुनुवार, तामाङ, भुजेल, कुमाल, भोटे, पहरी, ताप्केगोला, डोल्पो, फ्रि, मुगाल, लार्के,ल्होपा, दुरा, वालुङ ४. गुरूङ, मगर, राई, लिम्वु, छैरोतन, ताङबे, तिनगाउले थकाली, बाऱ्ह गाउले, मार्फालीथकाली, शेर्पा, याक्खा, छन्त्याल, जिरेल, व्यासी, ह्योल्मो ५. नेवार, थकाली
4.	मधेशीजनजातीतथाआदीबासी	१. किसान, मेचे (वोडो) २. धानुक, झाँगड, सतार (सन्थाल) ३. थारू, राजवंशी, गन्गाई, धिमाल, ताजपुरिया
5.	पहाडी बाह्मण तथा क्षेत्री	सबै पहाडी मूलका बाह्मण, क्षेत्री र ठकुरी
6.	मधेशी वाह्मण तथा क्षेत्री	झा, राजपुत, त्रिपाठी, मिश्रा, शुक्ला, कायस्थ
7.	मुस्लिम	मुस्लिम, चुरौटे
8.	पहाडी अन्यजाती	गिरी, पुरी, भारती, सन्यासी, योगी, कुँवर
9.	मधेशीअन्यजाती	यादव, तेली, कलवार, सुढी, कुमिर, कानु/हलवाई, हजाम/ठाकुर, बढही, राजभर, केवट, मल्लाह, नुनिया, कुम्हार, कहर, लोध, विङ/बिण्डा, गडेरी/भेडीहयार, माली, कामर, धुनिया, वराय, मुण्डा, बडाई, पञ्जावी, बंगाली, मारवाडी, नुराङ, कायस्थ, जैन, बानिया, अमात, कशवानिया, राजवोध, कुश्वाहा